

pL
150

SVENSKT GUDS TJÄNST LIV

Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik

Kyrkans nya böcker

ÅRGÅNG 56/57

SVENSKT
GUDTJÄNSTLIV

51 - 61
1976 - 86
& Reg.
1 - 50

LUND

SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Årsbok för liturgi, kyrkomusik och homiletik

utgiven av Riksförbundet Svensk Kyrkomusik genom dess
liturgiska och musikvetenskapliga sektion.

Årsbok för Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv.

Utgiven med understöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga
forskningsrådet.

Redaktör: Docent Folke Bohlin
 Kvarnkroken 4, 222 47 Lund
 Tel 046/13 30 70

I redaktionen: Fil mag, kantor Eva Bohlin, Lund
 T f professor Lars Eckerdal, Lund
 Professor Ragnar Holte, Uppsala
 Kantor Elisabet Wentz-Janacek, Lund

Pris ca kr 60:- (inkl moms)

Distribution: Bokhandeln Arken, Lund

Svenskt Gudstjänstliv

Årgång 56/57

1981 – 1982

Bröderna Ekstrands Tryckeri AB, Lund 1983

NT 81 i gudstjänstbruk

En översättares synpunkter

Bibelöversättning och bibelläsning

Bibeln, i synnerhet Nya testamentet, har alltid översatts och alltid lästs högt. Jesus talade som bekant arameiska, men den äldsta språkform i vilken hans ord har bevarats är grekiska. Som skriftsamling blev Nya testamentet till på grekiska. Redan på 100-talet började dessa skrifter översättas till andra språk i medelhavsområdet. De lästes upp, på de olika språk som människor talade, både i missionsförkunnelsen och när de kristna samlades till gudstjänst eller undervisning.

Översättningar reviderades också. Ett flertal latinska versioner fördes samman för att så småningom, med den lärde Hieronymus som främsta auktoritet, utformas till en standardtext, den under medeltiden och långt framöver i Västerlandet brukade Vulgata, ”den allmänt vedertagna”. Denna latinska text låg till grund och översattes spontant överallt där det predikades, den präglade liturgierna och det religiösa språket, den kom till synligt uttryck i kyrkmålningar och annan kristen konst.

På 1500-talet sköt översättningsarbetet fart igen. Två inbördes sammanhängande orsaker ligger bakom denna företeelse: boktryckarkonstens uppfinning och reformationen. I reformationsländerna framställdes de klassiska översättningarna till den nya tidens västeuropeiska språk, Lutherbibeln (1534), King James Version (1611) – för att nämna de viktigaste – och vår egen reformationsbibel (1541), den som kom att bli den officiella kyrkobilabeln fram till 1917. Gustaf II Adolfs (1618) och Karl XII:s (1703) biblar är ju endast lätthänta revisioner av 1541 års svenska text.

Reformationsbiblarnas betydelse ligger däri

att bibelordet nu kunde komma ut i de enskilda församlingarna på landets språk och i enhetlig språkdräkt. Fortfarande var högläsning, utförd av prästerna, det sätt varpå bibelns texter fördes ut till de enskilda människorna. Biblarna, även i tryck, var alldeles för dyra för att i någon större utsträckning kunna förvärfvas av privatpersoner. Det som man så småningom fick råd med i hemmen var psalmbok (när sådana började komma), katekes och så småningom någon postilla. Till psalmböckerna fogades de söndagliga perikoperna. Enskild läsning av bibeln hörde långt in på sjuttonhundratalet de lärda studierna till.

Under sjuttonhundratalet började tryckta biblar finna sin väg till hemmen i de högre stånden. Men först adertonhundratalet blev i vårt land bibelspridningens och bibelläsningens tid. Därtill medverkade inte minst Brittiska och utländska bibelsällskapet, som distribuerade i England tryckta svenska biblar till överkomligt pris. Så möjliggjordes enskild bibelläsning och ”läseriet”. Först då, i kristenhetens långa historia, blev bibeln inte bara en hörd utan också en läst bok. Men samma århundrade som såg bladen vändas vid talgdankens eller fotogenlampans ljus fick bevittna att dammet började lägga sig på sällan framtagna biblar i hennens bokhylla. Den intensiva bibelläsningens tid har varit kort, i vårt land åtminstone.

Den markanta ökningen i fråga om bibeldistribution och bibelkonsumtion gav anledning till en ny företeelse i bibelöversättningarnas historia, nämligen översättningar med tanke på speciella syften. Nu gavs det ut biblar för enskild läsning, studiebiblar, skolbiblar, barnbiblar, ”bibeln som litteratur” – för att nämna några exempel. I

Sverige kom sålunda Nya testamentet i översättning av Helge Åkesson (1889), O. F. Myrberg (1890), P. Waldenström (1894) och J. P. E. Benelius (1895).

Bibeln i Sverige sedan 1917

Med 1917 års översättning fick vårt land sin sista kyrkobibel, i den bemärkelse detta ord hade haft sedan 1541. Den bibeln var utarbetad för svenska kyrkan, antagen av kyrkomötet samt av kungen gillad och stadfäst. När NT 81 kom ut, undrade många om det skulle förfaras likadant med den översättningen. Men den nu sittande bibelkommissionen är inte tillsatt för att betjäna svenska kyrkan, och kungen har genom grundlagsändringen fråntagits också befogenheten att approbera en bibelöversättning.

KB 1917 medförde ett brott med stilen i den gamla svenska bibeln, den stil som hade satt sin prägel på mycket i svenskt religiöst men också litterärt språk.¹ Det brottet var i själva verket mera djupgående än vad som i allmänhet föll i ögonen.² Visserligen betecknades översättningen, när den kom ut och jämfördes med den gamla bibeln, ofta som platt, vardaglig och långsläpig. Men alltefter som tiden gick och nya översättningar började skymta vid horisonten, fick den namn om sig att vara kärnfull och mærgstark.

I KB 1917 har sammansmälts å ena sidan vissa element som övertagits från den tidigare bibelstilen, i synnerhet karaktäristiska delar av ordförrådet, å andra sidan mönster hämtade från det utgående 1800-talets akademiska vältalighet och litterära högstil. Nu anar man inte längre att ordet "åstad" i "skynda åstad", "sända åstad" och stundom även "komma åstad" inte är övertaget från KB 1541 utan utgör en innovation, avsedd att skapa en upplyft stil. Resultatet blev

lyckat i den mån som KB 1917 präglas av en enhetlig, väl genomarbetad, med hjälp av småord medvetet utsirad högtidlig prosa. Den får sin kraft inte så mycket av äldre bibelspråkstradition som av sin tids retoriska pondus. Dess företräden kommer bäst till pass vid högläsning på gammaldags manér, inom ramen för det religiösa språk som präglar svenska kyrkans ritual fram till och med 1942 års handbok.

Den gamla bibelkommissionen hade oturen att efter 144 års arbete lämna ifrån sig en produkt som i sitt slag var av hög kvalitet men kom ut vid en sällsynt olycklig tidpunkt. Dels var det svenska språket i KB 1917 vid pass femtio år efter sin tid. Karl Vennberg har påpekat att det inte bär spår efter Esaias Tegnér's brev och Strindbergs prosa. De stora författare som vårt land kunde uppvisa i början på detta sekel anlidades inte av bibelkommissionen. Dels — det är den andra olyckliga omständigheten — hade de genomgripande förändringar, som det svenska språket skulle komma att genomgå under detta århundrades första hälft, just satt i gång. Dessa förändringar gjorde sig gällande i fråga om såväl ordföråd och böjningsformer som syntaxen. När det tidigare skriftspråket försvann ur skolundervisningen under 1940-talet, blev följden att kyrkobibeln var definitivt svårtillgänglig för den yngre generationen. Det omdöme som drabbade stilen överfördes lätt också på innehållet.

Så kort tid som 45 år efter 1917 var det redan dags att förbereda en ny bibelöversättning. 1962 behandlades frågan i riksdagen, och 1963 tillsattes en kommitté för att grundligt utreda frågan. Banbrytande blev i det sammanhanget dr David Hedegårds översättning av Nya testamentet (1964). Den påvisade odiskutabelt behovet av en nyöversättning. Och den införde noter i den svenska bibeltraditionen. I slutet på 1960-talet kunde sägas att valet i realiteten inte stod mellan KB 1917 och en ny bibelöversättning, utan (åtminstone för Nya testamentets del) mellan Hedegård och en ny översättning. KB 1917 hade på längre sikt spelat ut sin roll.

1963 års bibelkommitté kom efter fem års

¹ E. Eidem, *Vår svenska bibel* (1923), 114–141. H. S. Nyberg, *Esaias Tegnér den yngre som språkman och bibelöversättare* (1966), 90–142.

² Chr. Åsberg, Om språk och stil i NT 1981, i *Svensk exegetisk årsbok* 47 (1982), 121.

arbete med förslaget om två nya översättningar, en kyrkobibel och en folkbibel. Den som var med vet att detta förslag innebar en kompromiss för att över huvud nå ett resultat. Provöversättningarna gjordes vid sittande sammanträdesbord. Kom någon med en bra formulering, sade ordföranden: "Det sätter vi in i kyrkobibeln. — Nu måste vi hitta på något sämre för folkbibeln." För en exeget stod det från början klart att samma personer inte samtidigt kan hålla på med två översättningar. Man kände sig kluven i sitt innersta. Remissvaren förordade också entydigt en enda översättning, i stilläge nära den av kommittén föreslagna folkbibeln. Vi kan lugnt konstatera att en enda kommission som gör två översättningar är en omöjlighet och att två kommissioner som samtidigt gör var sin översättning är otänkbart i ett litet språkområde.

Alltså gavs uppdraget att göra en enda översättning, med de kompromisser detta innebär i fråga om stil och syfte. Samtidigt satt dock biskop Bo Giertz och gjorde en egen översättning av Nya testamentet, beundransvärd som enmansföretag men med tydliga spår av de förlagor som använts. Själva har översättaren betecknat sitt verk som en läsbibel.

Språket i NT 81

Statsrådet Alva Myrdal stod för igångsättningen. Sedan 1971 års sakkunniga för översättning av Nya testamentet arbetat i drygt ett år, gick de mot utgången av 1972 i slutan ordning över i den då tillsatta bibelkommissionens nytestamentliga översättningsenhet. För första gången skulle en officiell svensk översättning inte utföras för svenska kyrkan, utan för allmänheten, för olika kyrkor och samfund, för undervisning och folkbildning, för enskild läsning och för föredragning. Ett maktpåliggande uppdrag. I direktiven står att översättningen av de nytestamentliga skrifterna skall utformas så att textens innehåll blir tillgängligt för en nutida normalskolad läsare och så att den kan göra tjänst i olika väsentliga sammanhang.

I sitt slag är översättningen enastående i kyrkohistorien. Statens offentliga utredningar har inte någon motsvarighet i andra länder i fråga om arbetssätt och grundlighet. Ingenstans eljest förekommer det att en regering tillhandahåller resurser för att en bibelkommission skall kunna arbeta i 10 år på heltid med att översätta Nya testamentet — för att inte tala om den pågående översättningen av Gamla testamentet och dess apokryfer.

För kommissionen stod det från början klart att det inte skulle eftersträvas någon speciell bibelstil. En enkel, ledig och naturlig prosa skulle sättas upp som norm,³ och därmed håller man sig också på samma nivå som de grekiska originaltexterna. Inget hindrar att en svensk text som avfattats i en sådan stil kan, även den, bli levande och skiftande. Det i form enkelt vardagliga kan genom sitt innehåll bli det upphöjda.⁴

I uppgiften ingick att låta de nytestamentliga skrifternas olika stilnivåer om möjligt återspeglas i översättningen. Detta blev svårare än väntat. I någon mån torde dock egenheterna i det spektrum som sträcker sig från Markusevangeliets folkliga prosa över Lukasskrifternas hellenistiska sakprosa, besläktad med läkarskrifternas, upp till Hebreerbrevets litterära medvetenhet, ha lyfts fram tydligare än i andra svenska översättningar. I det avseendet skiljer sig NT 81 markant från KB 1917, som lät sin speciella stil dominera över hela linjen. Hur översättarna av NT 81 har gått tillväga kunde vara värt ett eget kapitel.

NT i evangelieboken

I överensstämmelse med utfärdade direktiv har bibelkommissionens arbete från början varit inriktat på att åstadkomma en text som kan fylla olika funktioner. En av dessa är att leverera perikoperna i den evangeliebok som är avsedd

³ Åsberg (not 2), 115–150.

⁴ *Inför en ny bibelöversättning* (Utbildningsdepartementet 1972:10), 46.

för gudstjänstbruk i svenska kyrkan men som också används, mer eller mindre regelbundet, i andra kristna samfund.

Från och med ingången av kyrkoåret 1983/84 används den evangeliebok som antogs för svenska kyrkan av 1983 års kyrkomöte. Där är de nytestamentliga perikoperna tagna från NT 81. Vissa lite störande inkonsekvenser finns än så länge, men de kan komma att rättas till. Sålunda står i pingstdagens rubrik "Den helige andes utgjutande", med "helige" där NT 81 har "heliga", och "ande" där NT 81 skriver "anden". I den nya kollekthönen på samma dag står "helig Ande" där redan KB 1917 har "helig ande" och "den helige Ande" (jfr dagens rubrik). Bibelkommissionen har valt formuleringen och stavningen "den heliga anden" med beräknad framförhållning i tiden i vad avser språkutvecklingen.

Utän att bortse från andra syften har kommissionen haft högläsningen, i synnerhet vid gudstjänster, i tankarna. Under arbetets olika faser och alldeles särskilt mot slutet lästes texterna högt vid sammanträdena, avlyssnades omsorgsfullt och rättades till i förekommande fall. Kanske förtjänar det att omtalas att högläsaren var kommissionens yngste ledamot, tillika dess sekreterare och utbildad i litteraturvetenskap. Texterna lästes därför med den ton och frasering som är naturliga för den yngre generationens svenskar. Översättningsenheten tänkte också på att gudstjänsternas texter numera ofta läses av lekmän, inte sällan av ungdomar.

Den nya översättningens språkform och en ny tids sätt att läsa högt — nyktert, sakligt och som vi tycker naturligt, så att innehållet självt får göra rätt för sig — har till följd att NT 81 får en annan framtoning vid läsningen än vi varit vana vid från bruket av KB 1917 i gudstjänsterna. Där är det angeläget att skillnaderna beaktas. Från första meningen av en högläsning av texter ur Nya testamentet bör det höras vilken översättning det är fråga om.

Den som läser högt ur NT 81 bör veta att översättarna har avsett att mig, dig, sig uttalas mej, dej, sej. Detta uttal som av en del traditio-

nalister uppfattas som lågspråk — eller ännu värre: som ohövligt mot Gud — har blivit till genom en fullt naturlig ljudskridning i svenska språket, en förändring som redan tidigare har ägt rum i danskan och norskan. Den ljudskridningen går inte att hejda. Jag brukar trösta ängsliga själar med att säga att det är Gud själv som i språken har lagt ner förmågan att ändras efter bestämda lagar. Så det är inte något att beskärma sig för. Besvärligt och föga förtänksamt finner jag det däremot vara att Psalmer och visor 1976 och 1982 har ett inte ringa antal inrim som går på det gamla uttalet av mig, dig, sig — till exempel "liv" och "dig". Det är givetvis lättare att rimma på det viset, men det är inte bra med tanke på framtiden och dess svenska språk.

Svårare att avgöra är när "skall" kommer att definitivt ha efterträtt av "ska". NT 81 använder den förstnämnda formen. Under 1970-talet visade det sig att frammarschen av "ska" i tidningarna avstannade; på sina håll kom till och med "skall" tillbaka i någon mån. Avgörande för översättarna var att den som vill kan läsa "ska" även där det står "skall". Det omvända är däremot knappast möjligt.

Under 10 år och mer före publiceringen av NT 81 har vi fått bevittna att uppläsare av texter ur KB 1917 ändrade verbens pluralformer till singularformer och även vidtog andra moderniseringar. Min personliga uppfattning är att — när vi nu har NT 81 — texter ur KB 1917 i fortsättningen skall läsas i enlighet med den översättningens språkdräkt, alltså med pluralformer på verben och med det äldre uttalet på mig, dig, sig. Stilar — med avseende på både form och uttal — skall om möjligt inte blandas, och varje översättning skall få komma till sin rätt utifrån de förutsättningar de bygger på. Jag är väl medveten om att ett särskilt problem skapas av den s. k. Bibeln 82, där Gamla testamentet i 1917 års översättning har varit föremål för en ytlig språklig översyn.

En svårighet om vilken man ännu inte kan säga hur den kommer att lösas består däri att den nya evangeliebokens texter ur NT 81 i svenska kyr-

kans gudstjänster läses inom ramen för de ritual som ingår i handboken. Den ännu gällande handboken från 1942 har ett språk som ligger nära det som också KB 1917 har. Men också de försöksordningar för högmässan och andra gudstjänster som sedan 1976 interimistiskt brukas av åtskilliga församlingar har ett språk som inte alls förts à jour med NT 81. Eller vad sägs om en sådan olidlig hybrid som: "Herren vare med er. — Med dig vare ock Herren." Den stilistiska medvetenhet som fanns i den nytestamentliga översättningsenheten, och de erfarenheter som där gjordes med språket, har handbokscommitén inte tillgodogjort sig. Där finns mycket kvar att göra innan gudstjänsternas språk blir homogent innanför handboken och i jämförelse med NT 81. Generellt kan nog sägas att den nutida sakprosa som NT 81 har använt i olika modulationer mycket väl lämpar sig som liturgiskt språk.

Cantica och hymner

Förutom prosatexter på olika stilmivåer innehåller Nya testamentets skrifter också poetiska partier, låt vara att de inte är ens tillnärmelsevis lika talrika som psalmerna i den gammaltestamentliga psaltaren.

De tre cantica i Lukasevangeliet, Magnificat (1:46–55), Benedictus (1:68–79) och Nunc Dimittis (2:29–32), har sedan fornkyrkans tid hört till tidegården och dess sjungna inslag. Genom den gregorianska sångens och tidegårdens återupplivande i svenska kyrkan under detta århundrade har dessa cantica åter blivit ofta och gärna brukade för växelläsning och växelsång.

Bibelkommissionen förstod att det var en grannliga uppgift att nyöversätta dessa texter. Naturligtvis gick det inte att bara lyfta över dem från KB 1917. Det skulle ha blivit en odräglig stilblandning; precis detsamma skulle ha varit fallet, om man utan vidare hade övertagit s. k. bevingade ord eller särskilt omtyckta avsnitt från tidigare översättningar. Dessutom måste nya tolkningsrön få komma med. Därför blev det,

också här, nya översättningar från grundtexten.

Att översätta de tre avsnitten blev både lättare och svårare än vi anade när vi gick till verket. Tacksamt var det att få rätta till dispositionen av de första åtta raderna i Marias lovsång och återge åt detta avsnitt dess rätta tankestruktur. Också i Sakarias lovsång har det städats i rader-
nas strukturer, och de fyra sista raderna har fått en helt ny lyster, även den grundtextenlig. I Symeons lovsång har det av KB 1917 introducerade, sentimentala "fara hädan i frid" (1703 "fara i frid") med lätt hjärta lämnats därhän och ersatts med "gå hem"; "i frid" har i enlighet med originallet förts ihop med "som du har lovat". Denna lovsång har också på annat sätt fått en strukturell ansiktslyftning.

Svårigheterna visade sig i detaljerna. Kanske det en gång, med ledning av bevarade och arkiverade utkast, kommer att skrivas en uppsats om de många omformuleringar som gjordes under arbetets gång. "Han gör märkliga verk med sin arm" (1:51) och "Han reser för oss frälsningshorn" (1:69) hör väl till de rader vi aldrig blev riktigt nöjda med.

Under arbetets senare del, men redan långt innan det var färdigt, tillkallades liturgisk expertis, och olika representanter för denna var med ända till slutet och såg till att de tre cantica i deras nya version kunde bli tjänliga för bruk i tidegård och andra liturgiska sammanhang.

Hymner av ett något annat slag och annan form förekommer i Uppenbarelseboken, kap. 4, 5 och 15. Särskilt i nyare tid har dessa tonsatts för kör eller solörster. Därför har de översatts med tanke på att de också i framtiden skall kunna bilda underlag åt kompositioner för sakralt bruk.

En liten hymn är den s. k. änglasången i Luk. 2:14, som ingår i berättelsen om Jesu födelse. Under namnet Gloria utgör denna hymn en gammal beståndsdel av mässans ordinarium. Som bekant har svenska kyrkans handbok inte tagit upp den lydelse hymnen har i KB 1917 utan bibehållit formuleringen från normalupplagan 1883. Anmärkningsvärt är att handboken därmed inte bara har en äldre formulering utan

också ett innehåll som inte överensstämmer med vad som står i den erkänt bästa handskriftstraditionen, när det gäller grundtexten.

NT 81 avviker innehållsligt inte från KB 1917, vad själva slutet beträffar, men har försökt ge en klarare formulering. Däremot har i de båda raderna – det är fråga om två och inte om tre (så handboken) – grundtextens struktur återgetts riktigare. Det som utsägs är inte att Gud bor i höjden utan att det som Messias födelse innebär har en dubbel verkan. I himlen får Gud ära – detta kommer till uttryck i den himmelska härens lovsång. Och på jorden förkunnas fred (jfr Jes. 9:1–7) för dem som Gud kallar och utväljer. Det skall bli intressant att se hur Gloria kommer att te sig i en framtida handbok. Det går väl inte att bibehålla formuleringar som inte riktigt återger vad grundtexten säger.

Fader vår

Den gamla bibelkommissionen satte mot bättre vetande den från reformationsbibeln härstammande lydelsen av Herrens bön in i sin översättning av Matt. 6. Bland ordförklaringar och sakupplysningar i KB 1917 liksom i biskop Personnes tryckta kommentarer till översättningen gav de uttryck åt sina förbehåll.

Ett liknande tillvägagångssätt kom inte i fråga för den 1972 tillsatta bibelkommissionen. I direktiven stod entydigt att den grekiska texten till Nya testamentet skulle översättas efter bästa förmåga. Då kunde det inte bli tal om att konservera 1500-talsöversättningen av den latinska medeltidsbönen *Pater noster*.

Det sakligt nya i NT 81 är att bönen dubbla perspektiv bättre kommer till sin rätt. Framför allt i Luthers Lilla katekes har ensidigt framhållits bönepunkternas nuaspekt. Varje sats i Fader vår ser i själva verket fram mot himmelrikets ankomst på den sista dagen men föregriper detta skeende redan i nuet för dem som liksom de första lärjungarna står i Kristi efterföljd. Besynnerlig är den utbredda föreställningen att formuleringen med "låt" (ditt namn bli helgat osv.) till

sin språkliga innebörd skulle vara en annan än de tidigare konjunktiverna ("helgat varde" osv.) och framställa Gud som ett hinder (dvs. "tillåt att"). Detta kan enkelt bemötas med en hänvisning till att barn i alla tider har kunnat be: "Gode Gud, låt mor bli frisk" och därmed har vädjat till Gud att handla. Eller med att peka på Lars Wivallius (död 1669) Klage-wijsa öfwer thenna torre och kalla währ, där låt-imperativerna är talrika.

Brödbönens nya formulering har väckt störst uppmärksamhet. Och obenägenheten att frigöra sig från en invand lydelse förtränger i ett fall som detta den naturliga nyfikenheten att få veta vad grundtexten här verkligen betyder. Med gott samvete kan översättarna säga att den i NT 81 framlagda formuleringen med all sannolikhet är både språkligt och sakligt riktig: "Ge oss i dag vårt bröd för dagen som kommer". Vad som avses är inte i första hand det materiella brödet och övriga förnödenheter, utan livsbrödet (jfr bilden av den himmelska måltiden) som redan här på jorden anteciperas i ord och sakrament (jfr Joh. 6:27, 33–35). Därmed får också brödbönen det dubbla perspektivet.⁵

Detsamma gäller för femte bönen: "Och förlåt oss våra skulder, liksom vi har förlåtit dem som står i skuld till oss." Att det nu i översättningen heter "har förlåtit" beror på att det står så i grundtexten men får sin förklaring därigenom att blicken går fram till den sista domen, då de som ber hoppas att de under sitt tidigare liv har förlåtit – i lydnad mot Jesu undervisning och föredöme och inte, som det påstås av dem som är ute efter att missförstå, som en modell vi skulle sätta upp för Guds handlande. Också i bönen om förlåtelse anteciperas skeendet på den sista dagen redan i nuet.

Huruvida Fader vår i sin nya språkdräkt kommer att finna vägen in i svenska kyrkans gudstjänstritual går det väl ännu inte att säga något om. Inom Svenska missionsförbundet har där-

⁵ H. Riesenfeld, *Livsbrödet* – ett existentiellt bibliskt motiv, i *Föreningen lärare i religionskunskap årsbok* 15 (1982), 63–75.

emot flertalet församlingar gått över till att bruka den nya formuleringen. Ofrånkomligt har denna en annan rytm än vad den traditionella formen har. Men enligt ingångna rapporter är det många som anser att rytmen i Fader vår enligt NT 81 inte är sämre. Den viktiga frågan, också när det gäller Fader vår i gudstjänsten, borde dock vara den om troheten mot grundtexten.

Hymner i paulusbreven?

Under inflytande från den tyske exegeten Ernst Lohmeyer (död 1946) har det blivit en i synnerhet i tysk nytestamentlig forskning utbredd modfluga att betrakta det märkliga kristologiska avsnittet i Fil. 2:6–11 som en hymn. Så anses vara fallet också med Kol. 1:15–20, en text som i formella och innehållsliga avseenden uppvisar likheter med avsnittet i Filipperbrevet. Följden blir att man antar att brevens författare inte har skapat dessa avsnitt utan har övertagit dem från den urkristna gudstjänsten. Vi skulle alltså där få tillgång till liturgiska originaltexter från kristendomens äldsta tid. I sanning en märklig upptäckt. Om det nu är en upptäckt. I den katolska kyrkans nya breviarium har dessa texter vunnit insteg som ett slags hymner.

Emellertid finns det anledning att vara tveksam. Ett antal viktiga frågor har av hymnentusiasterna aldrig besvarats. Varför inleds avsnitten inte med en citationsformel, om det är fråga om hymncitat? Lukasevangeliets *cantica* och Uppenbarelsebokens hymner uppvisar alla sådana formler. Inget exempel har andragits från antik litteratur, där hymner citeras i löpande text utan att detta anges. Vidare: avsnitten Fil. 2:6–11 och Kol. 1:15–20 börjar båda med en relativsats. Så kan en hymn inte ha börjat. Därför säger man att namnet Kristus, eventuellt förbundet med en invocation, har gått före och utelämnats i det aktuella sammanhanget. Men eftersom man har ansett sig kunna dela upp de båda avsnitten i inbördes lika strofer, så skulle namnet och invocationen ha fallit utanför versformen. Var har man eljest sett något så egendomligt? Eller kan-

ske namn och invocation har ingått i en hel strof som fallit bort? Då kommer man långt ut på hypotesernas gungfly. Och skulle två hymner utmärkas därav att de berövats sina inledningsstrofer, att de dekapiterats utan att vi kan föreställa oss hur dessa huvuden har sett ut?

Knappt två exegeter är ense om hur strof- och radindelningen egentligen skulle vara. De olika lösningarna upphäver varandra i grunden. I fråga om avsnittet i Filipperbrevet räknar flertalet med att Paulus skjutit in var sin rad på två ställen, när han fogade in hymnen i sitt brev. Skulle aposteln ha varit så omusikalisk att han förstörde en strofisk hymn genom inskott? Vem skulle komma på idén att citera: "Vad ljus över griften! Han lever, o fröjd! Ja, han lever verkligen. Fullkomnad är skriften ..."? Men detta är vad man tillvitar Paulus.

Slutligen: hymner hör till det literära genuset poesi. Kännetecknande för all poesi är förekomsten av bilder och metaforer. Det kan man iakttä på Lukasevangeliets *cantica* och Uppenbarelsebokens hymner. Otaliga exempel finns i alla de hymner som är bevarade från Nya testamentets omvärld. Hur kommer det sig att just hymnerna i Filipperbrevet och i Kolosserbrevet saknar bilder och metaforer och därtill uppvisar en syntax som är allt annat än hemmahörande i poesi. Det räcker att peka på "inte – utan" i Fil. 2:6 f. och på "därför" i v. 9.

Slutsatsen måste bli att de båda nämnda avsnitten inte kan rankas som hymner och poesi. Däremot är de omsorgsfullt utformade, därom råder inget tvivel. Men en omsorgsfullt formad text behöver inte vara poetisk, den kan också vara retorisk. Och det är vad vi ser här. Dessvärre måste en illusion skingras. Nämligen att vi i de båda texterna skulle äga liturgiska originaldokument från äldsta kristna tid. Vi får nöja oss med att åter veta mycket mindre om den urkristna gudstjänsten.⁶

⁶ H. Riesenfeld, *Unpoetische Hymnen im Neuen Testament?* i *Glaube und Gerechtigkeit. Rafael Gyllenberg in memoriam* (Helsingfors 1983), 155–168.

NT 81 har inte satt upp vare sig Fil. 2:6–11 eller Kol. 1:15–20 som poesi. Däremot har översättarna lagt ner möda på att göra dessa litterärt – i detta fall retoriskt – högtstående texter rättvisa.

1 Kor. 13

Ännu ett avsnitt i paulusbreven förtjänar en kort kommentar med avseende på den utformning det fått i NT 81. Det är kapitlet som ofta går under beteckningen Kärlekens höga visa. Saken är dock den att det inte är fråga om någon hög visa i bemärkelsen poesi.

Ännu i KB 1917 blir det genomgående tydligt att dess översättare har ägnat alltför mycket uppmärksamhet åt enskilda verser – de stod ju i den typografiska uppsättningen var för sig – och smärre partier på bekostnad av de större sammanhangen. Det vill säga att man beaktade mikrostrukturerna på bekostnad av makrostrukturerna. I NT 81 har gjorts försök att låta dessa senare bättre komma till sin rätt. Sålunda skall beaktas att i första Korinthierbrevet kap. 10–14 bildar en enhet som handlar om församlingslivet och om sammanhållning såväl som hänsyn de kristna emellan. I den mån som dopet och nattvarden nämns i kap. 10 och 11 är det inte för dessa riters egen skull utan därför att de tas upp som argument i ett större sammanhang. I det perspektivet måste också kap. 13 ses, det som handlar om den kärlek som bör råda i en kristen församling. I Paulus framställning rör det sig inte om poesi utan återigen om retorik (detta begrepp taget som litterär kategori och inte som värdeomdöme).

På ett sakligt, ehuru stilistiskt välformat sätt

beskriver aposteln hur en av kärlek, dvs. ömse-sidig hänsyn, dominerad församlingsgemenskap fungerar. Redan upptakten i v. 1 anger tonen. Paulus nämner inte vackra ljud ("ljudande malm") utan skrammel: "Om jag talar både människors och änglars språk men saknar kärlek, är jag bara ekande brons, en skrällande cymbal." Vad som föresvävar är antagligen präster tillhörande en hednisk kult, exempelvis Isis-mysterier, som drar genom gatorna i Korinth och gör reklam för sina möten, detta genom att slå med metall mot metall.

Bibelkommissionen har försökt att få fram den retoriskt resonerande ton som präglar det grekiska originalet. Det har blivit en text som handlar om församlingsliv och församlingsgemenskap, dock utan att vara en liturgisk text i detta ords tekniska betydelse.

Nu föreligger alltså NT 81 och utgör översättningen av Nya testamentet för några årtionden framöver. Men ännu befinner vi oss i en övergångstid. Det ställer sina krav på öga, öra och tålamod. Det tar sin tid att vänja sig vid en ny översättning och detaljerna i den. Mera påfrestande är den obalans som nu råder i förhållande till "kontexten": Gamla testamentet, handboken och i någon mån predikan. Om Gamla testamentet vet vi att dess nyöversättning kommer om tio år. Om handboken vet vi ännu inte när den skall få språklig balans mellan sina olika delar och med bibelöversättningen. Men svårigheter av det slaget finns i alla länder och hör nu en gång till bibeln och evangeliets väg genom tiderna.

Harald Riesenfeld

Bibelöversättning och liturgiskt bibelbruk

Några anteckningar

I andra Vatikankonciliet's liturgikonstitution heter det på ett ställe att en av den liturgiska förnyelsens förutsättningar är den *suavis et vivus Sacrae Scripturae affectus*, den "innerliga och levande känsla för den heliga Skrift", som gudstjänsttraditionen i både öst och väst vittnar om (art. 24). Den romerska riten, den dominerande västliga katolska liturgitraditionen, förmedlar i sin latinska form – till dem för vilka språket är tillgängligt – frukterna av ett mycket intensivt umgänge med bibelns texter. När den i dag skall utformas på svenska gäller det att låta denna bibelnärhet komma till sin rätt. Frågorna kring översättning och liturgiskt bruk av bibeln kan därför inte begränsas till sådana frågor som ja eller nej till NT 81 för textläsningarna eller hur Gloria och Herrens bön skall lyda. I det följande skall jag med en handfull exempel illustrera och diskutera hur problemet bibelöversättning/liturgi kan te sig i ett svenskt katolskt sammanhang. Men först en återblick och några ord om liturgisk översättning i allmänhet.

Bibeln i den romerska liturgin

Mot slutet av 300-talet övergick kyrkan i staden Rom definitivt till latin i gudstjänsten. Det grekiska elementet var inte längre bärkraftigt nog att motivera fortsatt reguljär användning av grekiskan. Den romerska liturgin kom sedermera att gradvis tränga undan (och delvis i sig uppta) andra latinskspråkiga lokala och regionala riter, en process som var avslutad på högmedeltiden. Den medeltida liturgin var aldrig helt fast och kodifierad – det kom först i och med Tridentkonciliet på 1500-talet – men en relativt enhetlig tradition utbildades. Av de gamla lokala riterna stod sig egentligen bara den milanesiska,

"ambrosianska", som firas än i dag (nu i reformerad gestalt och i regel på italienska). Andra Vatikankonciliet 1962–65 drog upp riktlinjerna för en genomgripande och sedan länge förberedd liturgireform, som har genomförts steg för steg under 60- och 70-talen. Dess kanske mest iögonfallande drag är den vidgade (oftast fullständiga) användningen av respektive modersmål. I dag utformar de olika romersk-katolska lokalkyrkorna sin liturgi med ledning av *editio typica*, den latinska normalutgåvan av de liturgiska böckerna, men med frihet att variera utformningen under bevarande av den (aldrig definierade) "romerska ritens enhetlighet i det väsentliga" (Liturgikonst. art. 38).

Olika översättningar till latin av i varje fall stora delar av bibeln – från grekiskan, även för GT:s vidkommande – fanns redan innan latinet blev Roms reguljära gudstjänstspråk. Den bibelrevision som i huvudsak går tillbaka på Hieronymus kom först så småningom att gälla som den latinska kyrkans normalöversättning, *versio vulgata*. Det är ett av skälen – men inte det enda – till att bibliska texter i liturgin inte alltid lyder som i Vulgata. Ett bekant exempel är Juldagens introitus:

Introitus

Puer natus est nobis
et filius datus est nobis,
cuius imperium
super humerum eius,
et vocabitur nomen eius
magni consilii Angelus.

Jes. 9:6 (Vulgata)

Parvulus natus est nobis
et filius datus est nobis,
et factus est principatus
super humerum eius,
et vocabitur nomen eius
admirabilis Consiliarius . . .

Flera olika översättningar har med andra ord fortlevat sida vid sida i liturgin. Och inte ens vid de tillfällen i historien då Vulgatas ställning betonats torde någon på allvar ha tänkt tanken att

man borde anpassa de liturgiska sångernas traditionella lydelse till normalöversättningen. Dessutom är *Vulgata* inget alldeles entydigt begrepp: även de texter som efterhand betraktades som *versio vulgata* drabbades av alla gamla texters öde, att föras vidare i olika versioner på grund av avskrivares medvetna eller omedvetna ändringar. I dagens läge tillkommer att *Vulgata* 1979 publicerats i en reviderad gestalt som hädanefter är den latinska kyrkans normaltext när den firar gudstjänst på latin eller i andra sammanhang använder det latinska språket. Denna *Nova Vulgata* vill vara en korrekt återgivning av bibelns grundtext samtidigt som den bevarar mycket av den gamla *Vulgata*s karaktär och ordalydelse.

Variationsrikedomen i det liturgiska bibelbruket går emellertid ännu längre än så. Ur bibeln "föreläses läsningarna, som utläggs i predikan, ur den sjungs psalmerna, under dess inspiration och ingivelse strömmar orationerna, andra böner och de liturgiska sångerna fram, och från den får handlingarna och tecknen sin symboliska innebörd" (Liturgikonst. art. 24). Bibelns texter nyttjas på skiftande sätt: längre avsnitt som de är i läsningar och psalmodi, korta avsnitt i form av direkta eller (fr. a. med hänsyn till musiken) bearbetade citat och citatkombinationer, bibeln som helhet som en källa av innehåll och motiv till nydiktade icke-bibliska texter.

Liturgisk översättning

Arbetet med att gestalta romersk-katolsk liturgi på svenska, så långt det över huvud utförs genom produktion av texter, består till stor del i översättning. Visserligen finns ett visst utrymme för lokal anpassning och variation. I Sverige har det dock tätt sig angeläget med en så samlande utformning av liturgin som möjligt, med tanke på katolikernas skiftande härkomst; redan inom denna ram ryms ett betydande antal variationsmöjligheter. Det har medfört en frivillig begränsning av friheterna gentemot *editio typica*; den tyskspråkiga mässordningen uppvisar exempelvis långt större avvikelser än den svenska.

Samtidigt innebär redan själva överflyttningen av liturgins textinnehåll till svenska språket en, om man så vill "nationell", omprägling av den.

Liturgiskt översättningsarbete har en vägvisare i den instruktion som Gudstjänstkongregationen publicerade den 25 januari 1969 (Notitiae 5, 1969, 3–12). Instruktionen närmar sig i linje med modern språkvetenskap liturgisk text som *kommunikationsmedel*: som instrument för kommunikation människor emellan (det gäller även bönerna) men också (djupare sett) som bärare av Guds budskap om frälsning och som uttryck för kyrkans umgänge med Gud; texten är både "signe sensible" och "mystère". Det som i originalet uttrycks i en viss tid och situation med dess språkliga medel skall verkligen nå fram till och fungera som uttrycksmedel för människor här och nu (och inte bara de mest sofistikerade), på ett sätt som gör rättvisa åt liturgin och dess olika element. Översättningen måste därför respektera såväl originalets innehåll (som i varierande grad kan skiljas från dess uttrycksform) som den nutida gudstjänstförsamlingen, målspråkets egenart och den kontur som olika moment i liturgin skall ha: böner, hymniska avsnitt, acklamationer osv. Det leder till att man endast i varierande grad förutser noggrann överensstämmelse med förlagan: mest i vissa sakramentalformler, minst i orationer (kollektbön osv.). Om hymner sägs att man i allmänhet måste nyskapa i stället för att översätta. När det gäller bibeltexter understryks att de olika genrer, i vilka uppenbarelsen förmedlas i bibeln, måste komma till sin rätt även i översättning. I sångtexter, även bibliska sådana, gäller det att tillgodose de speciella krav som sångbarhet, musikaliska genrer etc. ställer; ibland måste man då till och med byta ut angivna texter mot andra.

Det heter vidare i instruktionen att översätta bibeltexter "skall överensstämma med den latinska texten" (säkert på grund av det hävdvunna intima sambandet mellan romersk liturgi och latinsk bibel), men att detta "i vissa fall" inte utesluter användning av översättningar utgående från bibelns grundtext; ekumeniska översätt-

ningar förordas och man framhäver det önskvärda i att de liturgiska bibeltexterna ligger så nära de bästa inhemska översättningarna som möjligt. Här föreligger en viss spänning, som illustrerar det nuvarande övergångsskedet i den romerska ritens utveckling (eller kanske troligare: upplösning). Går man igenom liturgiska böcker på olika språk märker man att de lokala kyrkorna kan välja de lösningar de finner för gott. Av naturliga skäl finns inga inhemska liturgiska översättnings-traditioner som kan fälla utslag.

I praktiken måste en avvägning ske från fall till fall och från det ena liturgiska området till det andra, utifrån en huvudinriktning som naturligen bestäms av valet av bibelversion för textläsningarna. Svensk romersk-katolsk liturgi framöver kommer att operera med en *differentierad lösning* när det gäller valet av bibeltext – så mycket kan avläsas redan av de delar som ännu föreligger i någorlunda slutgiltigt skick och redan innan tidegården föreligger på svenska, då det säkert kommer att framgå mycket tydligt. När jag nu skall exemplifiera detta måste jag inskränka mig till mässan. Jag väljer att ta upp mässans läsningar, responsoriesalmer och bibliska antifoner. I de eukaristiska bönerna och de därtill hörande 82 prefationerna spelar bibelcitат och bibelreminiscenser en framträdande roll, och en analys av dem skulle ytterligare kunna belysa detta med "en differentierad lösning". Av utrymmesskäl avstår jag från en sådan, men jag skall avsluta artikeln med en kommentar till instiftelseordens utformning.

Lektionariet

En av de mera kända förändringarna efter andra Vatikanconciliet blev den reform av kyrkoår och perikoper som resulterade i en ny läsordning, *Ordo lectionum missae* (1969, 21981). Kyrkoårets egna söndagar och fester gavs klar prioritet framför helgondagarna, och söndagen som "hela det liturgiska årets fundament och kärna" (Liturgikonst. art. 106) framhövdes. Kyrkoårets festdel består nu av advent, jultiden, fastan, de

heliga tre påskdagarna och påsktiden t. o. m. Pingstdagen. Resten av kyrkoåret betecknas som veckor "under året" (*per annum*): en serie som påbörjas efter söndagen efter Trettondagen och efter avbrott för fasta och påsktid återupptas efter Pingstdagen. Urvalet av bibeltexter har blivit betydligt rikare än förr: söndagar och större högtider har nu tre årgångar med tre läsningar, vardagar två årgångar med två läsningar. I lektionariet anges dessutom psaltarpsalmer med församlingsomkväde efter den första läsningen samt verser till Halleluja som utgör preludium till evangeliet (under fastan ersatt av en annan acklamation).

Under en första period efter 1969 har man i Stockholms katolska stift använt ett provisoriskt lektionarium med texter dels ur Hedegårds översättning av NT, dels ur 1917 års översättning av GT (1921 års av GT:s tillägsskrifter, "apokryferna") i lätt justerad form. NT 81 har nu tillåtits som liturgisk lästext, och ett nytt lektionarium produceras innehållande texter ur NT 81 och Bibelsällskapets reviderade GT 1917, texter ur GT:s tillägsskrifter (1921) reviderade på likartat sätt samt psaltarpsalmer och cantica reviderade speciellt för denna utgåva. (I det stora hela alltså samma lösning som i Svenska kyrkans evangeliebok 1983.) NT 81 tas upp utan förändringar, enbart med redaktionell justering av ingresser och liknande. Texturvalet följer den latinska *Ordo*, med av översättningarna betingade småjusteringar i versurvalet och med en tillagd alternativ text speciellt för Sverige med hänsyn till stark tradition i landet: evangelium om intåget i Jerusalem på 1 söndagen i advent.

NT 81 som liturgisk text

Var och en inser att NT 81 är överlägset äldre versioner i fråga om klarhet och fattbarhet vid högläsning. Rytmsikt flyter det väl. Två omständigheter ger NT 81 särskilt liturgiskt värde. Den ena är den stilistiska olikheten mellan olika texter och bibelböcker, återspeglade grekiskans varierande stilläge: den bidrar till omväxling,

t. ex. mellan epistel och evangelium, och harmonierar utomordentligt med ett sådant arrangemang som den fortlöpande läsningen ur respektive Matteus-, Markus- och Lukasevangeliet på söndagarna "under året" årgång A–C. Den andra är NT 81:s sparsamhet med ord, som gör texterna pregnanta utan att göra dem otillfredsställande korta. NT 81 inbjuder till inte alltför hastig läsning. Ordströmmen blir mindre och texterna kan få "andas" utan att behöva upplevas som långa. Samtidigt understryker naturligtvis den nya översättningens klarhet bristen på pregnans, de ofta otympliga och ibland rent obegripliga vändningarna i GT-texterna, även i "varsamt reviderad" form.

Under en övergångsperiod kan en detalj som de nya namnformerna vara en smula störande. Vi firar den helige Stefanus på Annandag jul men läser om Stefanos martyrdöd. Ett och annat barn kan tro sig göra en ny bekantskap när man berättar om en farbror som heter Sackaios. På apostladagar och i den första eukaristiska bönen påminner vi oss Matteus och Bartolomeus, men i texterna möter vi Mattaios och Bartolomaios. Men sådant går att leva med, och kanske slår NT 81:s former så småningom igenom.

Av långt större betydelse är den nya formen "den heliga anden". Stort eller litet A spelar liturgiskt ingen roll (skillnaden hörs ju inte), men övergången till realgenus där liturgi och psalmer i övrigt har maskulinum "den helige Ande" är ett verkligen kännbart *novum*. Jag för min del anser att valet av realgenus (exakt motsvarande grekiskans neutrum) sakligt och språkligt är så övertygande att man bör vänta sig – och försöka bidra till – att övrigt språkbruk på sikt följer med. Utan att försvåra kyrkans personala sätt att tala om Anden eller försvaga treenighetsdogmat erinrar formen "den heliga anden" om att Anden inte är en näst intill mänsklig gestalt. Den kan också motverka en omotiverad maskulinisering i de spontana föreställningarna om Anden, naturligtvis utan att utesluta manliga symboler (som Johannesevangeliets "Hjälparen"). Det kan för övrigt vara nyttigt att erinra sig att hebrei-

skans *ruach* är femininum och att gammal kristen tradition ger åtskilliga exempel på feminina uttrycks sätt om Anden.

Den tillvänjning vid KB 1917 som i gudstjänster inom Svenska kyrkan kan välla irritation vid åhörandet särskilt av kända evangelietexter ur NT 81 finns inte på samma massiva sätt i katolska församlingar.

Går det att vid enstaka tillfällen kantillera (sjunga) avsnitt ur NT 81? Frågan bör nog ställas så, eftersom kantillation generellt minskar texters kommunikativitet, hotar att släta ut och hieratisera. Men vissa poetiskt präglade texter kan då och då kantilleras, t. ex. Saligprisningarna eller Johannesprologen, dvs. sådana texter som generellt inbjuder till tonsättning. I missalet ges därför recitationsmelodier även till läsningarna, utformade för att smidigt passa svensk text och samtidigt rotade i gregorianska melodiformler. Det förefaller mig mera tveksamt om lidandesberättelserna i NT 81 är lämpliga att kantillera. Med lätta retuscher kan man visserligen redigera dem för utförande i tre roller på senmedeltida vis, men det inte alltid till sång inbjudande stillaget gör det nog mer motiverat att läsa dem. Palmsöndagens och Långfredagens särprägel får förstärkas med andra medel.

Samspelet GT – NT

Hittills har jag främst tagit upp formella frågor och koncentrerat mig på NT 81. Men det är motiverat att också beröra ett innehållsligt problem med vidare giltighet. Under minst 1600 års tid har bibeln i romersk liturgi lästs på latin, och kring den latinska bibeln har växt fram en andlig tolkningstradition som har denna som sin förutsättning. Vidare har *Gamla* testamentet alltid brukats i gudstjänsten utifrån förutsättningen att det pekar utöver sig själv och får sin fulla, av Gud avsedda mening först i Kristus och i kyrkan. Ett undertryckande av detta synsätt gör med några få undantag den liturgiska användningen av GT obegriplig. I det nya lektionariet är texterna ur GT valda så att de korresponderar mot evan-

gelierna, i regel enligt schemat "förebådande – uppfyllelse". Nu kan jag här inte behandla den teologiska frågan hur en nutida modell för sådan mot Kristi mysterium orienterad tolkning av bibeln i dess helhet kan se ut – en modell som samtidigt inte får åsidosätta det faktum att bibelförfattarna var verkliga författare eller bortse från solida resultat av historisk bibelforskning. Men en fråga, med två delaspekter, är oundviklig: I vilken utsträckning är lektionariets textval och texternas funktion *beroende* av att man läser en text vars innebörd stämmer med den latinska resp. en text där en kristen tolkning av GT utan svårighet låter sig göras?

Utan detaljundersökning kan jag bara redovisa intrycket att samspelet mellan GT-läsningar och evangelier resp. den liturgiska läsningen ur GT över huvud i det stora hela fungerar utan hänsynstagande till latinet och fungerar med en sådan översättning som 1917 års. Det tycks här knappast hänga på översättningsdetaljer.

Några exempel. I fjärde adventssöndagens profetia (årg. C) ur Mika 5:1–4 säger Vulgata efter *Septuaginta et egressus eius ab initio, a diebus aeternitatis*, "och hans härkomst tillhör begynnelsen, evighetens dagar", hebreiskan och KB 1917 däremot "en vilkens härkomst tillhör förgångna tider, forntidens dagar". Den tillämpning på Sonens preexistens som Vulgata inbjuder till kan givetvis te sig som en fulltonigare förkunnelse på tröskeln till julen. Å andra sidan: hebreiskan (och 1917) alluderar på den kommande furstens härstamning från Davids ätt, och det är inte oävet som bakgrund till julfirandet eller dagens evangelium, Luk. 1:39–45. Och Nova Vulgata stämmer här faktiskt med hebreiskan/svenskan: *et egressus eius a temporibus antiquis, a diebus aeternitatis* (även om *aeternitas* är "öppnare" än "fortiden"). På Heliga Trefaldighets dag årg. C läses Ords 8:22–31, Vishetens ord om sig själv, som profetia om Sonen. På ett sätt som kan låta som en motsägelse mot trosbekännelsens "född och icke skapad" heter det där i 1917: "Herren skapade mig som sitt förstlingsverk". Vulgata följer vissa grekiska versioner och har i

stället *Dominus possedit me*, "Herren tog (eller: har haft) mig i besittning", säkert för att motverka Arios uppfattning om Sonen som av Fadern skapad varelse. Traduction Oecuménique de la Bible går på en likartad linje, med andra versioner: "m'a engendrée" (alternativa översättningar i not). Kanske är 1917:s "skapat" inte det bästa och smidigaste sättet att återge hebr. *qānan*, men det ter sig i dag oacceptabelt att intill rena textändringar följa Hieronymus synsätt: "Vi som förstår bättre kan också uttrycka det bättre", nämligen vi som genom Kristus fått nyckeln till GT:s djupaste innebörd (Prologen till Penta-teuken). I stället får kristen förkunnelse söka klargöra det egentligen mera plastiska sambandet mellan förebådande och uppfyllelse. Att försöka få "skuggan av det som skulle komma" att i detalj se ut som "själva kroppen" (jfr Kol. 2:17) är att manipulera uppenbarelsens historiska karaktär. I Jes. 62:1–5 som läses bl. a. på 2 söndagen "under året" årg. C före evangeliet om bröllopet i Kana, för att ta ett annat exempel, fungerar Vulgatas text som en glasklar messiasprofetia: i stället för 1917:s ord om "dess [=Jerusalem] rätt, dess frälsning, din härlighet" möter i Vulgata maskulinformer: *iustus, salvator, inclitus*, "dess rättfärdige, dess frälsare, din härlige (frejdade)". Men Nova Vulgata följer här återigen hebreiskan och stämmer med 1917: *iustitia, salus, gloria*. Och bilden av det eskatologiska bröllopet, som texten utmynnar i och som har gett anledning att läsa den som bakgrund till Joh. 2:1–11, är lika tydlig i 1917: "som en brudgum fröjdar sig över sin brud, så skall din Gud fröjda sig över dig".

Den liturgiska användningen av GT tycks till sist inte kräva något annat än trohet mot originalens innehåll men samtidigt – och det är viktigt – ett sätt att återge det som inte onödigtvis sårar GT och NT från varandra och som håller möjligheterna till kristen tolkning (i den mening jag antytt) öppna. Det är ett vitalt önskemål att översättarna i valet mellan olika översättningsalternativ inte gör en kristen tolkning *omöjlig* utan översätter så att det blir begripligt *hur en sådan*

tolkning har kunnat göras — och inte bara utifrån grekisk och latinsk text. En mänsklig text brukar vara mer mångtydig än författaren tänkt på. Denna hermeneutiska insikt borde också kunna få påverka bibelöversättandet.

Psalmer

Lektionariets psaltarpsalmer och (fåtaliga) GT-cantica efter den första läsningen följer i princip KB 1917, men de har reviderats något mer än i Bibelsällskapets helbibel 1982 för att åtminstone några hinder vid sång skall avlägsnas. Något riktigt tillfredsställande resultat kan knappast nås med enbart putsningar på KB:s text, men med hjälp av smärre omställningar i ordföljd, justering av radslut och ändring av vissa uttryck får man ändå en *något* klarare och mera sångbar text. Inom parentes ter sig vissa ställen i Bibelsällskapets reviderade GT egendomligt inkonsekventa. I Ps. 23 har man konsekvensändrat till "mig skall *inget* fattas" (vilket gör rytmen mindre pregnant och ganska drastiskt sänker stilmivån), men psalmen slutar samtidigt med det hopplöst högtravande och arkaiska "evinnerligen", som dessutom är olämpligt för psalmodi. Vårt lektionarium, liksom Psalmer och visor 82:856, bevarar här "intet" för stilens och rytmens skull men ändrar slutet: "till evig tid".

Ändringarna i Ps. 136 (alternativ psalm i påskvakan med psalmens eget omkväde) är mera omfattande. Inte minst själva omkvädet i KB 1917, "ty hans nåd varar evinnerligen", bereder sångliga bekymmer: ett svårt accentmöte ("nåd varar") och ett slut med tre obetonade stavelser. Bland flera möjliga lösningar har lektionariet stannat för det lättflytande "ty i evighet varar hans nåd", trots vokalmötena. Bibelkommissionens "Evig varar hans nåd" i Fem bibelböcker (1979) är väl kort för sång. Här en del av texten i lektionariet:

Tacka Herren, ty han är god, *R. ty* i evighet varar hans nåd.

Tacka gudarnas Gud, *R. ty* . . .

Tacka herrarnas Herre, *R. ty* . . .

Han ensam gör under, *R. ty* . . .

Han skapade himlen med vishet, *R. ty* . . .

Han bredde ut jorden på vattnen, *R. ty* . . .

Han gjorde de stora ljusen, *R. ty* . . .

Solen till att råda över dagen, *R. ty* . . .

Måne och stjärnor till att råda över natten, *R. ty* . . .

I Ps. 110 har lektionariet helt enkelt använt sig av versionen i Fem bibelböcker. "Din unga skara" etc. får vika för det som många nutida exegeter bedömer som denna svårtolkade texts sannolikare innebörd, som ligger närmare Septuaginta och Vulgata och som klingar utomordentligt väl i det liturgiska sammanhanget:

Villigt samlas ditt folk

i dag då makten blir din.

På heliga berg har jag fött dig

som dagg ur gryningens sköte.

Lösningarna i lektionariet gäller för GT:s vidkommande tills vidare; Bibelkommissionens nyöversättning kommer ju först om bortåt tio år. Ett allmänt önskemål ur liturgisk synpunkt på översättning av GT har jag redan formulerat. Vilka krav ställs på texter som skall kunna psalmodieras, vare sig i mässan eller i tidedärden?

Psalmer och cantica skall kunna användas som sångtexter i gudstjänst dels för recitativisk sång, dels för psalmodi med omkväden i recitativet mer eller mindre närstående stilarter (jfr Psalmer och visor 82:852–873), dels i allehanda kompositioner, främst för kör. De två förstnämnda användningsområdena, där man inte kan operera med lösningar som kräver stort artisteri från exekutörernas sida i fråga om rytmiska och andra finesser, reser i stort sett identiska krav på texternas utformning. Allt talar för att Bibelkommissionen kommer att göra översättningar som är uttrycksmässigt tätare och har ett tydligare bildspråk än KB 1917. Så länge den uttrycksmässiga tätheten inte går så långt att begripligheten hotas är det helt klart att en sådan översättning är både allmänliturgiskt och musikaliskt tacksammare än en av 1917 års typ. Men den liturgisk-musikaliska användningen av psal-

mer och cantica understryker ett antal önskemål när det gäller deras uttrycksida:

Parallellismen, som bildar underlag för psalmodi och psalmodisk komposition samtidigt som den är ett av den bibliska poesins viktigaste kännetecken, bör tydligt framgå. Det är angeläget med en rytmiskt fast utformning (inte för många obetonade stavelser omgivande accenterna) och med en någorlunda jämn accentfördelning. Samtidigt får psalmerna inte vara *för* korthuggna, staccato-artade. Cesurer och pauser mitt på versraderna är i regel problematiska, och raderna måste få ett visst "flöde". Det är önskvärt med någorlunda balans i versradernas längd, och de enskilda raderna får inte vara så korta att man s. a. s. inte hinner börja sjunga innan man skall sluta. I möjligaste mån bör varje vers utgöra ett avslutat helt, så att t. ex. ett omkväde kan inflikas mellan verserna och verserna kan alterneras meningsfullt mellan olika (grupper av) sångare. Det är inte ur vägen med en viss samordning med NT i ordval, där en sådan låter sig göras utan våld på innehållet. Ett allmänpoetiskt önskemål är att undvika konsonantanhopningar, att inte börja versrad med osköna ljud osv. Detta önskemål blir än starkare när psalmerna skall sjungas. Svårjungna konsonantljud måste undvikas särskilt i början av versrader. Man måste avstå från konstruktioner som kräver betydelsebärande skiljetecken: psalmerna som liturgiska sångtexter är texter för örat, inte för ögat. Accentmöten (två tryckstarka stavelser omedelbart efter varandra) försvårar psalmodiering radikalt, särskilt i radslut. Tacknämligt (om än inte nödvändigt) med tanke på psalmodiering med enkelaccentuerade kadenser: två obetonade stavelser före den sista betoningen på versraderna. Radslut med oklara accentförhållanden måste undvikas, t. ex. sådana som skapas av efterställt "Herre" (vokativ). Detsamma gäller radslut med mer än två obetonade slutstavelser samt trestaviga ord och ordsammanställningar med bitryck på andra stavelsen.

Församlingsomkväden

Psalmernas omkväden hämtas i lektionariet i regel ur själva den aktuella psalmen eller ur en närliggande psalm eller annan bibeltext: omkvädet skall vara ett medel för församlingen att stämma in i och tillägna sig den av försångaren sjungna psalmtexten (och den föregående läsningen, som psalmen innehållsligt anknyter till). Kanske kan man formulera som allmänna regler att ett omkväde skall vara så *uttrycksfullt* som möjligt samtidigt som det måste uppfylla vissa *sångrytmiska* krav; omkvädet skall också verkligen lämpa sig som *församlingens* instämmande i psalmen. Av dessa skäl kan man inte alltid utan vidare ta bibeltexten som den står. (Omkväden och antifoner är också i den latinska liturgitraditionen ofta omformade, av musikaliska och uttrycksmässiga skäl.)

Sångbarhetskraven är i princip de som nämndes nyss. Omkvädena måste vara rytmiskt pregnanta och inbjuda till sång (och dessförinnan till tonsättning). Detta går ofta att åstadkomma även med lätta bearbetningar av bibeltexten. Den lilla diskrepans som då kan uppstå mellan omkvädet och motsvarande vers i psalmtexten är inte störande. Omkvädet står ändå i viss mån på egna ben. Även om Ps. 67 på Nyårsdagen, för att ta ett exempel, börjar med "Gud vare oss nådig och välsigne oss" kan omkvädet ha imperativ: "Gud, var oss nådig och välsigna oss".

Funktionen som *församlings-*omkväde borde föranleda en viss återhållsamhet med omkväden av uppmanande karaktär.¹ Det latinska lektionariet föreskriver några gånger som omkväde till Ps. 95 "I dag, när ni får höra hans röst, må ni inte förhärda era hjärtan". I församlingens mun blir

¹ *Ordo lectionum missae* utformades utifrån en trots allt relativt begränsad erfarenhet av responsoriepsalmer. Det är då inte så underligt om det i den enorma mängden av psalmomkväden finns sådana som kunde bli bättre med hjälp av en fördjupad reflexion över "omkvädets psykologi".

en sådan uppmaning knappast meningsfull (lika litet som den ibland angivna "Gå ut i hela världen och förkunna evangeliet"). Att bara ändra till "I dag, när *vi* ... må *vi* ..." (så det svenska lektionariet) skapar egentligen en enbart tråkig text. Som omkväde till Stilla veckans Ps. 22 anges i det latinska lektionariet vers 1: "Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig?" Det aktualiserar ett ganska vittgående problem: det liturgiska "rollspelet" och dess psykologi. "Jag" i Ps. 22, tolkad som profetia, är ju Kristus. Som alternativ lägger därför det svenska lektionariet en meditativ kommentar till psalmens "jag"-skildring av lidandet i församlingens mun: "Föraktad var han och övergiven av människor" (se även Psalmer och visor 82:853).

Uttrycksfullheten kan vara svårare att bedöma. Allmänt kan nog sägas att texter av typ allmänna konstateranden mindre inbjuder till tonsättning och sång: "Herrens nåd är väldig över oss", "Hos Herren är nåd och mycken förlösning är hos honom". Ur den synpunkten är det tacknämligt att exempelvis omkvädet till Ps. 91 på 1 söndagen i fastan (årg. C) redan i det latinska lektionariet formulerat om Ps. 91:15 till "Herre, var med mig i nöden" i stället för "Jag är med honom i nöden" eller "Herren är med mig i nöden". Undantag från regeln om konstateranden som dåliga omkväden finns dock — givetvis. Vissa är så uttrycksfulla att de kan fungera som böneord att upprepa och meditera över ("Herren är mitt ljus och min frälsning"). Utmärkt fungerar också sådana konstateranden som är frälsningshistoriskt eller kyrkoårsmässigt profilerade: "I dag är en frälsare född åt oss. Han är Messias, Herren" (jfr Luk. 2:11 i NT 81) eller "Detta är den dag som Herren har gjort. Halleluja, halleluja" (jfr Ps. 118:24 a). Den sistnämnda versraden lyder i Fem bibelböcker: "Detta är dagen då Herren grep in", vilket kanske är mer idiomatiskt än 1917:s formulering. Men en bred kristen tolkningstradition har spunnits kring just uttrycket "den dag som Herren har gjort", förknippad med söndagen och Påskdagen. KB:s uttryck är öppnare, mera omfattande än Fem bibelböck-

ers, och det ger den påtagligt liturgiskt bruksvärde.

Omkvädenas längd är något som det ibland hävdas mycket entydiga och bestämda men vid närmare eftertanke en aning schablonartade meningar om. Jämför man omkvädena i det romerska lektionariet med t. ex. omkvädena i Hovlands introitus ser man att lektionariets omkväden i regel är kortare. Hovlands omkväden är lagom långa för introitus: där utgör omkvädet huvudsaken, och församlingen måste få tid att sjunga ut ordentligt. I en responsorial psalm efter mässans första läsning har omkvädet en annan funktion: själva psalmverserna är där väl så viktiga (och bör få en viss musikalisk artikulering) och församlingen s. a. s. bekräftar psalmen med omkvädet. Då kan det vara kortare. Samtidigt ställer mycket korta omkväden stora krav på den musikaliska gestaltningen, om församlingen utan svårighet skall kunna falla in i dem och psalmerna bli tillfredsställande musikaliska helheter.

Introitus och communio

Redigeringen av de liturgiska böckerna efter liturgireformen avspeglar en omvärdering av vissa liturgiska partier och deras funktion. Det gäller i synnerhet mässans "proprium"; mycken liturgisk handboksvisdom har här blivit föråldrad.

Läsningarna (inklusive responsoriesalmerna och Hallelujaverserna) utförs inte vid altaret utan vid ambon och (frånsett evangeliet) i princip inte av celebranten. Därför finns de i en särskild bok, lektionariet. I missalet ingår förutom gudstjänstordningen endast prästerliga partier till de efter kyrkoåret växlande delarna: orationer och prefationer. Där finns också ingångs- och kommunionantifoner, men dessa är avsedda för de tillfällen då man inte sjunger i mässans början och under kommunionen. (De överensstämmer långt ifrån alltid med introitus och communio i Gradualet.) Som ingång och communio kan man sjunga lämplig församlingssång, växelsång eller körsång. Sådana sångtexter står naturligtvis inte i missalet.

Eftersom sång under tillredelsen är fakultativ och inte skall ersättas av läst offertorium när den saknas, har offertorierna strukits ur missalet.²

Introitus- och communioantifonerna i missalet är med andra ord *lästexter*. I många fall är de inte lämpliga för sång, i synnerhet inte med församlingsdeltagande. De är avsedda att åhöras av församlingen – som ingresser till eller ”motton” för dagens mässa eller som meditationstexter vid kommunionen. Som lästexter behöver de bara vara utformade så att de klingar som meningsfulla helheter, men det kräver ibland vissa bearbetningar av dem. Funktionen som inledande ”motto” för dagens mässa kan ibland tala för att man bör justera uttryck som kräver osedvanligt stor bibelkunskap eller undvika onödiga stötestenar, t. ex. sådana som benämningen ”Israel” på Guds folk i psalmtexter. Nattvardsanknytningen kan i en del texter förstärkas med lätta justeringar. Ingångsantifonen på Kristi lekamens dag får i missalet sannolikt presens indikativform: ”Han bespisar sitt folk med bästa vete, ja med honung ur klippan mättar han oss” (jfr Ps. 81:17); ”oss” i stället för ”dem” möjliggör en omedelbarare identifikation med det som sägs. I kommunionantifonen på 18 söndagen ”under året” efter Vish. 16:20 sägs inte (som i 1921 års översättning) att det himmelska brödet förmår ”skänka allt slags njutning och svarar mot vars och ens smak” utan, i linje med den koncentrerade versionen i det latinska missalet och med ett annat ordval, ”Du har givit oss bröd från himmelen, som innehåller all ljuvlighet.”

Den liturgiska situationen faller ibland utslaget i valet mellan olika förefintliga varianter. I ingångsantifonen på Jesu hjärtas dag (Ps. 33:11,

19) skulle hela poängen gå förlorad med formuleringen i Fem bibelböcker: ”Herrens plan står fast för evigt . . .” Det är nödvändigt att använda sig av den ordagrannare översättningen i 1917: ”Hans *hjärtas* tankar består från släkte till släkte . . .” Ibland är formuleringen i Vulgata själva grunden för användning av ett bibelställe, och då finns i detta sammanhang (till skillnad från i läsningar) skäl att göra en latiniserande version, t. ex. i ingångsantifonen på 4 söndagen i advent, *Rorate caeli*: ”Dryp, ni himlar därovan, och må skyarna låta rättfärdigheten strömma ned. Må jorden öppna sig, och må dess frukt bli Frälsaren” (Jes. 45:8). Den liturgiska kontinuiteten talar för en sådan åtgärd.

I några få fall har det förefallit nödvändigt att byta ut den i missalet angivna texten mot en annan; formuleringar blir på svenska mer påträngande; det främmande språket slätar ibland över det som i värsta fall kan klinga löjväckande. Ett exempel är kommunionantifonen på 4 söndagen i fastan då man läser evangeliet om hur Jesus botar den blindfödde (Joh. 9). Det latinska missalet citerar Joh. 9:11: ”Herren gjorde en deg [av spott] och strök den på mina ögon . . .” Mera uppbygglig som meditationsvers vid kommunionen är Joh. 8:12, som anger själva huvudtemat för dagens evangelium: ”Jag är världens ljus . . .”

Instiftelseorden

Mässans centrum och höjdpunkt är den eukaristiska bönen, som börjar med salutation, *Sursum corda* och prefation och utmynnar i lovprisningen ”Genom honom . . .” och Amen (i Sverige trefaldigt, när det inte läses). Som bekant kom under medeltidens lopp den i eukaristibönen ingående referensen till nattvards instiftande mer och mer att uppfattas som konsekractionsord och -ögonblick, ett synsätt som i varje fall inte är det enda autentiskt katolska och som egentligen rimmar dåligt med den romerska kanonbönens tankeföring.

Ett sentida utslag av detta synsätt finner man i

² Vid sidan om *Graduale Romanum* (1974) finns också ett *Graduale Simplex* (1975) med enklare melodier ur tidegärds traditionen och andra texter. Det nya *Graduale Romanum* medger också fritt utbyte av sångerna på söndagarna ”under året”. Redan på latin finns alltså stor valfrihet. Produktionen av notmaterial för ”proprietars” sånger på olika modersmål sker efter olika modeller i olika länder.

det faktum att kärnan i instiftelseberättelsen gjorts likalydande i alla de fyra eukaristiböner som numera ingår i det romerska missalet. Denna kärna, som måste översättas ordagrant, överensstämmer inte med någon av de nytestamentliga versionerna. Svensk utformning av den är därför inte egentligen direktöversättning av en speciell bibeltext, snarare återgivning på svenska av en "bibelharmoni" i miniatyr. Man kan också formulera det så: det är fråga om att översätta eukaristibönerna, som är *latinska* texter, i vilka instiftelseorden ingår. Teoretiskt skulle man kunna lösa denna uppgift utan hänsynstagande till vare sig KB 1917 eller NT 81. Samtidigt är givetvis instiftelseorden i vidare mening bibelstoff, och det är rimligt att bibelreminiscenser i liturgiska texter i möjligaste mån går att förknippa med respektive bibeltexter så som de lyder på svenska.

Instiftelserreferensen lyder i 1981 års utgåva av mässordningen så:

... tog han brödet,
tackade dig och bröt det,
gav åt sina lärjungar och sade:

Tag och ät härav alla.
Detta är min lekamen, som blir utgiven för er.

Likaså tog han efter måltiden kalken,
tackade dig åter,
gav åt sina lärjungar och sade:

Tag och drick härav alla.
Detta är mitt blods kalk,
det nya och eviga förbundets blod,
som blir utgjutet för er och för de många
till syndernas förlåtelse.
Gör detta till min åminnelse.

Vissa smådetaljer i ramen skiftar mellan de fyra olika eukaristibönerna, men själva Jesu ord är alltid identiska.

Den liturgiska texten säger "kalk", NT 81 "bägare". Samma återkommer i den på 1 Kor. 11:26 byggda acklamationen efter instiftelseorden: "Så ofta vi äter detta bröd och dricker av kalken ..." Bibehållandet av "kalk" ter sig kan-

ske motiverat: det är fortfarande den vanliga benämningen på dryckeskärl i nattvarden, och användningen av samma ord om den bägare Jesus tog förstärker identiteten då – nu.

"Utgiven, utgjutet". NT 81 skriver också "blir utgjutet" om blodet (Luk. 22:20) men däremot "blir offerad" resp. "offras" om kroppen (Luk. 22:19, 1 Kor. 11:24). Eftersom substantivet "offer" förekommer tämligen flitigt i resten av eukaristibönerna verkar det rimligt att i linje med KB 1917 formulera de båda leden parallellt: "blir utgiven, blir utgjutet".

"Åminnelse." NT 81 skriver i stället "gör det till minne av mig"; ordet "åminnelse" används över huvud taget inte. Utslagsgivande för att mässbokstexten trots detta har valt "åminnelse" har varit tanken att texten måste förmedla en syn på nattvarden som går utöver "minnesmåltid". I nutida nattvardsteologi används ju "åminnelse" som ett nyckelbegrepp för en nyvunnen ekumenisk konsensus om Kristi offers närvaro i nattvarden. Filologiskt är det tveksamt om motsvarande grekiska och latinska ord verkligen betyder mer än "minne, påminnelse". Grunden för "åminnelse"-teologin är snarast hebreiska och arameiska vändningar. Jag tycker att översättningen tål att diskuteras, särskilt som "åminnelse" av de flesta nog bara uppfattas som ett ålderdomligt sätt att säga "minne".

"Detta är min lekamen." Distributionsformeln har samma ordval: "Kristi lekamen – Amen." När man ansett sig kunna bibehålla "lekamen" i stället för "kropp" (NT 81, Giertz) har man enligt min mening gjort en fatal felbedömning. Mitt första skäl är språkligt. Redan Östergrens Nysvensk ordbok band 4 (1931–34) antecknar till "lekamen": "Mest bibl. 1. skämts." Och Svenska Akademiens Ordbok (1940): "numera nästan blott i religiöst språk samt i skämtsamt eller smeksamt användning". Vi skriver nu 1983, och det understryker väl faktum: religiös användning av ordet "lekamen" får en biklang av det skämtsamma, lite löjeväckande. Och det är allra minst på sin plats just här. Ett andra skäl är den karaktär som lat. *corpus* och grek. *sōma* har: helt

normala ord i språket. Det finns tillfällen då det religiösa språket inte kan undvara speciella ord eller ordanvändningar ("frälsning, nåd" osv.) men det ord det här gäller ingår i den normal-språkliga arsenalen på grundspråket. Det tredje skälet är teologiskt. Redan i första Korinthierbrevet (10:16–17) avtecknar sig den förbindelse mellan nattvarden och kyrkan som är så fundamental för katolsk nattvardssyn, den som kunde få Augustinus att säga: "Ni är vad ni tar

emot." Konserverandet av "lekamen" bidrar till att vidmakthålla föreställningen att nattvardens mysterium är en sak och kyrkans en annan. Därmed ifrågasätts inte bara en för kristen tro fundamental sanning – utan också en av de bärande övertygelserna i den liturgireform som föranleder oss att i ett katolskt sammanhang alls fundera över problemet bibelöversättning och liturgi.

Anders Ekenberg

Den svenska evangelieboken 1983

Förnyelsen av den svenska evangelieboken har på ett märkligt sätt blivit en reform i det fördolda. Medan den nya bibelöversättningen diskuteras i varenda stuga och medan psalmkommittén fått känslorna att svalla på varje kultursida, har den nya evangelieboken smugit in under tystnad. Ändå kan evangelieboken liknas vid ett roder för svenska kyrkans, och även många frikyrkors, gudstjänstliv. Det som styr kyrkans gudstjänster är nämligen de bibeltexter som läses söndag efter söndag under kyrkoåret. Det är efter dem predikan utformas och psalmer sätts. Det är deras budskap gudstjänsten skall förmedla. Urvalet och utformningen av gudstjänsternas bibelläsningar är på lång sikt bestämmande för de kristnas tro i det här landet.

Evangelieboken har också betydelse utanför gudstjänstlivet, för den enskilda läsningen. Den utgör en förträfflig antologi med de vackraste, kraftfullaste och mest uppbyggliga bibeltexter och böner. Den är en påminnelse om församlingslivet och en inspiration att leva i kyrkoåret. Den är ett gemenskapsband med kristna i andra samfund världen över, eftersom kyrkoåret och dess huvudtexter i stort sett är gemensam egendom. Genom urvalet av texter för varje helgdag är den en förnämlig vägvisare genom frälsningshistorien. En reform av evangelieboken är alltså ingen liten sak.

Den hittills gällande evangelieboken fastställdes 1942. Skälen till att den måste revideras är följande.

1. Högmässans förnyelse. 1968 års kyrkohandbokskommitté lade 1974 fram förslag till en delvis ny läsordning i högmässan. Kommittén framhöll att den då gällande ordningen, enligt vilken två år av tre en evangelietext lästes som

dagens evangelium från altaret och en annan evangelietext lästes som predikotext från predikostolen, inte var tillfredsställande. Istället föreslog man att under andra och tredje årgången högmässotexten skulle få läsas som evangelium från altaret. I 1976 års gudstjänstordning fastställdes den ordningen med undantag för vissa angivna dagar, då första årgångens evangelium alltid skulle läsas. Möjlighet lämnades också att använda andra och tredje årgångens aftonsångstext som epistel på motsvarande sätt. Därmed uppstod emellertid vissa problem. Aftonsångstexterna var ibland väl långa för att läsas som epistel i en högmässa. Kollektbönerna anknöt ibland till evangelietexter som inte skulle läsas mer än ett år av tre osv. Redan sådana otympligheter gjorde en översyn önskvärd. Viktigare var nog nästa punkt.

2. Gamla testamentets återkomst. Efter andra världskriget har Gamla testamentet tilldragit sig allt större uppmärksamhet inom teologin och i kyrkorna. Behovet att aktualisera skapelsetanken med dess konsekvenser för människosyn och miljösyn har upplevts allt större. Både inom den romersk-katolska kyrkan och den anglikanska kyrkan har gammaltestamentliga läsningar införts i mässordningen. Svenska kyrkan erhöll 1970 en serie gammaltestamentliga texter att användas som alternativa predikotexter. Kyrkohandbokskommittén föreslog 1974 fakultativ gammaltestamentlig läsning i högmässan. Två preliminära serier gammaltestamentliga texter lades fram, som av 1975 års allmänna kyrkomöte koncentrerades till en. Dessa provisorier påkallade givetvis en översyn av hela evangelieboken. Därtill kom ytterligare en sak.

3. Det internationella arbetet på kyrkoårets

struktur. I den s. k. nordiska perikopkommittén hade länge bedrivits ett arbete med kyrkoåret och dess perikoper. Arbetet resulterade i ett förslag till två textserier med gammaltestamentlig text, epistel och evangelium. 1960 hade romersk-katolska kyrkan fått ett nytt lektionarium. Anglikanska kyrkan hade också successivt förnyat sitt perikopsystem. Vid 1975 års kyrkomöte togs detta internationella arbete upp i en motion av biskop Sven Silén m. fl., som bland annat föreslog att en arbetsgrupp skulle gå vidare med det förslag som Liturgiska nämnden färdigställt. Kyrkomötet beslöt anhålla hos regeringen att så skulle ske. Under tiden pågick på annat håll ett arbete som också skulle få konsekvenser för evangelieboken.

4. Den nya bibelöversättningen. 1981 lade Bibelkommissionen efter åtta års arbete fram sin översättning av Nya testamentet. Översättningen godkändes för bruk vid svenska kyrkans gudstjänster. Därmed uppstod ett behov av att ge ut en evangeliebok med den nya översättningen och att därvid åtminstone se över perikopernas ingresser och avslutningar.

Hur har arbetet på den nya evangelieboken tillgått? 1976 tillsattes inom kyrkohandbokskommittén en arbetsgrupp bestående av Per-Olov Ahrén, Torsten Andersson, Pehr Edwall, Britt G. Hallqvist, Edvin Larsson och Lars-Gösta Stensson. Gruppens betänkande, Svenska kyrkans gudstjänst, band 4, Evangelieboken (SOU 1979:12) gick ut på remiss till ett stort antal kyrkliga, frikyrkliga, ekumeniska och samhällsliga organ, dock ej till församlingar. Med ledning av remissvaren utarbetade en arbetsgrupp inom kommundepartementet (Per-Olov Ahrén, Pehr Edwall, Göran Göransson, Lars-Gösta Stensson) ett nytt förslag (Ny evangeliebok, Ds Kn 1981:14) som av regeringen överlämnades till 1982 års allmänna kyrkomöte. Kyrkomötet antog departementsgruppens förslag med några smärre justeringar och skickade det sedan till regeringen för fastställande.

Under tiden ändrades reglerna för antagande av kyrkliga böcker. Regeringen skickade därför

tillbaka förslaget till kyrkomötet, och i mars 1983 fick det nya kyrkomötet självt fastställa evangelieboken i färdigredigerat skick. Första söndagen i advent 1983 togs evangelieboken i bruk i svenska kyrkan.

På vad sätt skiljer sig nu den nya evangelieboken från den gamla? Först och främst skall man nog säga, att den nya evangelieboken väsentligen bygger på den gamla. Kyrkoårets struktur är praktiskt taget oförändrad. Det är ingalunda självklart. Under arbetets gång har flera mer eller mindre radikala nydaningsförslag diskuterats. En idé gick ut på att söndagarnas olika ämnen skulle slopas och att man i stället skulle läsa ett evangelium från början till slut söndag efter söndag. Dock skulle jul och påsk och dess förberedelsestider behållas. Tanken att vid gudstjänsterna läsa bibelns böcker i följd (*lectio continua*) förfäktades redan av Olaus Petri, men har aldrig slagit igenom i svenska kyrkan. Däremot har den romersk-katolska kyrkan infört läsning i följd under trettondedagstiden och trefaldighetstiden. Ena året läser man Matteus, andra året Markus, tredje året Lukas. Johannes kommer till tals under påsktiden och används också för att fylla ut Markusevangeliet.

Ett annat förslag som fanns med in i det sista var att septuagesima och sexagesima skulle ersättas av söndagar efter trettondedagen. Kyrkomötet 1983 beslöt dock att behålla dessa egendomliga och kanske fantasieggande namn i kyrkoåret. Bland annat anfördes historiska skäl; den s. k. förfastan fanns med redan på Gregorius den stores tid.

Överhuvud har även den nya evangelieboken på ett förvånande sätt lyckats bevara den gamla serien av kyrkoårsperikoper, med rötter långt ner i medeltiden. I slutet av Karl XII:s bibel 1703 finns de då brukade evangelierna och epistlarna förtecknade. Den listan är praktiskt taget lika med den traditionella, medeltida perikoplistan. Om man jämför 1703 års evangelier med den nya evangelieboken kan man göra följande observationer. Åtta evangelietexter har försvunnit. Två av dessa, Mark. 8:1–9 och Mark. 16:14–20,

saknas även i 1942 års evangeliebok. Av de övriga sex har tre parallelltexter som tagits in i stället. Återstår endast tre (Joh. 1:19–28; Luk. 14:1–11 och Matt. 24:15–28) som alltså har spårlöst försvunnit genom den nya evangelieboken. Ett tiotal evangelietexter har flyttats från en söndag till en annan. Det kan förefalla mycket, men omflyttningarna rör sig i allmänhet inom samma kyrkoårstid. Som exempel kan nämnas att de traditionella evangelierna på söndagen efter nyår (Matt. 3:13–17) och första söndagen efter trettondedagen (Luk. 2:42–52) har bytt plats. En medeltida besökare skulle känna sig rätt väl hemma även i den nya svenska evangelieboken.

I förhållande till det hittills gällande kyrkoåret finns dock ett par nyheter. De fyra böndagarna försvinner i deras gamla form. Tacksägelsedagen finns kvar men firas alltid samma dag, andra söndagen i oktober, och har fasta texter precis som andra söndagar. Böndagsplakatet som lästes upp varje nyårsdag och som angav böndagarnas datum och texter, kommer därför att upphöra. Men kanske tar ärkebiskopen chansen att ändå skicka en hälsning till landets församlingar.

Beträffande reformationsdagen blev det dramatik i kyrkomötet i våras. Evangelisationsutskottet hade föreslagit att reformationsdagen skulle försvinna helt och hänvisade till att ämnen och texter som står reformationens budskap nära finns spridda över hela kyrkoåret. "Den nya evangelieboken ger rika möjligheter till reformatorisk förkunnelse året om", skrev utskottet. Men en ung delegat, Stefan Martinsson från Göteborg, begärde ordet i plenum och föreslog att sexagesima, ordets söndag, skulle få heta "reformationssöndagen" som andra namn. Därmed skulle man undvika, menade han, att de mer konservativa delarna av kyrkan fick känslan av att vara undanskuffade. Nu inträffade det märkliga att ombud efter ombud reste sig upp och instämde i Stefan Martinssons yttrande. Han fick bifall från alla läger, tvärsöver de gränser som kyrkopolitik och fromhetsinriktningar drar upp. Martinssons förslag gick igenom, vilket kan ses

som ett vackert exempel på ombudens obundenhet och vilja till generositet mot kyrkliga minoriteter. När beslutet tagits, stämde en grupp ombud spontant upp "Vår Gud är oss en väldig borg", en demonstration som snabbt och kallt klubbades ner av kyrkomötets sittande ordförande, Stina Eliasson.

Den andra lilla förändringen av kyrkoåret är att dagen efter Alla helgons dag, som ju är en lördag, blir en särskild helgdag med ett fast firningsämne. Dagen heter helt enkelt söndagen efter Alla helgons dag och dess ämne är "Vårt eviga hopp". 1984 blir dess evangelium Luk. 20:37–38, där det bl. a. står: "Gud är inte en Gud för döda utan för levande, ty för honom är alla levande". Är inte det ett fint ord att utgå från vid gudstjänster till de dödas minne? Sådana gudstjänster kan numera alltid med fördel förläggas till söndagen i allhelgonahelgen.

De stora nyheterna i evangelieboken berör alltså inte kyrkoårets struktur. Viktigare på sikt är valet av översättning och införandet av tre årgångar gammaltestamentliga läsningar.

I den nya evangelieboken återges Nya testamentets texter i bibelkommissionens översättning (NT 81). De gammaltestamentliga texterna återges enligt den av Svenska bibelsällskapet föranstaltade varsamma språkliga revisionen av 1917 års kyrkobil. Vid 1982 års allmänna kyrkomöte diskuterades livligt valet av översättning. Några ombud önskade en kyrklig revision av NT 81 innan den antogs för den nya evangelieboken, men kyrkomötet gick inte på den linjen. Och i år, 1983, var det självklart att den nya översättningen skulle användas. Dock beslöt kyrkomötet att om kyrkorådet och kyrkoherden, efter samråd med övriga i pastoratet tjänstgörande präster, är överens därom, får översättningen i 1917 års kyrkobil användas i stället för den i evangelieboken intagna översättningen. Så länge 1917 års översättning har ställning som kyrkobil är det rimligt att en sådan övergångsbestämmelse finns. Förmodligen kommer den endast att användas i undantagsfall.

Frågan om en kyrklig revision av Bibelkom-

missionens översättning har emellertid inte för-
lorat sin aktualitet. Gunnell Vallquist tog upp frå-
gan vid det kristna riksmötet i Jönköping augusti
1983 och har även uttryckt sin uppfattning i Ex-
pressen och i Kyrkans tidning. Det finns därför
anledning att reflektera litet över vad en sådan
revision skulle innebära. Det är här viktigt vilka
utgångspunkter man har. Utifrån exegetiska och
stilistiska utgångspunkter är det rimligt att tänka
sig en lätt översyn av NT 81, när också Gamla
testamentet översatts av Bibelkommissionen.
Om det skulle visa sig att Bibelkommissionen
gjort ett direkt översättningsfel (det har såvitt
jag vet ännu inte visats), bör detta rättas till. Om
det svenska språket har utvecklats under mel-
lantiden, kan också det medföra befogade juste-
ringar. Det är t. ex. möjligt att genitivformen
Jesu vid 90-talets början har försvunnit till för-
mån för formen Jesus. Det är också möjligt att
stavningen av de bibliska namnen behöver ses
över. Likaså kan man tänka sig att det liturgiska
bruket av vissa kända texter (t. ex. barnevan-
geliets och missionsbefallningen) ger anledning till
smärre stilistiska ändringar. På den nivån är det
rimligt med en varsam revision. En helt annan
sak är det att utifrån dogmatiska eller kyrkligt
traditionella utgångspunkter revidera Bibelkom-
missionens version. För en katolik kan detta te
sig naturligt på grund av den katolska synen på
förhållandet mellan skrift och tradition. För en
evangelisk luthersk kristen är det däremot en
tillgång att översättningen inte är dogmatiskt fär-
gad utan återger grundtextens innehåll så klart
som möjligt, utan sidoblickar på hur texterna
tolkats under de mellanliggande seklerna. En re-
vision från kyrkligt dogmatiska utgångspunkter
strider mot den reformatoriska skriftprincipen.

För första gången i Sverige får vi i evange-
lieboken tre fullständiga årgångar gammaltesta-
mentliga texter. Meningen är att de skall använ-
das, också i församlingar där man har kvar 1942
års handbok. I den kungörelse om evangeliebo-
ken som kyrkomötet antog står det: "I högmässa
eller motsvarande gudstjänst läses tre texter.
Där 1942 års högmässaordning används, läses

den gammaltestamentliga texten och episteln fö-
re gradualpsalmen." Det innebär att Gamla tes-
tamentet nu har fått en fast plats i svenska kyr-
kans gudstjänster.

I den nyss nämnda kungörelsen står också:
"Predikan utgår från en eller flera av de lästa
texterna." Denna anvisning torde innebära en
liturgihistorisk nyhet. Den kan ses som en mar-
kering av ståndpunkten att predikan inte är allde-
les detsamma som textutläggning. Predikan är
en vidare genre. Den kan utgå från en kombina-
tion av bibelord, den kan leda åhöraren genom
bibelns olika böcker fram till det som är bibelns
centrala angelägenhet, Guds kärlek genom Jesus
Kristus. Särskilt när det gäller de gammaltesta-
mentliga texterna är, menar jag, denna marke-
ring viktig. Det är inte prästens uppgift att för-
kunna en gammaltestamentlig gudsbild eller etik.
Den kristna församlingen har tagit emot Gamla
testamentet ur Jesu hand. Det kallas just Gamla
testamentet därför att det också finns ett nytt.
Därför bör predikanten ha ett frälsningshisto-
riskt perspektiv när han utlägger Gamla testa-
mentet och gärna anknyta till dagens nytesta-
mentliga texter.

Som utskottssekreterare vid de två senaste
kyrkomötena har jag fått vara med om de sista
skedena i arbetet på den nya evangelieboken. En
del episoder minns jag gärna. Under 1982 års
allmänna kyrkomöte lades ett stort arbete ner på
de s. k. evangeliebönerna. Det är de böner som i
1942 års evangeliebok står efter varje söndags
texter och som ibland används efter predikan
eller under veckans andakter. Kyrkomötesom-
budet Marian Ågren från Umeå fick i uppdrag att
bättre anpassa bönerna till den nya översättning-
en. Hon arbetade intensivt och skickligt med
bönerna men lyckades inte få kyrkomötet med
sig. Att skriva böner är lika svårt som att skriva
dikter, och dikter skrivs nog inte under kyrko-
mötesförhandlingar. Det krävs en mer meditativ
miljö för att resultatet skall bli bra.

Mellan kyrkomötena pågick arbetet med redi-
gering av evangelieboken. Sommaren 1982
offrade Ingegerd Rundkvist i Lilla Harrie sin se-

mester på att klippa ut alla bibeltexter och klistra upp dem på manuskriptpapper. Det rörde sig om bortåt 600 texter. Jag bad få slippa se på när biblarna klipptes sönder. Samtidigt satt Lars-Gösta Stensson i en stuga i Småland och funderade på hur textingresserna skulle se ut. Tillsammans jagade vi tryckfel, inkonsekvenser och misstag. Det var ganska fascinerande att se den nya evangelieboken växa fram inför sina ögon.

Vid 1983 års kyrkomöte fick evangelisationsutskottet plötsligt klart för sig att det inför plenum måste presentera ett fullständigt och felfritt manus till den nya evangelieboken. Det som förelåg var ett ganska bristfälligt första korrektur

byggt på kyrkohandbokskommitténs förslag. Det fanns ingen möjlighet i världen att den stackars sekreteraren skulle hinna detaljgranska det omfångsrika korrekturet. Vad göra? Hela utskottet med suppleanter och biskopar ställde upp och offrade några nätter på korrekturläsning. Inte minst tack vare utskottets ordförande, Per Blomquist, kunde utskottet genomföra sina uppgifter med verklig arbetsglädje.

Förhoppningsvis kommer också församlingarna att ta emot den nya evangelieboken med glädje.

Göran Forkman
1983-11-20

Kyrkohandbokens förnyelse

Svenska kyrkans officiella liturgiarbete

Under 1960-talet skedde världen över ett genombrott för liturgireformer med radikala förtecken. Mest känd är väl den romersk-katolska enligt Andra vaticankonciliet riktlinjer i liturikonstitutionen 1963. Men också i konfessioner och kyrkor, som traditionellt varit främmande för eller direkt avvisande till liturgiarbete, började man på allvar bearbeta frågor om gudstjänstens mening, strukturproblem etc. Inte ens ortodoxa kyrkor — de stabilaste av liturgiskt stabila kyrkor — har varit opåverkade av den utvecklingsströmmen. Till de karakteristiska dragen har hört varierande former för tanken, att liturgins förnyelse måste få växa fram i gudstjänstlivet. Kommissioner, arbetsgrupper, institut osv. har därför utarbetat riktlinjer och förslag för praktiskt bruk men också samlat in och bearbetat erfarenheter för att så kunna ge nya impulser för en förnyelse av församlingarnas gudstjänstliv. Ringpärmsritual blev en av konsekvenserna av den liturgiteologiska och pastoralliturgiska inriktningen på att i gudstjänstlivet återerövra och aktualisera den liturgiska traditionen. Förnyelsens mål var att trons mysterium skulle uttryckas och gestaltas på ett idag autentiskt sätt i levande skrift, dvs. av det gudstjänstfirande gudsfolket.¹

Det finns utan tvivel flera olika skäl som samverkade till den skisserade utvecklingen, men här måste jag nöja mig med att bara peka på fenomenet som sådant. Det har också nått Ultima Thule, t. o. m. de fem nordiska lutherska folkkyrkorna. Även om premisserna för det offi-

ciella liturgiarbetet i dessa kyrkor varierat en del, har de kommitterade haft inbördes kontakt och samråd under årens lopp. Mest har det dock gällt den svenska kyrkohandbokskommittén och den norska liturgikommissionen. De tillkom ungefär samtidigt (1968 resp. 1965), och de har haft en liknande uppgift och arbetsinriktning. Den internationella tyngdpunktsförskjutningen från liturgiska böcker till den i gudstjänstlivet gestaltade liturgin fick nerslag i de svenska kommittédirektiven men än tydligare i den norska instruktionen: uppdraget inkluderade kyrkans samtliga liturgiska böcker, och ledamöterna representerade de olika typer av specialistkompetens som arbetet ansågs förutsätta. Även om den norska liturgikommissionens arbetsvillkor delvis förändrats sedan dess, arbetar den alltså väsentligen enligt de ursprungliga förutsättningarna. Liknande premisser fanns som sagt också för den svenska kommittén enligt följande.

Kyrkohandbokskommitténs tillkomst

När Svenska kyrkans nu gällande liturgiska böcker auktoriserades för drygt fyrtio år sedan, sattes punkt för ett arbete som kommittévis pågått sedan 20-talet. Böckerna blev inte bara gillade och stadfästa utan med dem blev allt i den s. k. "allmänna gudstjänsten" fixerat, inkl. t. ex. koralättningar. Stormaktstidens ideal av liturgisk uniformitet i landet, uttryckt bl. a. i 1686 års kyrkolag, hade aldrig tidigare drivits så långt. För första gången fanns verkligen de formella förutsättningarna för en överallt av alla alltid likadant firad gudstjänst. Nu fanns äntligen en i yttre uniformitet vilande garanti för kyrkans enhet.

¹ För detta och följ. se kyrkohandbokskommitténs utredningsbilagor (se nedan), även t. ex. Eckerdal, L., Kyrkosyn, bekännelse, liturgi (Tro och Liv 1982:6) s. 38 ff.

Det är då inte överraskande, att det ända in på 1960-talet kom krav också på ett auktoriserat ceremoniale såsom en mer eller mindre fixerad norm för prästers liturgiska aktion.

Ironiskt nog hade uniformitetsprincipen kunnat drivas till sin spets först när förutsättningarna i övrigt nästan försvunnit. Det kompletta regelsystemet för gudstjänstlivet i landet i 1686 års kyrkolag (främst kap. 2) hade då redan under några decennier luckrats upp, därför att de yttre omständigheterna förändrats. Förändringarna blev mer djupgående och påtagliga när "folkvandringstiden" bröt in på 1950-talet som ett led i den svenska samhällsomdaningen. Självfallet fanns de som såg tryggheten garanterad av den oföränderliga och överallt likformiga liturgin, "den allmänna gudstjänsten" eller — för att ange vad det reellt handlade om — högmässan. Men röster höjdes också för förnyelse av gudstjänstlivet, t. o. m. av högmässans ordning.

Reformförslag framfördes naturligtvis också i kyrkomötet. I 1950-talets lästa kyrkopolitiska läge ansågs det emellertid på det hela taget meningslöst att besluta om större eller mindre ändringar av kyrkans liturgiska böcker: kyrkomötesskrivelsen skulle bara läggas på hög i regeringskansliet. I stället för att begära och inte få ett officiellt kommittéarbete bildades därför Liturgiska nämnden 1960 såsom ett biskopsmötets organ för att bearbeta reformönskemål och förbereda en liturgireform. Med samma bakgrund och syfte bildades f. ö. också Hymnologiska institutet.

Efterhand växte nu en principiellt ny tanke fram: behovet att låta förändringar växa fram i det konkreta gudstjänstlivet. Denna vision förutsatte en liturgisk försöksverksamhet — också i den uniformerade ordningen för högmässan. Ett av motiven var förvisso, att man på så sätt skulle kunna legalisera den frihet att "bryta med" gällande ordning, som enskilda präster och kyrkomusiker börjat ta sig, men det var inget huvudmotiv. I kyrkomötet uppstod emellertid ett slags allians mellan motståndare till liturgiskt förnyelsearbete resp. legaliseringsidén, varför förslaget

om en organiserad liturgisk försöksverksamhet som led i en liturgireform uppskötts 1963 och bifölls först 1968.²

När kyrkomötet 1968 ställde sig positivt till en organiserad liturgisk försöksverksamhet, fanns en ny förutsättning för att erfarenheter av den skulle kunna komma hela kyrkan till godo. Några månader tidigare eller den 15 mars 1968 hade K. Maj:t fattat beslut om den kommitté, som själv antog namnet 1968 års kyrkohandsboks-kommitté.

Anmärkningsvärt är att kommittén bildades utan att det formellt fanns någon framställning från kyrkomötet. I ett nytt och mildare kyrkopolitiskt klimat blev ecklesiastikministern Olof Palme och ärkebiskopen Gunnar Hultgren ense om, att de många önskemålen om reformarbete reellt innebar ett yrkande på officiellt utredningsarbete, vilket nu formellt kom att baseras på en framställning från ärkebiskopen.³ Väsentligare är beslutets innebörd. För att motsvara förnyelsekraven formulerades uppdraget så, att kommittén skulle arbeta med "revidering av den svenska kyrkohandboken och övriga kyrkans böcker i den mån de kan beröras av en handboksrevision".⁴ Formuleringen är ett uttryck i kanslistil för den nyss berörda tyngdpunktsförskjutningen från enskilda liturgiska böcker till den i gudstjänstlivet gestaltade liturgin. Ett annat uttryck för samma sak är lagen om den liturgiska försöksverksamheten, som enligt förarbetena skul-

² Om urholkningen av kyrkolagens regelsystem, vidare om tillkomsten av 1968 års lag om liturgisk försöksverksamhet Eckerdal, L., Kyrkolag och liturgi (SOU 1974:67) 409 ff., 422 ff. — Lagen har förnyats och utvidgats vid några tillfällen, men grundprincipen har varit densamma.

³ Ärkebiskopens skrivelse med hänvisning till överenskommelsen i konseljaktens till K. Maj:ts beslut 1968-03-15.

⁴ Kompetensområdet uttrycktes vagt. Skrivningen uteslöt inte att 1969 års psalmkommitté också bildades, i det fallet efter framställning från 1968 års kyrkomöte efter en motion undertecknad av kyrkohandsboks-kommitténs ordf. och vice ordf. samt Liturgiska nämndens ledamot prof. Ragnar Holte.

le samordnas "på riksplanet" av kommittén för att bli till gagn för liturgireformen. Ytterligare ett för svenskt handboksarbete såväl nytt som tids- typiskt drag var att ledamöterna, rekryterade ur Liturgiska nämnden, representerade inte bara teologisk utan även annan sakkunskap av vikt för uppgiften.⁵ Förmodligen var de flesta som medverkade till de olika besluten omedvetna om, hur originella de var i ett svenskt historiskt perspektiv, och hur karakteristiska de var för sin tid sett i ett internationellt sammanhang.

Kyrkohandboks-kommitténs arbetsmodell

När kommittén tog itu med sin uppgift var två utgångspunkter givna. En var kyrkohandboken med övriga liturgiska böcker och den tradition dessa representerade. Den andra utgångspunkten låg i de många reformsträvandena, inte minst de praktiserade — med högst varierande motiv och inriktningar och med skilda förutsättningar i olika typer av församlingar och fromhetstraditioner. Kommitténs sätt att reda ut problemen blev att försöka se de svenska strävandena och tendenserna i ett vidare sammanhang än enbart det nationella och konfessionella. Modellen var inte självklar och från början given, men den kom tämligen snart att tillämpas medvetet. Genom litteraturstudier och några studieresor ville kommittén klarlägga aktuella liturgiska utvecklingslinjer i debatt och praktiserat förnyelsearbete i kyrkor och samfund inom skilda regioner och konfessioner. Intentionen var inte att på så sätt finna ritual eller partier däri att flytta över hit — i kommittéförslagen finns knappast något som i den meningen skulle kunna karakteriseras som

"inlåning". Vi ville försöka se problem och lösningsförsök i Svenska kyrkan i det vidare kulturella och teologiska sammanhang till vilket vi hör — vare sig vi är medvetna om det eller inte. Avsikten var att på så sätt få distans till det näraliggande och få grepp om skilda bärande idéer i förnyelsesträvanden för att sedan kunna kritiskt pröva dem i diskussionen om vägval i vårt eget arbete med gudstjänsttyper etc.

Parallellt med detta studiearbete skapade kommittén liturgiskt material för den organiserade liturgiska försöksverksamheten. Efterhand blev materialet mer omfattande, inkluderande också helt nya gudstjänsttyper, t. ex. för nattvardsfirande vid särskilda tillfällen eller i mindre grupper. Samtidigt som material utsändes, ordnades också olika slag av kurser eller studiedagar, impulser gavs till liturgiska arbetsgrupper för ett kontinuerligt arbete på stifts- och församlingsplan. Vid starten av försöksverksamhetens olika etapper och i andra sammanhang har kommitténs ledamöter och sekreterare fungerat som resande i liturgifrågor. Redan genom denna arbetsform har vi fått en viktig informell returinformation. Mer organiserat och formaliserat har synpunkter, krav, reaktioner och reflektioner kanaliserats till kommittén genom den s. k. utvärderingen av försöksverksamheten. Under årens lopp har det materialet blivit mycket omfattande. Mitt huvudintryck är att man i de flesta försöksförsamlingarna och även i några stifts-kommittéer lagt ner stort arbete och omsorg på att förse kommittén med nyanserade rapporter. De har varit viktiga såsom underlag för vårt arbete. Förmodligen har uppgiften att sammanställa rapporter haft betydelse också för de arbetsgrupper och kyrkoråd som önskat lämna ifrån sig genomarbetade svar.

⁵ Ledamöter blev biskop Ragnar Askmark, ordf. till sin död febr. 1983, prof. Åke Andréén, vice ordf., nu ordf., prosten Pehr Edwall, prof. Harald Göransson och förf. Britt G. Hallqvist. Kommitténs sekreterare och experter har växlats. Förf. har i olika funktioner varit knuten till kommittén sedan 1969.

Från "de blå böckerna" till 1976 års gudstjänstordning

Reformkrav restes ursprungligen främst i fråga om högmässan men även andra s. k. föreskrivna gudstjänsttyper, fr. a. aftonsången. Förklaring-

en är enkel: det formellt rigorösa uniformitetskravet gällde just de i lag påbjudna gudstjänsterna, en grupp som kommit att kallas "den allmänna gudstjänsten" – för de flesta församlingarna högmässan och särskilda nattvardsgudstjänster. Detta var skäl nog för kommittén att prioritera arbetet med högmässan och andra gudstjänsttyper, som också skulle kunna brukas som församlingens "huvudgudstjänst". Prioriteringen ledde också till arbete med olika typer av nattvardsgudstjänst såsom komplement till högmässans stora liturgi. Med sin inriktning på församlingens gudstjänstliv fann kommittén också skäl att utarbeta en lekmanaledd liturgi, för att den prästlösa församlingens gudstjänstliv inte skulle förbli beroende av tillsända veniater, sammanlysning med annan församling e. dyl.

Resultatet av ett arbete, som inletts redan inom Liturgiska nämndens ram, sammanfattades i kommitténs första delbetänkande år 1974, de fem s. k. "blå böckerna".⁶ Tre band innehöll text och musik till olika gudstjänsttyper och som motivering korta redogörelser för teologiska, språkliga och liturgiska principer och för överväganden i olika delfrågor. Dessa tre volymer kompletterades med ytterligare två, vilka utgjorde ett slags utvidgning av motiveringen. I den ena volymen (bilaga 1) fanns en serie uppsatser om de aktuella liturgiska utvecklingslinjerna. Den andra och lika digra volymen (bilaga 2) innehöll en detaljerad redovisning av den liturgiska försöksverksamhetens olika etapper. De båda bilagebanden har knappast motsvarigheter internationellt och även om motiveringen var kortfattad, är den betydligt utförligare än förr i Svenska kyrkans handboksarbete.

Betänkandet gick naturligtvis på remiss till kyrkliga myndigheter osv., på kommitténs nerbantade förslag också till församlingar inom stiftet och till en del sammanslutningar inom Svenska kyrkan liksom till kyrkor och samfund inom

och utanför landet. Remissomgångens not inhöstade mer eller mindre utförliga svar, 153 stycken, och noten bågande av de tämligen disparata synpunkterna, kraven och önskemålen, vilka skulle rymmas i en remissammanställning.⁷ "De blå böckerna" och remisshandlingarna överlämnades till 1975 års kyrkomöte. Där väcktes dessutom tio motioner med mer eller mindre omfattande "motbud" till kommittéförslaget. Åren av försöksverksamhet hade lett till strävanden, som inte lät sig samordnas med kommitténs, fr. a. i Västerås och Göteborgs stift: till kyrkomötets bord kom motionsvägen också dessa stiftsordningar.

I kyrkomötesorganisationen t. o. m. år 1982 fanns det utrymme för utskottsarbete under ungefär två veckor innan plenardebatter började fylla dagarna och de tunga, mer omfattande betänkandena måste gå i tryck. Hur det s. k. beredningsutskottet förutom andra ärenden hantlade den både kvantitativt och kvalitativt tunga liturgifrågan vore värt ett eget kapital med tragikomiska, bisarra och uppbyggliga avsnitt. Till utskottets överraskning – det tror jag man kan säga – blev slutresultatet ett ganska enhetligt, i utskottet tämligen väl förankrat förslag.⁸ Efter en plenardebatt, som inte heller saknade sina poäng, kunde mötet med den då föreskrivna kvalificerade majoriteten anta den första delen av en ny gudstjänstordning. I enlighet med kommitténs förslag skulle den få brukas i församlingar som så beslutade såsom alternativ till de gamla liturgiska böckerna tills hela reformarbetet avslutats.

Kyrkomötesbeslutet ledde först trekvarts år senare till utgivningen av 1976 års gudstjänstordning i ett text- och två musikband. Hän-

⁶ Svenska kyrkans gudstjänst band 1–3 (SOU 1974:66, 97–98) samt bilagorna 1–2 (SOU 1974:67–68).

⁷ Remissammanställningen med samma titel som betänkandet utg. av utbildningsdepartementet (stencil). Departementsuppdraget att ansvara för sammanställning gavs åt förf.

⁸ Förslaget från beredningsutskottet bestod formellt av tre olika utskottsbetänkanden, nr 2, 3 och 5. Som utskottssekr. tjänstgjorde docent Sven Helander och förf.

delseutvecklingen under mellantiden vore också den värd ett eget kapitel. Departementsberedningen av auktorisationsfrågan kom att gälla en också innehållslig prövning av den ordning kyrkomötet antagit.⁹ I det gamla kyrkomötets historia finns bara en parallell: ecklesiastikministern A. Engbergs innehållsprövning och -ändring före auktorisationen av 1937 års psalmbok. I förhandlingarna 1975–76, i vilka statsrådet Hans Gustafsson och ärkebiskopen Olof Sundby till slut deltog, blev konsekvenserna av innehållsprövningen blygsamma: fr. a. att de klassiska grekiska och latinska liturgiska termerna i rubriker ofta blivit kompletterade med svenska uttryck, t. ex. "Herre förbarma dig (Kyrie)".

En liten detalj kan förtjäna att lyftas ur glömskan. Kyrkomötesbeslutet innebar att gudstjänstordningen skulle vara alternativ tills ny kyrkohandbok kunde tas i bruk. Men i den utfärdade förordningen anges såväl ett begynnelsedatum som en slutpunkt, nämligen "domssöndagen 1986". Bakom förändringen låg det juridiska kravet, att en undantagslag – formellt är det fråga om en sådan – måste ha en i tid tydligt utmätt begränsning. I förhandlingarna föreslog departementets rättsavdelning tio år, och därvid blev det; ingen av de involverade hade mig veterligt någon annan avsikt än att en juridiskt riktig text skulle formaras. Förordningen hade emellertid inte mycket mer än kommit ut innan det började heta, att regeringen eller rent av att kyrkomötet fastställt, när "försöksverksamheten" skulle vara avslutad och ny handbok tas i bruk – en uppfattning som t. o. m. hävdats i kyrkomötet.¹⁰

Gudstjänstordningen 1976 – en arbetsbok

Hur skall 1976 års gudstjänstordning karaktäriseras? Här är vare sig rum eller tid för mer än några påpekanden.

Kommitténs eget förslag 1974 var egentligen ett dubbelt, uttryckt dels i olika ritual, dels i ett regelsystem. Grundsynen eller huvudtemat kan formuleras så, att församlingarnas gudstjänstliv måste uppfattas som en enhet och en helhet, inte som summan av ett antal gudstjänstillfällen med olika gudstjänsttyper i skilda gudstjänstrum, allt på den ena eller den andra sidan av gränslinjen mellan "allmän" resp. "frivillig" sektor. Församlingens gudstjänstliv som helhet måste vidare få formas under hänsyn till resp. församlings särskilda förutsättningar och behov i samverkan mellan präster, kyrkomusiker och kyrkorådet som församlingsrepresentation. Synsättet hade naturligtvis som bakgrund bl. a. konstaterandet, att den tid sedan länge varit förbi, då gudstjänstlivet kunde regleras i en uniformitetslag som enbart behövde differentiera mellan stads- och landsbygdsförsamlingar. Uppfattningen ledde till ett lagförslag med regler för ett församlingens beslut om sitt gudstjänstliv liksom för förankringen därav i stiftsledningen – ett uttryck för att lokalförsamlingen inte är autonom men likväl ansvarig för utformningen av gudstjänstlivet.

Som redan berörts utarbetade kommittén ritualförslag alternativt strukturschemata för olika gudstjänsttyper med inriktning i första hand på "huvudgudstjänsten" och särskilda nattvardsgudstjänster. Som grundtyp för huvudgudstjänsten angavs högmässan men som komplement till denna ett antal andra typer. Konkret pekade kommittén bl. a. på församlingar med såväl huvudkyrka som andra gudstjänstrum i vilka det av olika anledningar fanns eller borde finnas behov av andra gudstjänster än just högmässan. Enligt kommittén fanns det också särskilda tillfällen när högmässan i församlingens huvudkyrka eller enda kyrka kunde eller borde ge upp sin monopolställning. Monolitkaraktären den fått genom uni-

⁹ Departementsuppdraget att verkställa redigeringen av manus till den av kyrkomötet antagna gudstjänstordningen gavs åt förf. I den egenskapen och såsom kommitté- och utskottssekr. blev jag indragen i auktorisationsförhandlingarna om form- och innehållsfrågor med främst företrädare för utbildningsdepartementets rättsavdelning.

¹⁰ Innebörden i förordningens tioårsregel angavs kort i Eckerdal, L., utg., Den nya gudstjänstordningen för Svenska kyrkan, 1976, s. 18 f.

formitetsregleringarna hade redan genombrutits starkt i praxis, vilket bl. a. dokumenterats genom en undersökning av Liturgiska nämnden år 1965 avseende hela Svenska kyrkan.¹¹ Från sin principiella utgångspunkt förordade också kommittén olika slag av variationsmöjligheter i gudstjänsttyper med fastlagd struktur, inkl. högmässa. Syftet var att gudstjänstlivet överallt skulle formas med hänsyn till de särskilda behov och förutsättningar som fanns i den konkreta församlingen, t. ex. i kyrkomusikaliska resurser och i gudstjänstrummets möjligheter. Av liknande skäl lämnades också möjligheter åt församlingen att låta formulera enskilda partier (t. ex. högmässans allmänna förbön) och vid speciella tillfällen t. o. m. hela gudstjänsten (temamässa och -gudstjänst enligt angivna strukturschemata, alternativt med angivna strukturelement).

Kommittéförslagets principiella grundsyn var otvivelaktigt radikal i förhållande till den formellt gällande uniformitetsdoktrinen, låt vara att denna var under upplösning. Så mycket mer anmärkningsvärt är det då att 1975 års kyrkomöte genom sitt beslut om gudstjänstordningen de facto anslöt sig till kommitténs grundsyn och i huvudsak till de konsekvenser kommittén dragit vid utformningen av regelsystemet och ritualen. Men samtidigt använde utskottet ett utjämnings- eller harmoniseringsinstrument. Skillnader mellan ritualtyper och alternativ inom dem dämpades. Det gäller om t. ex. Ordets gudstjänst i olika gudstjänsttyper, där bl. a. Credo ryckts in i alla (inkl. Veckomässan på ett orimligt sätt). Harmoniseringen har kunnat innebära att alternativa böner med karaktäristiska särdrag språkligt och innehållsligt tenderat att bli dupletter av samma bön.

Den allvarligaste konsekvensen fick utjämningssträvan för den eukaristiska liturgin. De olika formerna för gruppmässa ströks med motiveringen att de rymdes under rubriken/medgi-

vandet till temamässa — men därmed utelämnades modeller för gruppmissan såsom komplement till högmässans stora liturgi. Samtidigt harmoniserades högmässans eukaristiska bön: visserligen bevarades tre alternativa nattvardsböner, men de byggdes om enligt samma strukturschema och blev innehållsligt likartat präglade. I utskottets sedan länge glömda motivering hette det, att strukturen visst inte måste vara en och densamma men att detta var lämpligt i högmässan. Konsekvensen blev emellertid att gudstjänstordningen för högmässa och andra nattvardsgudstjänster enbart anger *en* form för nattvardsbönen året om vid alla gudstjänstillfällen. Åtgärden vittnar också om en påfallande okänslighet för erfarenheter under den liturgiska försöksverksamheten och för de teologiska problem som knutits till den eukaristiska bönen i luthersk tradition, inkl. den svenska.¹²

Men i grundsyn och sätt att dra konsekvenser av denna fanns en principiell överensstämmelse mellan kommittéförslaget och den antagna gudstjänstordningen. Den innehåller ingen uniformitetsreglering utan utgör snarare en arbetsbok för att enheten i den apostoliska tron överallt av alla alltid skall kunna gestaltas på ett adekvat och trovärdigt sätt. Men detta förutsätter att man i församlingarna lägger ner tid, arbete, fantasi och omsorg på planeringen av gudstjänstlivet.

Den konsekvensen stod tämligen klar, när gudstjänstordningen antogs. I kyrkohandboks-kommittén ansåg vi oss skyldiga att skaffa fram informationsmaterial till stöd för det studiearbete i stift och församlingar som måste föregå ett beslut att bruka den nya gudstjänstordningen.

¹² Försöken att återerövra den eukaristiska bönen i förarbetena till 1894 och 1942 års kyrkohandböcker berörda i Eckerdal, L., Högmässa och nattvardsgudstjänster i 1942 års kyrkohandbok (SOU 1974:67) s. 36 f., 42 f. — Den till dels organiserade kampanjen mot 1976 års gudstjänstordning och dess förmenta falska lära har motiverats främst med utformningen av nattvardsbönen. Cf. härtill tidigare i denna årsbok prof. Sven Kjellerströms uppsats resp. doc. Sven Helanders replik.

¹¹ Sammanfattande härom Andrén, Å., Liturgisk utveckling i Svenska kyrkan efter 1942 (SOU 1974:67) s. 53 f.

En kommentarbook utarbetades och ljudkassetter med liturgisk musik fanns till reds, kommitténs ledamöter och sekreterare fick medverka i pilotkurser, upptaktsdagar etc.¹³ Under lång tid blockerades därför kommitténs eget fortsatta arbete. Den nackdelen var stor, och kommittén har lastats för det. Personligen anser jag att vi inte kunde försumma de arbetsinsatser den nya gudstjänstordningen krävde. Allmänt gäller att perioden av studiearbete i stift, kontrakt och församlingar är unik i Svenska kyrkan: aldrig tidigare har så många arbetat så mycket med frågor kring församlingens gudstjänstliv. Hur mycket präster, kyrkomusiker, kyrkoråd, körer etc. ägnade sig åt studie- och förberedelsearbetet har vi numera ett visst mått på.¹⁴ Om kvaliteten är det svårare att göra sig en föreställning. Så mycket är klart, att perioden gav ovanligt rika tillfällen till ett centralt gemensamt arbete med frågor om liturgins ställning i församlingens liv och om fullt, medvetet och aktivt deltagande i den liturgiska gestaltningen av trons hemligheter. Den litet bittra eftersmaken är att perioden på så många håll tycks ha blivit en episod och inte blivit en kontinuerlig gemensam planering av församlingens gudstjänstliv.

De kyrkliga handlingarnas teologi och liturgi

När kommittén återigen kunde koncentrera sig på sitt eget fortsatta arbete tillämpades samma arbetsmodell som tidigare. Sedan länge fanns en fördelning på olika händer av arbetsuppgifter. De gällde problemkomplex inom den gamla kyrkohandbokens alla tre huvuddelar (församlings-

gudstjänster — de s. k. "förrättningarna" — vignings- och invigningsakter).¹⁵ Kommittén hade för det gemensamma arbetet prioriterat "förrättningarna" med sikte på nästa delbetänkande. Jag kan inte erinra mig någon diskussion om den prioriteringen: önskemål och krav på revision av "förrättningsritualen" hade länge gjort sig hörda. Det fanns också bestämda men sinsemellan oförenliga uppfattningar om i vilken riktning revisionen skulle göras.

I förarbetet till ritualfrågorna fick kommittén ta itu med grundläggande liturgiteologiska och pastorala frågor i anslutning till internationell forskning och debatten inom olika kyrkor/konfessioner och i ekumeniska sammanhang. Utifrån ställningstaganden i sådana frågor och under studier av hur man i olika kyrkor konkret behandlade problemen utformade vi så våra egna förslag. I arbetsmodellen lanserades nu ett nytt inslag: underhandsremisser med diskussionsmaterial och strukturskisser för att få reaktioner att ta hänsyn till vid utarbetandet av material för liturgisk försöksverksamhet. Vi ansåg det nödvändigt och angeläget att på så sätt få en diskussion om de kyrkliga handlingarnas teologi för att få gehör för förslag till deras liturgi. Med uttrycket "kyrkliga handlingar" ville vi signalera grundsynen, att frågan inte rörde olika "förrättningar" utan led i församlingens gudstjänstliv.

Kommittéarbetet utmynnade i ett andra delbetänkande år 1981, de fyra s. k. "röda böckerna".¹⁶ En volym innehöll förslag och motivering till ordningarna för dop, konfirmation, förnyelsegudstjänst, vigsel och begravning. I volymen ingick också en starkt sammanfattad redogörelse för försöksverksamheten: kommittén hade från det förra delbetänkandet gjort erfarenheten, att den mycket ingående rapporteringen blev svårhanterlig för remissorgan och kyrkomöte. Till

¹³ Ett studiehäfte hade utarbetats redan i anslutning till kommittébetänkandet, Edwall, P., På väg mot en ny kyrkohandbok, 1975. Efter antagandet av den nya ordningen färdigställdes Eckerdal, L., utg. Den nya gudstjänstordningen för Svenska kyrkan, 1976, som utkom av trycket samtidigt som gudstjänstordningen.

¹⁴ Se prof. Gustafssons undersökning åt kommittén, refererad av honom nedan s. 41.

¹⁵ En delfråga som här måste förbigås helt gäller arbetet med evangeliebokens revision. Se ovan s. 22 ff.

¹⁶ Svenska kyrkans gudstjänst band 5 resp. bil. 3—5 (SOU 1981:65—68).

betänkandet hörde vidare tre volymer såsom bilagor med redovisning av aktuella utvecklingslinjer i olika kyrkor och regioner vad gällde de kyrkliga handlingar kommittén nu behandlade. Kommitténs motivering rymde denna gång en mycket utförligare och mer ingående framställning om den grundsyn som fått prägla kommitténs förslag. I avsnitt om kyrkans uppgift, om liv och rit och om den kristna tydningen av bådadera samt om sakramentsbegreppets innebörd angavs huvudskälen till ordningar, där de kyrkliga handlingarna inte skulle uppfattas som isolerade, punktuella förrättningar utan som viktiga milstolpar i församlingens och därmed den enskildes liv. Betänkandets huvudvolym och bilagor har som aldrig tidigare skett i Svenska kyrkan aktualiserat grundläggande frågor om de kyrkliga handlingarnas teologi och liturgi, deras innebörd och roll i gudstjänst- och fromhetsliv.

Från "de röda böckerna" till 1982 års gudstjänstordning

Betänkandets remissomgång avkastade denna gång 122 yttranden, redovisade i en remissmanställning.¹⁷ I kyrkomöter 1982 väcktes tio motioner, vilka bl. a. innehöll två kompletta ritualserier som "motbud" till kommittéförslaget. Kyrkomötets och utskottets arbetsförhållanden var tidsmässigt desamma som 1975. Liksom då hade utskottet också andra frågor att arbeta med, däribland hela evangelieboksfrågan. Den hade visserligen behandlats också 1975, men nu krävdes ett ställningstagande till ett utarbetat förslag.¹⁸

Hur utskottet utnyttjade sin tid och hur det valde att arbeta med liturgifrågan måste förbigås. Här nöjer jag mig med sammanfattningen, att ambitionen att skriva liturgi i utskott aldrig

varit så stor i kyrkomötets historia.¹⁹ Trots detta kom utskottet efterhand att närma sig kommittéförslaget. Utskottet anslöt sig de facto till kommitténs grundsyn och i viktiga avseenden också till kommitténs förslag, såväl nyheten med allmänna anvisningar för de kyrkliga handlingarnas roll i församlingens liv som liturgiförslagen. Men det finns ändå flera viktiga och anmärkningsvärda förändringar. De tycks inte bero på hänsyn till någon mer påfallande remissopinion, bara delvis till enskilda motioner. Somliga ändringar förefaller bero på obetänksamhet eller rent av olycksfall i arbetet.²⁰ Kanske man kan hoppas, att den nya kyrkomötesinstitutionens konstruktion utnyttjas till ett rimligare sätt att arbeta med frågor om kyrkans liturgi.

Utskottsbehandlingen följdes av en plenarbatt, som också innefattade voteringar om bl. a. formuleringar i den liturgiska texten, innan den nya gudstjänstordningen för kyrkliga handlingar kunde antas som alternativ till den gamla ordningen. Huvudprincipen nu som tidigare var att den enskilda församlingen beslutar om man skall bruka den alternativa ordningen – nu med den modifieringen, att enskilda kan begära att vigsel och begravning sker enligt 1942 års kyrkohandbok. Efter redigeringen av manuskriptet till den antagna ordningen,²¹ skedde denna gång en odramatisk departemetsberedning innan

¹⁹ Utskottssekr. var docent Göran Forkman och teol. dr Örjan Wikmark. – Min egen erfarenhet av utskottsarbetet inskränker sig till ett kort besök, mitt omdöme grundar sig på vissa utskottshandlingar samt upplysningar från enskilda deltagare.

²⁰ Vissa "olycksfall" uppdagades efter utskottsbetänkandets tryckning och före plenarbehandlingen och korrigerades på tilläggsblad. Till förbisedda och auktoriserade olycksfall får väl räknas sättet att "infoga" mässan i begravningsliturgin, åtminstone "lösningen" att gå direkt från postcommunio collectan till begravningsliturgins överlåtelsehandling, vidare t. ex. anvisningen att församlingens förbön i dopliturgin kan ersättas av en prästerlig förmaning.

²¹ Kommundepartementets uppdrag att redigera manus till den antagna gudstjänstordningen lämnades åt Ö. Wikmark.

¹⁷ Departementets sammanställningsuppdrag gick till teol. dr Håkan Gardar och prosten Ragnar Lundell, resultatet utg. av kommundeartementet under samma titel som betänkandet (stencil).

¹⁸ Se n. 15.

ordningen auktoriserades för bruk "till och med domssöndagen 1986".²² Till tjänst för studiearbetet kring både denna ordning och 1982 års psalmtillägg utarbetades en studiehandbok, som dock utkom långt efter de båda tryckta liturgiska böckerna.²³ Mitt personliga intryck är, att det i denna omgång funnits en benägenhet att anta den nya ordningen utan ett mer ingående förberedelsearbete.

Fem blir sju — ett blev två

Sedan kommittén lämnat sitt andra delbetänkande löpte arbetet vidare med en intern fördelning av uppgifter som gällde återstående avsnitt i kyrkohandbokens ovan angivna båda första avdelningar och därtill hela tredje delen. Som förberedelse för slutbetänkandet hade vi år 1980 fått ett anslag för att genom Religionssociologiska institutets försorg undersöka, hur 1976 års gudstjänstordning användes och värderades — den undersökning prof. Göran Gustafsson översiktligt presenterar i denna årsbok. Men denna arbetsplanering och -fördelning har helt förändrats av följande skäl.

I kyrkomötet 1979 och fr. a. 1982 fanns uttryck för irritation över reformarbetets långsamma takt. 1979 yttrade sig detta bl. a. i det ovanliga, att biskopsmötet kom med en motion om att barn-/familjekommunion nu skulle accepteras och att kommitténs pågående utredningsarbete skulle anses som överflödigt. När kommitténs utredningsmaterial för också denna fråga redovisades 1981, hade därför beslut redan fattats och anvisningar utformats av biskopsmötet, allt f. ö. utan kontakt med kommitténs sakkunnige.²⁴ På liknande sätt antog 1982 års kyrkomöte en skrif-

termålsordning, som nu ingår i 1982 års gudstjänstordning. Beslutet togs utan någon föregående utredning och trots att kommittén direkt angett, att den skulle återkomma till hela skriftermålsfrågan — en av de mer brännande i olika kyrkor.

Men irritationen över kommitténs arbetssätt och den därmed långsamma takten tog sig också mer direkta uttryck 1979. Enligt en motion var upplägningen "en kraftig utmaning mot församlingarnas tålmodighet", varför en tidsplan för kommittén borde fastställas och en personell förstärkning ske. Utskott och plenum nöjde sig med det senare yrkandet, och från 1 juli 1979 blev kommitténs fem ledamöter sju.²⁵ De två nya ledamöterna fick f. ö. senare uppdraget att inom kommittén förbereda den slutliga översynen av 1976 års gudstjänstordning.

Men det räckte inte med att fem blev sju — ett måste bli två. I kyrkomötet 1982 väcktes två motioner med klar lundaförankring. På samma sätt som 1979 hävdades, att det nuvarande provisoriska läget måste få ett slut. Men nu yrkades, att ett nytt organ skulle bildas vid sidan om den gamla kommittén.²⁶ Mer konkret var den av de båda motionerna som vid inlämnandet hade undertecknats av inte mindre än fyra biskopar. De underströk hur viktigt det var att arbetet "inte tar för lång tid" och "inte fördröjs", även om det varit "av stort värde" med en uppläggning som tillät församlingarna "är med

²⁴ Här om Eckerdal, L., Vägen in i kyrkan (SOU 1981:66) s. 356 ff.

²⁵ Kyrkomötet 1979 motion 8 (Sune Garmo m. fl.), beredningsutskottet bet. 1, regeringsbeslut 1979-06-28. Nya ledamöter blev prost Ragnar Lundell och musikdir. Lennart Stripple; om dittillsvarande ovan n. 5.

²⁶ Kyrkomötet 1982, motionerna 6 (Nils Glimelius, Bengt Hägglund) och fr. a. 43 (Per-Olov Åhrén samt Sven Lindegård, Helge Brattgård och Martin Lönnebo) med klar förlaga till motivering och formulering i Lunds domkapitels remissyttrande. Uteslutits har dock synpunkten, att kommittéförslagens ritual var "behäftade med en viss ensidighet vad gäller språk och symboler".

²² Kyrkomötesbeslutet gällde "intill dess ny kyrkohandbok jämte musik tas i bruk", under departementsberedningen har datum återigen införts (cf. ovan med n. 10). Att just detta datum valts bör fr. a. ha berott på ett kraftigt kyrkomötesuttalande härom i ett annat, nedan berört sammanhang.

²³ Lundell, R., utg., Förnyad gudstjänst, 1983.

om” reformarbetet. Det som dock nu behövdes var en liten grupp som slutförde arbetet ”i vad avser den allmänna gudstjänsten och de kyrkliga förrättningarna”. Den gamla kommittén hade att arbeta med kyrkohandbokens tredje del för att, upplystes det, ”framlägga förslag att direkt ingå i en ny handbok”. Till stöd för kravet på en ny grupp anfördes, att det var sakligt motiverat att andra personer gjorde det slutliga förslaget och att detta skulle vara i linje med svensk tradition. Utskottets slutliga skrivning anslöt nära till biskopsmotionen med kompletteringen att hela revisionsarbetet skulle vara slutfört ”om möjligt före den 1 januari 1985”.²⁷

Att utskottsbetänkandet bifölls av kyrkomötet är knappast förvånande. Bakom beslutet fanns otvivelaktigt skilda motiv. En viktig aspekt på saken är att kulturklimatet också i Sverige och i kyrkomötet hade hunnit förändras mycket under ett decennium. Krav på enhetlighet och ordning kunde nu igen föras fram och lättare få gensvar. Det hade åter blivit önskvärt med garantin i fixerade kyrkliga böcker. Provisorier hade blivit utmanande. Påfallande men i detta ljus möjligen förklarligt är att vare sig motionärer eller utskott t. ex. diskuterade, hur arbetet skulle fullföljas i de partier inom handbokens första och andra avdelning, som dittills inte ingick i den alternativa gudstjänstordningen. I samma ljus kan man möjligen också förstå påståendet, att det skulle vara i enlighet med svensk tradition att ett nytt organ skapades för att avsluta revisionen. Detta är korrekt så långt, att en ny grupp ofta tillsatts för att fullfölja arbetet efter det att den ursprungliga kommittén slutfört sitt uppdrag. Men det har aldrig tidigare hänt att en fortsättningskommitté bildats innan den ursprungliga blivit färdig. Hänvisningen till svensk tradition är också missvisande, eftersom både utredningsuppdraget och arbetsuppläggningsen med försöksverksamhet,

delbetänkanden etc. är helt utan tidigare motsvarigheter.

Ett organ blev alltså två enligt en i svenskt kommittéväsen originell konstruktion, förespråkad av kyrkomötet i maj 1982. I september bildades genom departementsbeslut en tremanna-grupp, som formellt är en arbetsgrupp inom kommittén men reellt ”skall arbeta självständigt”.²⁸

Någon vecka efter det att kyrkomötet fattat sina beslut i denna och övriga frågor, som direkt berörde vårt arbete, hade vi ett kommittésammanträde. I det uppkomna läget kom sammanträdet att helt domineras av en ingående diskussion om vilka slutsatser vi för vår del borde dra. Direktiven för vårt arbete var – och är alltjämt – oförändrade, men kyrkomötet hade väsentligt ändrat förutsättningarna. Skulle vi därför välja lösningen, att begära befrielse från hela uppdraget? Om vi gjorde detta: vilka skulle konsekvenserna bli för handboksarbetet, inkl. för den nya grupp som enligt kyrkomötesplanen tekniskt skulle utgöra en arbetsgrupp inom kommittén – skulle departement och regering lägga revisionsfrågan på is tills det nya kyrkomötet och den nya kyrkostyrelsen tog över? Om kyrkomötet gått in för en lösning som vi ansåg dåligt genomtänkt i olika hänseenden, legitimerade detta att vi handlade osakligt? Eftersom vi genom åren av arbete i kommittén skaffat en fond av kunskaper, borde vi då inte trots allt fortfarande stå till förfogande så långt vi togs i anspråk? Det sistnämnda blev till slut den linje vi enades kring.

När vi höll vårt ”krismöte” var det ännu en öppen fråga, hur kyrkomötets begäran om den nya gruppen skulle hanteras i regeringskansliet. Efter några månader avgjordes saken i enlighet med kyrkomötets önskemål, vilket nyss nämnades. När den nya gruppen väl konstituerats, fick

²⁷ Kyrkomötet 1982, beredningsutskottet nr 9. Ang. tidsgränsen cf. ovan n. 22. – Den förordade tekniska lösningen för att kunna bilda gruppen ”med nya, friska ögon” har en förhistoria, som här kan förbigås.

²⁸ Ledamöter i gruppen blev biskop Sven Ingebrand, sammankallande, kantor Claes Gunnarsson och prosten Rune Klingert, dess arbetstid angavs direkt (1982-10-01 – 1984-12-31) i departementsbeslutet 1982-09-14.

vi med denna göra en pragmatisk arbetsfördelning, som skulle svara mot kyrkomötets intentioner och samtidigt vara till gagn för den gemensamma huvuduppgiften.

Hur skall det bli?

På den frågan kan jag bara delvis svara. Av naturliga skäl kan jag enbart redovisa, hur den ursprungliga kommittén rekonstruerat en arbetsplan i enlighet med de nya förutsättningarna. Två huvudfrågor har vi nu att ansvara för. Den ena gäller gudstjänstformer för veckans och dagens tider och för särskilda kyrkoårstider. Hur kommitténs arbete härmed skall sammanfogas med den nya arbetsgruppens är än så länge en öppen fråga. Resterande uppgifter med kyrkliga handlingar skall kommittén däremot anses vara löst från, varför ett tidigare igångsatt utredningsarbete lagts ner. Den andra huvuduppgiften gäller därför nu vignings- och invigningshandlingarna. För vigningsfrågornas utredning ansvarade sedan länge biskop Ragnar Askmark. När han 1983 hastigt avled, hade han börjat göra den skriftliga sammanfattningen till grund för kommitténs gemensamma överläggningar. För kommittén och kyrkan innebar hans död till allt annat också den förlusten att utredningsarbetet måste ta vid på nytt.

Hur vi inom kommittén praktiskt fördelat de

olika utredningsuppdragen och andra arbetsuppgifter är av underordnad betydelse. Viktigare är påpekandet, att vi inte funnit sakliga skäl att förändra vår hittills praktiserade grundmodell. En modifiering är emellertid nödvändig. De erfarenheter vi hittills gjort genom den liturgiska försöksverksamheten kan i långa stycken tillämpas också vid utarbetandet av de nya ordningarna. Uppgiften i kyrkomötet 1982, att kommittén avser att låta förslag direkt ingå i ett slutbetänkande, är däremot förhastad. I de uppgifter som nu ligger på vårt bord finns åtskilliga problem, som behöver ventileras också utanför kommittén. Det finns därför alla skäl att räkna med att kommittén också i denna omgång tillämpar lösningen med underhandsremisser för diskussion och reaktioner. Med den nya kyrkomöteskonstruktionen är det också rimligt, att förberedande informella överläggningar skall kunna ske mellan det ansvariga utskottets ledamöter och kommittén.

Hur skall det bli? Min personliga önskan är naturligtvis att reformarbetet snart skall vara över: det finns också andra lockande arbetsuppgifter. Men främst önskar jag att liturgireformen inte urartar till att bli en fråga om snabbt färdigställda böcker utan får förbli uppgiften för alla överallt och alltid att gestalta trons hemligheter.

Lars Eckerdal

1976 års gudstjänstordning – Var? Vad? Hur?

I

Våren 1980 initierade den sittande kyrkohandboks-kommittén ett utvärderingsarbete av 1976 års gudstjänstordning. Uppdraget anförtröddes Religionssociologiska Institutet och artikelförfattaren kom att stå som huvudansvarig för arbetets genomförande. Utvärderingen har skett i flera etapper. Inledningsvis gjordes under början av hösten 1980 en fullständig kartläggning av i vad mån man i församlingarna använde högmässorietualet och/eller något annat ritual i 1976 års gudstjänstordning; resultaten redovisas i en forskningsrapport från Religionssociologiska Institutet (1982:1–2; 1976 års gudstjänstordning; Användningen 1980).

Med ledning av resultatet av inventeringen utsändes sedan i en andra undersökningsomgång frågeformulär om de aktuella gudstjänstbruket till alla landets församlingar, alltså även de som helt höll fast vid 1942 års kyrkohandbok. Svarefrekvensen i undersökningen var mycket god – ca: 95 procent – och på grundval av detta material har fyra delrapporter om "Svenska kyrkans gudstjänst 1980" utarbetats. De är Del I "Om studiearbete, beslutsfattande, lån från 1976 års ordning, lekmannamedverkan, psalmantal, körmedverkan samt bruk av Psalmer och visor 76", Del II "Om användningen av andra ritual än högmäsoordningen i 1976 års gudstjänstordning", Del III "Om användningen av 1976 års högmäsoordning" samt Del IV "Om nattvardsfirandet".

Som en avslutande etapp i utvärderingsarbetet utsändes hösten 1982 en enkät till 1 000 präster, 500 kyrkomusiker och 500 aktiva lekmän, där uppfattningar om olika moment och företeelser i 1976 års högmäsoordning efterfrågades.

Resultaten från denna undersökning har sammanställts till en rapport om "Bra och dåligt i den nya gudstjänsten". Här redovisas inte några resultat från denna attitydundersökning. Det är istället ett axplock ur det rikhaltiga siffermaterialet i de tidigare rapporterna som läggs fram.

Det är värt att observera att alla uppgifter hänför sig till hösten 1980, alltså till en tidpunkt drygt fyra år efter det att försöksordningen kunde tas i bruk. Under perioden som förflutit sedan materialet samlades in kan det naturligtvis ha skett förändringar i handboksanvändningen. Det förefaller emellertid som om de ändringarna skulle vara marginella och de uppgifter som återges här skulle alltså i stort sett också spegla situationen ett par år senare.

II

Den ställning som den nya högmäsoordningen hade hösten 1980 kan allra enklast beskrivas med tre jämna procenttal:

40 procent av församlingarna hade gått över till den nya ordningen;

60 procent av befolkningen bodde i församlingar som använde den nya ordningen;

50 procent av alla högmäsobesök skedde vid gudstjänster i enlighet med den nya ordningen.

Av detta förefaller det som om man skulle kunna dra åtminstone två slutsatser; dels att den nya högmäsoordningen framförallt accepterats i de större församlingarna och dels att det inte är de mest kyrksamma församlingarna som gått över till 1976 års ordning. Kyrksamhet och församlingsstorlek hänger emellertid samman och för att klarlägga vilken av dessa båda faktorer

Tabell 1. Andel pastorat där man använder 1976 års högmässoordning efter befolkning och kyrksamhet.

Befolkningsstorlek	Kyrksamhet				Totalt
	-1.0 %	1.1-3.0 %	3.1-5.0 %	5.1 % -	
2.000 inv.	—	(25 %)	24 %	17 %	21 %
		20	75	77	172
2.001- 4.000 inv.	—	45 %	37 %	29 %	37 %
		60	132	49	241
4.001-10.000 inv.	(47 %)	50 %	56 %	(33 %)	51 %
	17	134	54	6	211
10.001 inv. -	74 %	71 %	(100 %)	—	73 %
	95	84	2		181
Totalt	69 %	53 %	36 %	22 %	45 %
	112	298	263	132	805

Anm. Siffrorna under procenttalen anger hur många pastorat som finns i cellen; procenttalen har satts inom parentes då underlaget för beräkningen är mindre än 25 pastorat.

som har starkast samband med övergång till den nya högmässoordningen har tabell 1 framtagits; tabellen omfattar alla pastorat utom de i de båda extremstiften Skara och Göteborg (se tabell 2) samt de flerförsamlingspastorat där inte alla församlingarna har samma högmässoordning.

En läsning av marginalfrekvenserna bestyrker det intryck som de inledningsvis givna procenttalen ger. Följer man den lodräta totalkolumnen nedåt finner man ökande procenttal, dvs. det är flera av de stora än av de mindre pastoraten som gått över till 1976 års högmässoordning. Följer man den vågräta totalraden från vänster till höger finner man minskande procenttal, dvs. det är vanligare att man gått över till 1976 års högmässoordning där kyrksamheten är lägst än att man gjort det där kyrksamheten är högre. Man bör emellertid också följa de enskilda kolumnerna och raderna för att få en verklig uppfattning om vilken betydelse storlek resp. kyrksamhet haft för pastoratens benägenhet att gå över till den nya högmässoordningen.

Läser man lodrätt i tabellen, dvs. ser efter vilken betydelse befolkningsstorleken har med ett konstanthållande av kyrksamheten, finner man att i alla kolumnerna är det så att procenttalen ökar ju längre ner man kommer i tabellen. Pastoratsstorleken har alltså betydelse för vilken högmässoordning man använder helt oberoende

av kyrksamheten. Läser man vågrätt i tabellen, dvs. ser efter vilken betydelse kyrksamheten har med konstanthållande av pastoratsstorleken, finner man inte lika klara mönster. I de mindre pastoraten, de med upp till 4.000 invånare, är det så att procenttalen blir lägre ju längre mot höger man kommer och i dessa pastorat kan man alltså säga att benägenheten att gå över till den nya högmässoordningen minskar med tilltagande kyrksamhet. I de mera folkrika pastoraten kan inte någon liknande tendens iakttas.

Resultatet av analysen blir alltså: Storleken på pastoraten (församlingarna) har haft stor betydelse för ställningstagandet till den nya högmässoordningen oberoende av kyrksamheten. I de mindre pastoraten (församlingarna) har också befolkningens kyrksamhet varit en faktor som påverkat hur man ställt sig till den nya högmässoordningen.

III

Det finns mycket klara geografiska skillnader ifråga om i vad mån församlingarna gått över till 1976 års högmässoordning. Man kan betrakta en ny gudstjänstordning som en form av kulturell förändring, som en innovation på det religiösa området. Det finns en rik forskning om de mönster enligt vilka kulturella förändringar brukar ske

och innovationer brukar spridas. Man menar inom kulturgeografin och etnologin att det i Sverige framförallt finns två innovationscentra varifrån nyheter — såväl på det materiella som på det kulturella området — sprids ut över landet. Det ena innovationscentrumet utgöres av Stockholm och Mälardalen och det andra av sydvästra Skåne. Nyheter som först accepteras där sprids sedan så att de når de områden som ligger längst från innovationscentrum sist. Det generaliserade innovationsförloppet har också tidigare i viss mån visat sig gälla också för nyheter på det religiösa området. När det gäller i vilken utsträckning församlingarna i olika delar av landet gått över till den nya högmäsoordningen gäller emellertid inte detta mönster vilket framgår av tabell 2.

Tabell 2. Andel församlingar som använder 1976 års högmäsoordning i stifteten.

Uppsala stift	32 %
Linköpings stift	34 %
Skara stift	65 %
Strängnäs stift	45 %
Västerås stift	53 %
Växjö stift	52 %
Lunds stift	41 %
Göteborgs stift	17 %
Karlstads stift	37 %
Härnösands stift	44 %
Luleå stift	45 %
Visby stift	26 %
Stockholms stift	46 %
Hela riket	42 %

Fyra av stifteten tangerar det innovationscentrum som Mälardalen skulle utgöra. Av dessa stift är det emellertid endast i Västerås stift som majoriteten av församlingarna antagit 1976 års högmäsoordning; där är dessutom bruket av den nya ordningen inte mera frekvent i den centrala Västmanlandsdelen än i den perifera Daladelen. I Stockholms stift och Strängnäs stift är det inte någon särskilt stor andel av församlingarna som gått över till den nya ordningen och Uppsala stift

— som man kanske förväntar skall vara ett kyrkligt innovationscentrum — kommer på tredje plats nerifrån bland stifteten i fråga om hur stor andel av församlingarna som antagit 1976 års ordning. Inte heller det andra området där man skulle vara särskilt benägen att anta nyheter, dvs. Skåne, framstår i detta sammanhang som något innovationscentrum. Andelen församlingar i Lunds stift som gått över till den nya ordningen är lägre än i hela landet och övergångarna är lika frekventa i Kristianstads och Blekinge län som i den sydvästligaste delen av stifteten.

Områden där många församlingar antagit den nya högmäsoordningen är däremot Skara stift och delar av Växjö stift. Åtminstone det förra området är ett område där man inte brukar gå före med att anta nyheter. Ett annat område där man gått över till att använda 1976 års högmäsoordning men där inte det generaliserade spridningsförloppet ger anledning att anta att man skulle göra det är i norra Norrlands kustområden, dvs. i delar av Luleå stift.

En faktor som uppenbarligen påverkar antagandet av den nya högmäsoordningen är vilken fromhetstradition som finns. Det är inte särskilt överraskande att det är i Göteborgs stift som minst andel — en sjättedel — av församlingarna gått över till 1976 års högmäsoordning. I detta sammanhang måste det emellertid framhållas att i församlingarna i staden Göteborg har man inte varit speciellt obenägen att pröva den nya agendan; jämför man staden Stockholm och staden Göteborg så är det ungefär lika vanligt på båda ställena att man använder den nya ordningen. Söder om och norr om Göteborg finns stora områden där man helt håller fast vid 1942 års gudstjänstordning. Andra sammanhängande områden där man kan spåra ett gammalkyrkligt eller ett konservativt lågkyrkligt inflytande bakom obenägenheten att gå över till den nya högmäsoordningen är Dalsland, Kronobergs län, gränsområdet mellan Östergötland och Kalmar län, delar av södra Västerbotten samt Tornedalen.

Några områden där 1976 års högmäsoordning haft stor genomslagskraft är Jönköpings län,

mellersta och östra Västergötland, västra Värmland, stora delar av Närke samt Västerbottens inland. Samtliga de nämnda områdena har en stark frikyrklighet och man kan spekulera över om det möjligen är så att där man har många andra gudstjänster än de som anordnas av Svenska kyrkan, där skulle man vara mera beredd att pröva den nya högmäsoordningen eftersom man upplevt att även andra gudstjänster än de som följer 1942 års kyrkohandbok kan fungera.

IV

Inom innovationsforskningen intresserar man sig inte bara för spridningen av en ny företeelse i rummet utan också för vilka faktorer som gör att en nyhet på ett område accepteras. Man har i olika sammanhang pekat på ett stort antal hinderande eller underlättande faktorer. Ett upplevt behov av förändring är en faktor som bidrar till att en nyhet accepteras, en uppfattning om att nyheten står i överensstämmelse med befintliga värderingar är en annan. Frånvaron av båda de här faktorerna kan antagligen delvis förklara varför kyrksamma — och konservativa — församlingar i så ringa utsträckning gått över till den nya högmäsoordningen. Inom innovationsforskningen betonar man också mycket starkt bl. a. vilken betydelse kunskapen om det nya har och vilken betydelse olika organ som söker påverka i riktning mot antagande av det nya har för om en ny företeelse accepteras eller inte.

Vad beträffar den nya gudstjänstordningen är det helt uppenbart att kännedomen om den varit mycket stor. Det har inte bara varit så att man i de beslutande organ som kyrkoråden utgjort varit medveten om att det fanns en försöksordning utan i de allra flesta — mera än fem sjättedelar — av församlingarna har man bedrivit studiearbete, främst i form av studiecirklar, om 1976 års gudstjänstordning och sedan beslutat om man skulle använda högmäsoordningen eller inte. I majoriteten av de församlingar där man bedrivit sådant studiearbete har man kommit fram till att man inte skulle gå över till den nya ordningen för

högmässan. Det är alltså inte några oinformerade beslut som fattats utan man har varit väl insatt i vad det är man förkastat.

De förändringsbefrämjande organ som framförallt kan ha verkat för övergångar till den nya gudstjänstordningen är de liturgiska nämnderna i stiftet. Vid sammankomster på kontraktsnivå och liknande har nämnderna informerat om och förespråkade övergångar till 1976 års högmäsoordning. Man kan tänka sig att de prästerliga kyrkorådsledamöterna är de som haft lättast att ta till sig denna information och att de sedan blivit opinionsbildare på det lokala planet. En hypotes under arbetet med undersökningen blev därför att prästerna och då särskilt kyrkoherdarna varit avgörande för om man använde den nya ordningen eller inte i församlingarna. Det finns emellertid ett indicium som talar mot hypotesen och det är att i över en femtedel av flerförsamlingspastoraten har man inte samma högmäsoordning i alla församlingarna. Om man antar att prästerna föredrar att följa en och samma ordning i alla församlingar där de tjänstgör tyder denna höga andel "splittrade" pastorat på att det verkligen är hos församlingsorganen som den reella beslutsfunktionen legat och på att de fattat självständiga beslut.

V

Om 40 procent av församlingarna använder 1976 års högmäsoordning så måste 60 procent ha kvar den äldre ordningen. Det är alltså en majoritet av församlingarna men det förhållandet att de har kvar 1942 års högmäsoordning innebär inte att de är opåverkade av det liturgiska utvecklingsarbetet. I något mera än hälften av de församlingar som har högmässa i enlighet med 1942 års ordning använder man något eller några av de andra ritual än högmässoritualen som 1976 års gudstjänstordning innehåller.

Det återstår ungefär 700 församlingar — mellan en fjärdedel och en tredjedel av alla — där högmässan i enlighet med 1942 års ordning i princip är den enda gudstjänstformen. Även i

dessas församlingar har man emellertid i viss utsträckning tagit upp detaljer ur den nya högmässoordningen. I ungefär en tredjedel av dem använder man ett moderniserat språkbruk i gudstjänsten och i ungefär en sjättedel av dem läser man som regel den kollektbön som 1976 års högmässoordning anger. Andra inslag i den nya ordningen som "lånas", fastän mindre frekvent, är Kyrkans allmänna förbön och syndabekännelsen. Alla de nämnda inslagen från 1976 års ordning användes också och i avsevärt större utsträckning i de församlingar som visserligen har den äldre högmässoordningen men som använder något annat ritual i den nya ordningen.

I flertalet av de församlingar som håller fast vid 1942 års gudstjänstordning och som har högmässan som den enda gudstjänstformen har man dock mer eller mindre accepterat den förnyelse på gudstjänstlivets område som Psalmer och visor 76 innebär. Från en tiondedel av de aktuella församlingarna — dvs. c:a 60 — anger man dock att man "aldrig" har några psalmer ur psalmbokstillägget. Andelen församlingar bland dem som endast har högmässor i enlighet med 1942 års ordning som anger att man "alltid" eller "ofta" sjunger de nya psalmerna är emellertid avsevärt större eller en tredjedel. Bland församlingarna som använder "andra ritual" ur 1976 års ordning är den motsvarande andelen tre femtedelar och bland församlingarna med den nya högmässoordningen är den fyra femtedelar.

VI

Över två tredjedelar av alla församlingarna har någon gång gudstjänster i enlighet med något eller några av de andra ritual än högmässoarialet som finns i 1976 års gudstjänstordning. Ritualen användes emellertid i mycket olika utsträckning som framgår av tabell 3. Det är endast ritualen för familjegudstjänst som fått en vidsträckt användning. Gudstjänster som följer detta ritual förekommer i ungefär 1.700 församlingar eller i avsevärt flera församlingar än där man har högmässa i enlighet med den nya ordningen. Jämfö-

relsen är dock inte alldeles rättvisande; högmässoarialet användes söndag efter söndag, familjegudstjänstarialet användes vid enstaka tillfällen. Det är visserligen många församlingar som har familjegudstjänster men dessa gudstjänster är ändå tämligen ovanliga; i två femtedelar av de aktuella församlingarna har man familjegudstjänst högst en gång i kvartalet och endast i en femtedel av församlingarna har man sådana gudstjänster minst en gång i månaden.

Tabell 3. Andel församlingar som använder de olika ritualen i 1976 års gudstjänstordning.

Familjegudstjänst	64 %
Skriftermålmässa	22 %
Långfredagsgudstjänst	16 %
Söndagsgudstjänst	13 %
Veckomässa I	9 %
Temagudstjänst	5 %
Veckomässa II	3 %
Temamässa	2 %

Av materialet framkommer att man på många ställen försöker göra familjegudstjänsten så lik högmässan som möjligt. Detta yttrar sig i att man endast i undantagsfall hämtar texter för läsningen ur den särskilda serie texter som handboksforlaget anger för familjegudstjänsten och det yttrar sig i att man lägger in moment från högmässan i familjegudstjänsten. Således är det inte ovanligt att man i familjegudstjänsten har en kort syndabekännelse, att man har flera textläsningar, att man har kollektbön samt att trosbekännelsen finns på den invanda platsen mellan textläsningen och utläggningen av texten. Där emot är det nästan regel att textutläggningen i familjegudstjänsten har en annan form än traditionell predikan. Körmedverkan är mycket vanlig i familjegudstjänsten och det är avsevärt mera sällsynt med en familjegudstjänst utan körsång än vad det är med en högmässa utan körsång.

Beräffande de övriga "andra ritualen" är inte mycket att säga. Det är kanske förvånande att ritualen för skriftermålmässa inte fått större användning. Andelen församlingar som uppger att

man har nattvardsgudstjänster enligt denna ordning är så liten att man måste dra slutsatsen att nattvardsfirandet på inte så få ställen inte sker enligt samma ritual vid övriga nattvardsgångar som vid högmässa med nattvard. Man kan också konstatera att ritualen för söndagsgudstjänst inte kommit att användas i särskilt många församlingar. Detta är kanske i och för sig inte överraskande men även där det användes är gudstjänster i enlighet med detta ritual ovanliga företeelser vilket måste innebära att då man inte har högmässa med nattvard följer gudstjänsten ett av två ritual, det för högmässa utan nattvard eller det för söndagsgudstjänst. Att söndagsgudstjänsten skulle förekomma parallellt med istället för som ett alternativ till den nattvardslösa högmässan torde inte ha varit intentionen då ritualen utformades. Liksom ifråga om familjegudstjänsten finns det i församlingarna en tendens att i detaljer "dra" söndagsgudstjänsten mot högmässan.

Vid en sammanfattande granskning av var de "andra ritualen" användes finner man att det främst är församlingarna i Luleå, Stockholms, Skara och Strängnäs stift som tagit dem i bruk medan församlingarna i Visby, Lunds och Göteborgs stift varit mest försiktiga med att använda det nya. Församlingsstorleken har emellertid också stor betydelse för i vilken utsträckning man anordnar gudstjänster i enlighet med dessa ritual. Det är därför rimligt att påstå att de olika "andra ritualen" haft störst genomslagskraft i Skara stift och minst genomslagskraft i Göteborgs stift, dvs. just de stift där den största resp. den minsta andelen av församlingarna gått över till 1976 års högmässaordning.

VII

Vad beträffar *hur* man använder 1976 års högmässaordning finns det ett mycket detaljrikt material som inte kan redovisas här i enskildheter. För att kunna ge en sammanfattande redovisning av hur långt man gått i förnyelse av högmässan i olika församlingar har ett index som innehåller olika förnyelsesdrag konstruerats. De moment

och inslag i högmässan som ingår i detta index återges nedan tillsammans med en uppgift om hur stor andel av de 1.037 församlingar som hade 1976 års högmässaordning 1980 som använder detta inslag. Vissa inslag har gett två indexpoäng i det sammanfattande måttet, dessa markeras genom kursivstil i sammanställningen. De i indexet ingående poänggivande momenten är ordnade efter hur stor andel av församlingarna som använder dem:

Årsprefationerna användes "alltid" eller "ofta"	78 %
Acklamation förekommer "alltid"	72 %
<i>Introitus sjunges "alltid" eller "ofta" omedelbart före Kyrie</i>	67 %
<i>Trosbekännelsen läses "alltid" eller "ofta" efter predikan</i>	66 %
Fasteserien användes	60 %
Julserien användes	57 %
Påskserien användes	55 %
De nya kollektpönerna användes "alltid"	51 %
Nattvardsgåvorna bäres fram i procession vid gudstjänstens början	47 %
Kyriet "Herre du blev vår broder" förekommer "alltid" eller "ofta"	35 %
Någon av Laudamusformerna som inleds "Vi lovar dig . . ." eller "Vi prisar dig . . ." förekommer "alltid" eller "ofta"	35 %
Någon av bönerna "För din kyrka i världen", "Gud hos dig är livets källa", "Herre Gud Fader i Himmelen" eller "Gud vår Fader förbarma dig över oss" har markerats mest använd som Kyrkans allmänna förbön	27 %
<i>Tonus ferialis användes "alltid" eller "ofta" vid årsprefationerna</i>	26 %
<i>Laudamus utgår "alltid" eller "ofta" under Fastan</i>	25 %
Högtidsserien användes	24 %
Kungörelser om dop osv. infogas "alltid" eller "ofta" i kyrkans allmänna förbön	21 %
Gammalkyrklig introitus förekommer "alltid" eller "ofta"	21 %
<i>Introitus med församlingsomkväde förekommer "alltid" eller "ofta"</i>	19 %
Tystnad för självrannsakan förekommer "alltid" vid skriftermålet	19 %
<i>Tre altartexter läses</i>	17 %
<i>Nattvardsgåvorna bäres fram i procession vid offertoriet</i>	17 %
Fritt formulerad förbön förekommer i	

kyrkans allmänna förbön "alltid" eller "ofta"	16 %
Formen "Upplyft era hjärtan" användes "alltid" eller "ofta" vid Lovsägelsen	11 %
Sex- eller niofaldigt Kyrie förekommer "alltid" eller "ofta"	10 %
Salutation förekommer "aldrig"	9 %
Kollekten upptas i samband med offertoriet	9 %
<i>Syndabekännelsen placeras efter predikan</i>	8 %
<i>Avslutning B användes "alltid" eller "ofta"</i>	7 %
Ingångspsalm anges förekomma med annan frekvens än "alltid"	7 %
Trosbekännelsen läses "ibland" efter predikan	5 %

En församling skulle maximalt kunna uppnå 38 poäng på detta index. Det finns emellertid inte någon församling som ens närmar sig detta värde utan de församlingar som kommer högst på indexskalan når 25 poäng. Medelvärdet är 12 indexpoäng, dvs. församlingarna har genomsnittligt tagit upp en tredjedel av de i indexet ingående förändringarna. Man kan mot denna bakgrund konstatera att införandet av 1976 års högmäsoordning sällan inneburit någon revolution i församlingarnas gudstjänstliv.

I indexet ingår såväl förnyelsemoment ifråga om texter och böner och förnyelse ifråga om ordningsföljden mellan momenten som förnyelse ifråga om musiken i gudstjänsten. Då man undersöker om förnyelsen på de båda områdena följer varandra finner man en tämligen svag samvariation. Det finns alltså många församlingar där man har en tämligen omfattande förnyelse ifråga om texter och ordningsföljd mellan momenten men där man nästan inte har någon förnyelse på det musikaliska området. Omvänt finns det ett antal församlingar där man tagit upp de nya musikserierna och annat nytt som berör musiken i gudstjänsten men där man inte i någon större utsträckning infört den nya ordningen mellan momenten och inte tagit upp nyheter vad beträffar Kyrie, Laudamus, förbön osv.

I tabell 4 återges det genomsnittliga indexvärdet för förnyelse i högmässan i de församlingar som gått över till 1976 års ordning i de tretton stifteten. Det mest påtagliga i tabellen är att skillnaderna genomsnittligt är så små mellan försam-

lingarna i olika stift. De högsta indexvärdena noteras i Uppsala, Linköpings och Strängnäs stift och de lägsta i Göteborgs, Lunds och Karlstads stift. Församlingsstorlek har ringa samband med antalet indexpoäng. Däremot kan man konstatera en liten skillnad mellan församlingar med olika övergångsår till den nya högmäsoordningen. De församlingar som började att använda 1976 års ordning redan 1976 eller 1977 har genomsnittligt några indexpoäng mera än de som gjort det senare. Skillnaden hänför sig främst till användningen av den nya musiken i gudstjänsten.

Tabell 4. Genomsnittligt antal indexpoäng för användning av nya inslag i gudstjänsten i församlingar som använder 1976 års högmäsoordning

Uppsala stift	13.7
Linköpings stift	13.2
Skara stift	12.2
Strängnäs stift	12.0
Västerås stift	12.8
Växjö stift	12.9
Lunds stift	11.3
Göteborgs stift	10.9
Karlstads stift	11.4
Härnösands stift	12.2
Luleå stift	12.3
Visby stift	12.7
Stockholms stift	12.3
<hr/>	
Hela riket	12.3

VIII

Det kanske mest omdiskuterade momentet i 1976 års högmäsoordning är de tre nattvardsbönerna och särskilt det första alternativet ("Lovad vare du, himmelens och jordens Herre . . .") har kritiserats. Som framgår av tabell 5 är emellertid denna bön den klart mest använda. Den är den enda som användes i Visby stift och den är också frekvent använd i Växjö och Göteborgs stift medan den användes sparsamt i Lunds och Luleå stift, dvs. två stift med lågkyrkliga inslag. I Luleå stift är istället nattvardsbönen "Vi lovar dig, Gud, som håller himmel och jord i

din hand ...” den mest använda; i Lunds stift, liksom i Härnösands stift, användes det tredje alternativet ”Vi tackar dig, du himmelens och jordens Herre ...” i lika stor utsträckning som det första alternativet. Beträffande alla tre bönerna gäller att man från fyrtio procent av församlingarna anger att de användes ”ofta”, ”ibland” eller ”någon enstaka gång” och man har alltså ett från nattvardstillfälle till nattvardstillfälle växlande bruk av nattvardsböner. Detta förefaller att vara mot de intentioner kyrkomötet hade då det accepterade att det skulle finnas mer än en nattvardsbön i högmässaordningen.

Tabell 5. Användningen av nattvardsbönerna i 1976 års högmässaordning.

Frekvens	Lovad va- re du ...		Vi lovar dig, Gud ...		Vi tackar dig ...	
	N	%	N	%	N	%
Alltid	434	46	87	10	99	11
Ofta	196	21	118	13	117	13
Ibland	112	12	130	15	148	17
Någon enstaka gång	57	6	100	11	73	8
Aldrig	150	16	444	51	453	51
Summa	949	101	879	100	890	100

Den nya gudstjänstordningen anger i några fall att nattvardsgudstjänsten i fråga om några bruk *kan* ges en annan utformning än den traditionella. Således kan (eller förordas att) nattvardsmässan firas versus populum. Brödsbrytelse nämnes som en möjlighet liksom obrutet duklag. En nyhet som kräver aktivt handlande från den närvarande menigheten är utväxling av fridshälsningar. Av de nämnda brukerna är det endast brödsbrytelsen som blivit allmänt; den förekommer mer eller mindre frekvent i två tredjedelar av församlingarna med 1976 års högmässaordning. Obrutet duklag brukas överhuvudtaget endast i en tredjedel av församlingarna och fridshälsningen förekommer åtminstone av och till i en tiondedel av församlingarna. Kyrkorummets utformning lägger oftast hinder i vägen för att natt-

vardsmässan firas versus populum men i det lilla antal församlingar där så kan ske är det numera inte ovanligt att prästen läser instiftelseorden vänd mot församlingen.

Vid bearbetningen av materialet från församlingarna har ett överraskande resultat beträffande frekvensen av nattvardsfirande i högmässan framkommit. Det visar sig att det i nästan alla stift och i alla storleksklasser av församlingar är så att en avsevärt större del av högmässorna är fullständiga högmässor där man använder 1976 års högmässaordning än där högmässan följer 1942 års kyrkohandbok. Vad som är orsak och vad som är verkan i detta fall låter sig inte säkert avgöras på grundval av de tillgängliga uppgifterna. Det kan vara så att där man haft täta högmässonattvardsgångar tidigare har man varit mera benägen att gå över till den nya högmässaordningen men det kan också vara så att övergången till den nya ordningen har fått som följd att man oftare än tidigare firar nattvard i högmässan. Några uppgifter i materialet tyder på att den senare tolkningen är den mest sannolika.

IX

Det mest påtagliga resultatet av hela undersökningen är den stora variation som för närvarande kännetecknar Svenska kyrkans gudstjänstliv. Variationen sträcker sig från ett antal församlingar som helt håller fast vid 1942 års ordning över en tämligen stor grupp församlingar där man har en mer eller mindre uppluckrad form av 1942 års ordning med inslag från 1976 års ordning och där högmässan ofta kompletteras med den nya familjegudstjänsten till de församlingar som gått över till 1976 års ordning av vilka endast en liten del tillämpar flertalet av de nyheter som denna ordning innehåller. Ett sådant läge är kanske naturligt under en förändringsperiod när de lokala organen haft ett stort inflytande över hur gudstjänsten skall firas. Det positiva i en sådan situation är naturligtvis att man har så stora möjligheter att pröva sig fram, det negativa

är den osäkerhet som gudstjänstdeltagarna kan känna inför kyrkobesöket.

Göran Gustafsson

De inledningsvis nämnda rapporterna från undersökningarna av användningen av 1976 års gudstjänstordning kan beställas från Religionssociologiska institutet, Klara Västra Kyrkogata 18 A, 111 21 Stockholm. Priset är c:a 30 kronor per delrapport.

Psalmens estetiska värden och psalmrevisionen

Kan man begära att psalm skall ha estetiska värden? Är inte psalmens uppgift att tjäna till uppbyggelse? Kan inte eventuella estetiska värden dra uppmärksamheten från förkunnelsen, som är det väsentliga i psalmen?

Frågorna är inte nya; de har ställts av psalm-boksredaktörer och psalmkommittéer i skilda tider och de har säkert också ställts av många författare. Psalmerna är visserligen poesi, men den är brukspoesi, som inte i alla avseenden kan jämföras med vanlig poesi. Den skall användas kollektivt, främst sjungas i gudstjänsten. Dess budskap måste förstås av många, vara enkelt och slagkraftigt. I all sånglyrik avsedd för unison sång tenderar innehållet att förenklas och förtunnas. Det viktiga blir det som bärs fram av rytmen. I ett avseende kan därför den unisona sången, som ofta utnyttjar refränger som förstärkning, sägas bilda motpolen till den vanliga lyriken, som kräver noggrann läsning och aktgivande på textens komplikationer.

I den lyrik som jag här kallat den "vanliga" är de estetiska värdena det väsentliga. De kan vara av olika slag: metaforer som ger blixtbelysningar, en komplicerad struktur som aktualiserar spänningar mellan motsatser, akustiska och kanske visuella effekter. Sådant bör man inte vänta av och kräva i psalmen, i varje fall inte i lika hög grad som i "vanlig" lyrik.

Gränsen mellan de båda lagen av poesi har inte alltid varit lika skarp. Man måste nog säga, att den har skärpts med modernismen i lyriken. Ända fram på 1900-talet räknade även de främsta lyrikerna med en större läsekrets och skrev sina dikter så att de skulle förstås av många. De gjorde inte heller någon sträng åtskillnad mellan lyrik, ämnad för individuell läsning, och sångly-

rik. Detta gäller ännu för Fröding och Karlfeldt, medan krisen går tydligt i dagen hos Sjöberg. Den modernistiska lyriken vänder sig till den individuella läsaren och ställer stora krav på honom — om den vänder sig till någon läsare alls. Följden har alltså blivit ett svalg mellan de båda lagen av poesi. Detta måste få konsekvenser också för vår syn på sånglyriken. Samtidigt måste dock framhållas att man även i äldre poesi kan finna exempel på att man gjorde skillnad mellan det vi nu kallar brukslyrik och annan lyrik. Inte minst gällde det psalmen, där även psalmdiktarna själva satte budskapet och dess tillgänglighet före de estetiska värdena.

När man beaktar det sagda, måste man likväl vakta sig för tanken att brukspoesi, från äldre tider eller av senare datum, skulle vara renons på estetiska värden. Många psalmförfattare var begåvade och skolade diktare, som besjålades av viljan att ge sitt bästa i sina psalmer. Olaus Petri, Spegel, Wallin, Franzén och Geijer hörde till sin tids ledande författare.

Liksom all annan poesi är psalmen bunden av sin egen tids värderingar. En del äldre psalmer har estetiska värden, som vi omedelbart blir varse, men det finns andra, som får sin fulla lyster först när vi lyckats putsa bort århundradens damm. Det kan också hända, att avstånden i tiden förlänat det som ursprungligen inte var så märkligt en ny kvalitet, beroende på att språkets förändring har gjort en gång vanliga ord ovanliga och därmed gett dem en strålgans som moderna ord saknar.

Uppgiften vid revidering av gamla psalmer måste vara att ge dem en sådan dräkt, att de kan fungera i en ny tids gudstjänst och andakt. Det

betyder att psalmernas budskap skall finnas kvar, fastän det nu förmedlas på ett annat sätt. Men det måste också vara viktigt att psalmernas estetiska värden bevaras. Deras ursprungliga kvaliteter måste frigöras från det som hindrar upplevelsen, vare sig detta består i att orden blivit främmande för oss eller i att de har fått nya betydelser, som ger felaktiga associationer.

En sådan revision är egentligen omöjlig. Som jag beskrivit utförligare i en annan uppsats (Svensk Teologisk Kvartalskrift Årg. 57, 1981 ss. 146–151) kan en överflyttning av en text från en tids språk till en annan tids inte ske utan att något värdefullt går förlorat. Det går knappast att ersätta ens ett ord med ett annat utan att det drar med sig att ett helt nätverk av konnotationer också byts ut. När jag i denna uppsats betonar psalmens estetiska värden, blir mina påståenden inte mindre giltiga. Sitt fulla värde får en detalj i en dikt först i sitt sammanhang, både i det lilla sammanhanget i texten och i det stora, den tid, den miljö i vilken dikten skapades. Ändrar vi något i texten blir relationen med den nära kontexten en annan och relationen med den tid i vilken psalmen tillkom går förlorad. I stället får de nya ord vi sätter in så mycket av vår egen tid, att de stör i den ursprungliga omgivningen.

Jag vill nu diskutera några psalmer och de förslag till bearbetning som 1969 års psalmkommitté har lagt fram. Jag håller mig till *Den svenska psalmboken*. Betänkande av 1969 års psalmkommitté, band 2, Stockholm 1981, utom i de fall, där bearbetningen ännu inte lett till publicerade resultat.

Jag börjar med en av våra äldsta originalpsalmer, Olaus Petris "O Jesu Krist, som mandom tog" (1937:40). Som många reformationspsalmer är den dramatisk och konkret. Människan betraktas som stående i högsta nöd, men Gud blir människa och kastar sig in i striden med djävulen och frälsar oss. Det framhålles också som stort och underbart, att Jesus därmed har blivit vår broder och vi Guds barn. Konkretionen, som är denna psalms stora värde, var stör-

re i 1695 års psalmbok än i Wallins, där viss utslätning skett. Andra versens

Det lät du då förbarma dig,
Kunde det ej längre lida,
At djefwulen tog oss til sig,
Därom wille du strida:
Gaf dig så här i werlden ned,
Och gjorde oss en ewig fred,
Med dinom död och pina.

har 1819 ändrats till:

Då täcktes du förbarma dig
Och kunde icke lida,
Att mörkrets makt oss tog till sig;
Du ville för oss strida.
Du kom till oss i världen ned,
Beredde oss en evig fred
Med dinom död och pina.

Det arkaiserande "Med dinom död och pina" hjälper inte: bearbetningen har inte mycket gemensamt med den gamla psalmen. Genomgående har man bytt det konkreta mot det abstrakta och omskrivande. "Djefwulen" har ersatts med det icke åskådliga "mörkrets makt", det målande och snabba "Gaf dig så här i werlden ned" med det vaga "Du kom till oss i världen ned", och där originalet har ord som talar om Jesu omedelbara handlande ("Det lät du då förbarma dig") har detta bytts ut mot vördnadsformeln "Då täcktes du förbarma dig". Det betyder också mycket att "Därom wille du strida" har ersatts med "Du ville för oss strida". Det är inte längre Gud som kastar sig in i striden för att rädda oss hjälplösa, utan han strider för oss, som, måste man anta, också är aktiva. Likaså betyder det mycket att ordet "längre" har tagits bort i andra raden. Den gamla versionen ställer oss på scenen, låter oss se hur Jesus inte *längre* kan tåla att se oss i fara att falla i helvetets gap – föregående vers slutar med: "Helwetet stod oss öpet". Utan han kastar sig in i striden och beger sig omedelbart ned i världen. I bearbetningen leder de abstrakta och omskrivande orden till att förloppet bara blir något som vi läser oss till.

Låt oss nu se vad man har kommit fram till i den nya bearbetningen:

Då måste du förbarma dig.
Du kunde ej uthärda
att mörkets makt oss tog till sig,
fast vi var döden värda.
Du kom hit ner, bland oss du var.
Åt oss en evig frid du gav
genom din död och pina.

Den första raden återskapar det omedelbara och givna i Jesu handlande, då "täcktes" har bytts ut mot det starka "måste". Något av innebörden i originalets "Kunde det ej *längre* lida" har kommit tillbaka. Men sedan är psalmen lika utslätande som 1819 års version. Den har "mörkrets makt", den flyttar oss definitivt bort från strids-skådeplatsen genom bisatsen "fast vi var döden värda", som ett slag riktar uppmärksamheten mot ett teologiskt påstående, och den förmår inte alls ge intryck av en dramatisk förflyttning i rummet, då det i femte versen till "Du kom hit ner" läggs ett "bland oss du var".

I Olaus Petris psalm finns ett betydande estetiskt värde, som ligger i att den flyttar oss in på scenen, där det utspelas ett drama, framställt lika drastiskt och naivt som på 1500-talets teater, med helvetesgapet öppet, djävulen i färd med att dra ner människorna, Jesus som snabbt och oöverlagt kastar sig in i striden och räddar oss. I psalmkommitténs version har detta estetiska värde väsentligen gått förlorat. Bara orden "Helvetet låg där öppet" i första versen vittnar om det, som en egendomlig relik.

I 1600-talspsalmen ligger det estetiska värdet oftast på ett annat plan. Det är inte sällan knutet till korrespondenstanken, till föreställningen att allting, även det vardagligaste, kan göras till symboler genom likheter med andliga företeelser. Inte minst Spegel har byggt upp psalmer kring en sådan korrespondenstanke. I aftonpsalmen "Nu vilar hela jorden" (1937:442) förbinds det jordiska med det andliga inte bara genom att solen, som går ner, leder tanken till Jesus, den

sanna solen, som aldrig går ner, utan också genom att kläderna, som man tar av sig på kvällen, för tanken till kroppen som själens kläder, som skall avklädas i döden, och dessutom till hur själen blir avklädd på natten och då behöver skylla sig, vilket den kan göra i Jesu sår. Passionspsalmen "Jesu lär mig rätt betänka" (1937:75) har ett ännu längre drivet och ännu mer konsekvent bruk av detta slags symbolik. Vi skall se närmare på detta och på vad revisionen har gjort med det.

Spegels långa passionspsalm följer Jesus på lidandesvägen och förbinder vid varje "station" det betraktade skeendet med en andlig motsvarighet. Detta bruk av korrespondenstanken, som alltså är det bärande i psalmen, det som skapar dess enhet och egenart, är till största delen bevarat i 1819 och 1937 års psalmböcker. Men i det förslag som föreligger sedan 1979 – kommittén har inte tagit med denna psalm i det 1981 tryckta betänkandet – har denna korrespondens tappats bort i flera verser. Det hade man väl kunnat acceptera, om det inte hade fått till följd att verserna i den nya versionen blivit så poänglösa. Ett exempel kan visa detta: Vers 18 lyder ursprungligen:

Tu hudflängdes och afkläddes
At mijn siuka, nakna siäl
Må bli läkt och prydder väl
Tu bespottades och häddes
At jag ära wänta må
När iag skal för domen stå.

Jesus blev hudflängd och ställdes skamligt naken för att jag skulle bli läkt och klädd (med rättfärdighet). Jesus hånades för att jag skulle bli ärad. Varje led har sin tydliga motsvarighet. Motsvarande vers i bearbetningen (9) lyder:

Du blev grymt av gissel sårad
att ge bot och evigt väl
åt min sjuka, nakna själ.
Du blev smädad och förhånad
för att jag skall heder få,
när jag inför domen står.

Korrespondensen mellan Jesu sår och min läke-

dom liksom den mellan hånet av Jesus och min heder står kvar. Men avklädandet av Jesus nämns inte och därför står orden " nakna själ" oförklarade.

En annan kategori av psalmer som är typisk för 1600-talet och som lever kvar och är populär under 1700-talet är de s. k. Jesuspsalmerna. De präglas av enkelhet och innerlighet och är, när de är som bäst, helt fria från sentimentalitet. Men det är en vanskelig genre: känslouttrycken kan lätt överdrivas, eller också kan enkelheten blir trivialitet. En psalm som lyckas balansera mellan dessa faror är Arrhenius' "Jesu, du min fröjd och fromma" (1937:396). Bearbetningarna 1819 och 1937 ansluter sig nära till originalet, utom i slutversen. Den lydte ursprungligen:

När jag slutar mina dagar,
Låt mig roligt somna in:
När mig döden hädantager,
Jag då fins bland helgon din.

Möjligen har ordet "helgon" uppfattats som katolskt — i 1819 års version har det i alla händelser blivit:

När jag slutar mina dagar,
Låt i ro mig somna in.
Ske det, när dig helst behagar,
Blott jag evigt bliver din.

Det är inte något brott mot enhet i tanke och tonfall i psalmen, att det sist får stå: "Blott jag evigt bliver din". Psalmen handlar ju genomgående om den innerliga närheten till Jesus. Men den stora förvandlingen vid uppståndelsen blir mindre markerad genom att orden "helgon din" faller bort. Psalmkommitténs revision har fört psalmen närmare originalet:

När jag slutar mina dagar,
var hos mig och ge mig tron:
där du är, där får jag vara,
bland Guds helgon får jag bo.

Så långt är det fråga om en vinst, estetiskt sett. Men den självklara enkelhet, som genomgående

präglar Arrhenius' psalm, har gått förlorad. När det i andra raden står: "ge mig tron", syftar detta att döma av ett utsatt kolon på det som kommer i fortsättningen, alltså tron att jag får vara där du är. Men i Arrhenius' psalm är närheten till Jesus så innerlig och självklar att det aldrig är fråga om att be om någon tro på evigt liv. Raderna 2 och 3 är i bearbetningen språkligt klumpiga, och det de säger stör helhetsintrycket. Tidigare i psalmen har bearbetningen också fallit i den ena av de farliga gropar jag nämnde. Det står där: "att jag kan mitt bästa göra". När man läser det kan man inte låta bli att associera till den vanliga ursäkten: "jag har ändå gjort mitt bästa". Det blir platt fall. Det är självklart att originalets "att jag måtte framgång spörja" måste ersättas. I modernare språkbruk har "framgång" kommit att betyda 'ekonomisk framgång', 'karriär' eller 'succé' men under 1600-talet var betydelsen snarast 'framsteg', här: förkovran i det andliga. Revisionen borde ta fram detta på något sätt.

En aftonpsalm av Erik Lindschöld, "Jag i tysta skuggors timmar" (1937:437), har också Jesuspsalmens kännetecken, men den är samtidigt ytterst konstfull, har rika inslag av metaforer och måste betraktas som "svår". Detta gäller psalmen i dess ursprungliga gestalt. Wallin bearbetade den, så att allt som gav den dess särprägel kom bort, och i det skicket har den stått kvar i psalmboken. Nu föreslår kommittén en bearbetning, som skall ge psalmen dess estetiska värde tillbaka. Förslaget har stora förtjänster. Men jag måste beklaga, att bearbetaren inte har ansett sig kunna ta med den fantastiska tredje versen, med sitt "Hon mitt Lamb ur Högden drager, / Att det hos mig bo behagar, / Och uti sann andackts beet / Seer des hela Hiord blij feet". Det finns också omskrivande formuleringar som stör den hos Lindschöld genomgående högstämda stilen. I andra versen står sålunda: "att ditt lov än högre stiger/ än där månen brukar gå". Brukar gå! Originalet har: "Att ditt loff fast högre stijger/ Änn dijt alla Stiernor nå". Man frågar sig: varför denna krympning av kosmos? Kunde man inte

tänka sig att behålla "än dit alla stjärnor"? Ordet "nä" är visserligen inte vetenskapligt korrekt, men det är osant på samma sätt som orden "nu vilar *hela* jorden" är det. En annan språklig hor-rör finner man i bearbetningens fjärde vers: "Medan kroppen väntar dag,/ alltså vaken vilar jag". Hade *alltså* haft den gamla betydelsen 'således', 'på detta sätt', hade det varit passabelt. Men en modern människa läser det som angivande en slutsats. Förut har frågats vem som skulle vilja byta mötet med Jesus mot sömnen. Nu väntar man, att "alltså" betyder: nej, det vill jag inte, alltså ligger jag vaken. Helt onödigt är det också att använda *säga* i "Nu min aftonbön jag säger" i slutversen. Originalen har: "Och til Mörkret tryggelig säger". Sammanfattningsvis måste sägas, att bearbetningen haft fina och riktiga ambitioner och att dessa också delvis uppfyllts men att tveksamheten inför psalmens barocka skönhet ändå varit alltför stor och stilkänslan på sina ställen alltför svag.

Även i den nya versionen är denna psalm ovanlig, nästan unik, i psalmboken. Den kräver att man läser noga om man vill närma sig en full förståelse. Psalmkommittén har också tvekat om psalmens användbarhet i gudstjänsten och föreslagit, att den skall användas som "läsepsalm". När man föreslår en kategori "läsepsalmer", blottas det dilemma jag antydde i uppsatsens början. Det är inte bra om innehållet i psalmer avsedda att sjungas unisont blir för komplicerat. Men det bjuder ändå emot att skapa en särskild avdelning med "läsepsalmer". Alla psalmer borde ju kunna fungera både i samfällid sång och vid enskild läsning. I praktiken är det väl så psalmer ofta används; jag föreställer mig att många tänker över orden i psalmen under sången eller efteråt. Det föreligger en betydande risk, att psalmer som förts samman under rubriken "läsepsalmer" aldrig blir lästa. Nu är för all del morgon- och aftonpsalmer ett särskilt problem, eftersom det numera, sedan morgonböner i skolan har slopats och radions morgon- och kvällsandakter på senare år ändrat karaktär, inte finns så många tillfällen att använda dessa psalmer i guds-

tjänst. För min del skulle jag önska, att de som i radio höll morgon- och aftonandakter ibland utgick från våra gamla psalmer och hjälpte oss att se vilken skatt vi har i dem.

Psalmrevisionen har gått särskilt hårt åt Wallins psalmer. Wallins vaghet när han berör andra artikels trossatser, hans retorik och hans förkärlek för personifierade abstrakter av typ "sanning" och "vishet" har känts djupt främmande. Ändå vill jag – liksom i den uppsats jag tidigare hänvisat till – fråga om vi inte gör orätt, när vi avvisar en så viktig del av den svenska fromhets-traditionen som den Wallin och flera av hans samtida representerar. Det har psalmkommittén gjort, genom att dels utesluta ett stort antal av Wallins, Ödmanns och Åströms psalmer, dels bearbeta dem som behållts, så att man ibland har svårt att känna igen dem. Nu kan man för all del i kommitténs arbete skönja olika inställningar. Att man kan ta bort de besvärande abstrakterna och tona ner retoriken i en Wallinspsalm och ändå bevara det fina i den kan bearbetningen av "Vänligt över jorden glänser" (1937:35) visa. Även bearbetningen av "Huru länge skall mitt hjärta" (1937:45) har förtjänster, men inför den är jag mer tveksam. Inte till stympningen; jag har svårt att se helheten i den långa psalmen. Däremot till vissa formuleringar. När "Ner i dödligheten stiga/ Nåd och sanning och försoning" återges med "Ner till oss som ängslas stiger/ han med kärlek och försoning" är det ett exempel på hur abstrakterna ersätts med mer konkret språk. Men varför "oss som ängslas"? Det står ingenting om ängslan i första versen, däremot om längtan. Den tributen åt eroskristendomen borde vi kunna ge, att vi skrev: "oss som längtar". Då skulle vi också vara trognare mot grundtanken i Wallins psalm.

En osäker inställning till det som är utmärkan-de för Wallins psalmer finner man också i bearbetningen av "I mänskors barn, som alla ägen" (1937:407). Bearbetaren har angett som riktlinje sin uppfattning, att de högtidliga orden "inte längre förmår väcka samma patos eller genklang

hos oss som hos Wallins samtida". Det är nog riktigt, och stilen i bearbetningen är också vardagligare. Det är lyckligt att "nödens barn" har bytts ut mot "den hungrande". Men bearbetaren ger samtidigt Wallins psalm ett stort erkännande, då han kallar den en av Wallins "stora etiska psalmer". Då hade man väntat sig att revisionen skulle slå vakt om det etiska. Men det gör den knappast. Hos Wallin är etiken knuten dels till återlösningen, som första versen talar om ("Och fåfängt flöt för er hans blod"), dels människokärlekens emanerande från kärleken till Gud, som andra och tredje verserna visar. Nu har dessa båda verser uteslutits, och därmed har en del av grunden för den etik Wallin förkunnar ryckts undan. Jag menar att åtminstone tredje versen med dess ord om att gudstjänsten är fåfång, om inte människokärleken visar den sanna kärleken till Gud, borde ha fått stå kvar. Hos Wallin är etiken vidare höjd över all hänsyn till jaget, över all tanke på hur det skall gå för en själv. Wallin betonar, att "Du skall ej själv din nödtorft sakna/ Av Herrens händer mer än förr", och bemöter därmed människans benägenhet att fråga om hon inte själv förlorar på att ge. Motsvarande ställe i bearbetningen demonstrerar, troligen utan att bearbetaren velat det, en lönemoral: "Besök de sjuka, kläd de nakna,/ för hungrande läs upp din dörr./ Då skall du själv ej något sakna." Orden "läs upp" är inte heller bra; de antyder att dörren normalt är låst. I slutet av samma vers har Wallins "din like" ("det goda du bevist din like") bytts ut mot "den ringe", ett ord minst lika främmande för modernt vardagsspråk som "din like" och ett ord med den bristen, att det inte rimmar på "rike".

Man kan vara kritisk mot Wallins stil, men vid bearbetningen måste man ta hänsyn till att han hade en mycket säker känsla för hur ett etos kunde uttryckas. Hans stilkänsla var stark, mycket starkare än de flesta moderna människors. När hans stil nu måste transponeras ner, bör det ske på sådant sätt, att den etiska förkunnelsens klara och säkra språkliga uttryck, som är Wallins konstnärliga signum, såvitt det är möjligt

bevaras. Vi behöver i psalmboken också ha kvar prov på detta.

Psalmer från senare tid än Wallins har sällan ansetts behöva mer genomgripande bearbetningar. Deras uttrycksformer ligger närmare våra egna. Många av de senare psalmerna har inte heller sådana estetiska kvaliteter som de man finner i de bästa psalmerna från äldre tider. Det har delvis sin förklaring i att de inte är skrivna av verkligt poetiskt begåvade diktare – dessas dikter har inte kunnat accepteras som psalmer. Frågan gäller därför inte att bevara ursprungliga estetiska värden utan att se om de föreslagna psalmerna fyller rimliga anspråk. Det som slår mig när jag läser förslagen till bearbetningar, som ibland närmast har karaktär av nyöversättningar, är hur prosaiska de är. Som exempel vill jag nämna "Guds kyrkas grund är vorden" (1937:165). Den gamla översättningen, av J. A. Eklund, kan visserligen knappast sägas vara poetisk. Men det nya förslaget är skrivet utan minsta känsla för rytm och välljud:

Sin enda grund har kyrkan
i Kristus, Frälsaren.
Hon är hans egen byggnad,
den nya skapelsen.
I världen som han löste
från mörkret med sitt blod
blev hon den brud han krönte
med evangeliets ord.

Fast spridd i många länder
är kyrkan endast en
och har en enda Herre
och en bekännelse.
Av vattnet född och Ande
till ett och samma hopp
hon går till löfteslandet
med samma resekost.

Det är utredande teologi, nödtorftigt uppdelad på versrader.

Till de psalmer från senare tid som föreslås utgå hör några av de konstnärligt bästa. Samuel Gabrielssons "O Gud för de trogna martyrer" (1937:150) är kanske inte så märklig, men den

har ett rent och melodiskt språk och bilden av helgonen som facklor vid vägen är suggestiv. Psalmens budskap bör också vara aktuellt. Albert Runstedts "Skymningstimmen sakta nalkas" (1937:538) är en finstämd psalm om åldrandet. Den går i moll, vilket kanske inte stämmer med hur vi numera menar att en åldrande människa skall se på sitt liv och på det som förestår. Ålderdomen har ofta liknats vid aftonen, men sällan har skillnaden mellan dagen och kvällen formulerats så väl som i psalmens första vers:

Skymningstimmen sakta nalkas,
Solen sig i havet sänker,
Dagens kvalm och hetta svalkas
I den dagg som kvällen skänker.
Dämpad är den höga färgen,
Dämpat är det hårda bruset,
Framför oss på helga bergen
Skimrar mot oss fadershuset.

Den fallande, långsamt framflytande versen, de mjuka, på alliterationer och assonanser rika orden, den visuella bilden av den sjunkande solen, allt samverkar till att suggerera framtrycket av en långsamt bortdöende dag. "Dämpad är den höga färgen" — det kan gälla färgen i det starka solskenet men också färgen på unga kinder, som lätt blir heta. "Dämpat är det hårda bruset" — det associerar till dagens hårda trafik och jakt men också till alla diskussioner yrkeslivet för med sig. Men psalmen handlar inte bara om ett bortdöende: i aftondunklet träder fadershuset fram klarare och närmare. De följande ver-

serna är svagare och kan behöva en översyn, men den första versen motiverar till fullo att psalmen bevaras.

Det är viktigt att det som hindrar vår tids människor att se skönheten i våra gamla psalmer skalas bort. Psalmkommittén har en ansvarsfull uppgift. Många revisioner är enligt min åsikt väl gjorda, med pietet och med den språkkänsla och rytmiska insikt som är nödvändig. Inför andra känner i varje fall jag, att bearbetaren inte har varit lika angelägen om att rädda över det värdefulla till vår tid som att låta sina egna idéer framträda. Till vissa genomgående drag i revisionen ställer jag mig undrande. Varför har man tagit bort så många allusioner på bibliska namn och episoder? Borta är "Egyptens resenärer" och "Joabs kyssar" ur 1937:345, borta är "Kedars hyddor" och "Sulamit, du Kristi brud" ur 1937:1 och borta är, till min stora sorg, "Sarons bloms-ter" och "ros på Libanon" ur Kolmodins sommarpsalm (dock finns "cedrarna på Libanon" kvar i 1937:208 och har fått sällskap med "palmerna vid Jeriko"). Dessa allusioner tillför psalmerna en suggestionskraft, de upplyser kanske inte så mycket men de talar till fantasien. Detta är ett av poesiens verkningsmedel, att med hjälp av det främmande öppna nya horisonter. Men det väsentliga för psalmkommittén har tydligen varit att allt skulle kunna förstås, med intellektet, och därför har denna aspekt ringaktats. Det är skada.

Bernt Olsson

Huru länge skall mitt hjärta

Förslag till bearbetning av Wallins psalm

”Huru länge skall mitt hjärta” är en av Wallins lödigaste och poetiskt skönaste psalmer. Den är lång: åtta åttaradiga strofer. De fem första verserna utlägger människans förlösningslängtan i starkt platoniserande ordalag, men i syntes med reformatorisk människosyn. De avslutande tre verserna utlägger frälsningen i bibliska termer, centralt, djupt och koncentrerat. Det är numera bara de tre senare verserna som används. De utgör den mest använda gradualpsalmen på Jungfru Marie Bebdelsedag. Men att använda psalmen så är egentligen att otillbörligt rumpugga den. Om psalmen ska kunna framstå som en helhet och samtidigt bli praktiskt användbar måste den starkt förkortas. Psalmkommittén 1980 (A. Frostenson) tar det djärva greppet att av motiv ur originalets fem tidigare verser söka skapa *en* inledningsvers som kan bilda en naturlig övergång till de älskade tre slutverserna. Mitt revisionsförslag 1982 följer samma grundidé men söker andra lösningar för att genomföra den.

Först några *stilistiska* kommentarer till originalpsalmen. Augustin Mannerheim, som själv publicerat ett revisionsförslag 1981, ger följande träffande karakteristik av *rytmen* i psalmen: ”Vi upplever en storrytm i originalpsalmen. Radparet är ofta rytmisk enhet, inte raden, med en vågtopp i mitten, men ibland är halvstrofen enhet, blocket på fyra rader . . . Till den första sorten hör de två inledningsraderna. ’Huru’ är lätt och ’sucka, söka’ är två tunga droppar.” Jag har för egen del sökt tillvarata dessa iakttagelser vid arbetet med psalmen. En svårighet är härvid originalets tunga och komplicerade *meningsbyggnad*. Som regel har Wallin låtit en mening omfatta fyra rader, men sjunde versen utgör *en* enda lång mening omfattande åtta rader. För förstäl-

sen av psalmen är det helt enkelt nödvändigt att upplösa långa meningar i kortare satser. Språkutvecklingen sedan 1816 har entydigt gått i riktning mot enklare meningsbyggnad. Men måste inte en förändring i meningsbyggnaden medföra en rubbning i känslan av storrytm? Det förefaller inte nödvändigt, om Mannerheims iakttagelse är riktig att det är radparet eller ibland fyrblocket som utgör rytmisk enhet. Jag har i tre fall accepterat en meningslängd på fyra rader. Normalt har jag en meningslängd om två rader. Se som exempel vers 3 (originalets vers 7). Min version behåller nästan hela innehållet i versen oförändrat, ändå har jag upplöst den åttaradiga meningen i fyra tvåradiga satser. Jag tycker faktiskt att den wallinska storrytmen finns kvar trots detta.

I den wallinska psalmen (till skillnad från mycken äldre psalm) utgör *rimmen* ett konstnärligt uttrycksmedel av fundamental vikt. Wallin har i denna psalm drivit rimflätningen till mästerverk. Psalmen har genomgående s. k. kvinnliga rim i flätningen a-b-a-b, och man bör särskilt lägga märke till hur fint Wallin arbetar med kontrasterande vokalklanger i flätningen. Vi kan återigen ta originalets sjunde vers som exempel. Den klangfyllda flätningen upptar rimmen ingången-funnit-fången-återvunnit och trogenstråva-redobogen-leva. Jag har sökt följa grundprincipen med helrim och växlande vokalklanger och har i så stor utsträckning som möjligt sökt bibehålla originalets egna rim. I den exemplifierade versen har jag bara gjort smärre förändringar i ordningsföljden samt utbytt det omöjliga ”redobogen” mot ”mogen”. Jag har också tagit fasta på att inte ens Wallin låter principen helrim gälla rigoröst: observera orenheten stråva-leva!

Psalmens *melodi* ska enligt psalmkommitténs

förslag vara Crügers sköna originalkoral. Wallin förutsatte den rytmiskt utjämnade haeffnerska versionen. Jag har hela tiden i min revision haft melodin i åtanke. Några svårigheter att upprätthålla originalets tendens till storrytm skapas inte härigenom. Rytmen blir i stället mera levande.

Jag övergår så till en *teologiskt-innehållslig* kommentar och väljer att utveckla den vers för vers.

V. 1. Hur göra *en* vers med utgångspunkt från Wallins fem? Säkert är att man får driva en snål ekonomi med orden, så att inget överflödigt kommer med. Men låt oss först se vilka tanke-motiv som finns i dessa verser. I centrum står dualismen mellan tid och evighet, jord och himmel, mörker och ljus, stoft och ande, tystnad och tal (ord), vanmakt och frihet. Det är luthersk människosyn tolkad platonskt på ett ganska oefterhärmligt sätt. Det platonsk-gnostiska inslaget kommer mycket tydligt fram när Wallin ska ange själva kärnan i den fallna människans situation: "Svåra fallen, skild från Herran, Den vid stoftet bundna anden Ser sin Faders boning fjerran; och förmår ej lösa banden" (3:1–4). Den teologiska kärnan utgörs alltså av andens bundenhet vid stoftet. För reformatoriskt, liksom för nutida teologiskt medvetande ligger den teologiska kärnan i "syndafallet" i stället i destruktionen av Guds goda skapelse. För att göra psalmen trovärdig idag är det nödvändigt att tona ner det platonsk-gnostiska inslaget. Det kan dock göras utan alltför stora ingrepp — och materialet i de fem verserna är ju ändå för stort för att det skulle vara möjligt att få med allt.

Wallins inledningsfråga om hjärtat som suckar och söker efter friden är något av ett motto för hela psalmen och bör bibehållas. Själva inledningsorden 'huru länge' bör dock utbytas av såväl språkliga som rytmiska (hänsyn till Crügerkora-

lens originalrytm) skäl. Vidare har jag funnit Wallins känslomärta inför att inte "finna den (friden) i tiden" för klichéartad för att kunna bibehållas. I stället har jag sökt att redan här få in något av kluvenheten, kampen, vändan, som Wallin uttrycker framför allt i 2:5–3:4. Det har måst uttryckas på annat sätt för att kunna kombineras med rimorden "smärta" och "tiden". Jag har tänkt lite på Rom. 8:22 om skapelsen som ropar som i födslovändor. Uppslaget att inleda första versen med ordet "Varför" har jag fått genom Mannerheims revisionsförslag (det är det enda uppslag jag tagit därifrån). Vidare har jag gjort två "varför"-frågor för att få en motsvarighet till Wallins två gånger upprepade "Huru länge". Men mina båda frågor tar bara halva det utrymme som Wallins tar, vilket är en stor fördel med hänsyn till att jag bara har åtta rader till mitt förfogande.

I versens senare del har jag koncentrerat tagit upp motiv som Wallin mycket utförligare behandlar: vi anar målet för vår strävan men befinner oss i dunkel, söker efter ljus och vacklar i viljan. Som hos Wallin ligger lösningen på problemet i Ordets uppenbarelse. Ordet som uppenbart står här liksom i originalet i den dubbla kontrasten som tal i relation till tyst aning och som ljus (jfr Joh. 1:4) i relation till mörker. (Hos mig kommer den tysta aningen dessutom att kontrastera mot det smärtfyllda ropet.) Som en särskild finess betraktar jag alliterationen "(viljan,) vacklar, vänder" i 1:6, en parallell till alliterationen "suckar, söker" i 1:2. — Det är viktigt att det i 1:8 är Ordet i johannesprologens mening som kommer in, jfr nedan om tankens vidareförande i v. 2.

Jag redovisar här i detalj hur jag i v. 1 utnyttjat Wallin-materialet:

Min version av v. 1

Varför måste här mitt hjärta
sucka, söka efter friden?
Varför stiger rop av smärta
upp ur kaos, nöd i tiden?

Motsvarigheter hos Wallin

1:1 Huru länge skall mitt hjärta
1:2 sucka, söka efter friden,
(1:5 Huru länge) 1:3 med outhärlig smärta
1:4 aldrig finna den i tiden?

	(Jfr 2:7 Mellan lif och död jag sväfvat, 2:8 mellan jord och himmel slites.)
Fast jag målet tyst kan ana,	4:3 Tysta aning i mitt sinne
famlar viljan, vacklar, vänder.	4:4 om ett mål som ej är hunnit! 2:1 Tanken sig ej reda mäktar 2:2 ur det mörker som mig höljer; 2:3 viljan vacklande försmäktar 2:4 i den vanmakt som mig följer;
Var ges ljus på dunkel bana?	1:5 Huru länge skall mitt öga 1:6 efter ljus förgäfves spana 1:7 i det molnbetäckta höga 1:8 och på lefnans dunkla bana?
Blott i Ordet, Gud oss sänder.	4:5 Viser mig den väg till lifvet, 4:6 som oss uppenbar är vorden; 4:7 tolker Ordet, som är skrifvet 4:8 uti himlen och på jorden.

V. 2 (=orig. v. 6). I denna vers tecknas inkarnationen som en nedåtgående rörelse, men genom införandet av offret i sista raden förbereds den följande versens vändning tillbaka, eller framåt, mot det eskatologiska slutmålet. Versen är något av en svärgenomskådlig fixeringsbild. Jag har funnit det nödvändigt att göra några drag i den tydligare.

Versen är främst en utläggning av johannesprologen men med annat material invävt. Att Wallins vers är svärgenomskådlig beror bl. a. på att Ordet fördes in långt tidigare, med annat stoff emellan, och att Wallin nu ej nämner Ordet som subjekt för den nedåtgående rörelsen utan i stället "nåd och sanning" och längre ner "härlighet", vilka enligt Joh. 1:14 uttryckligen är knutna till Ordet. Dessutom "försoning", väl närmast associerande till 2 Kor. 5:19: "Ty Gud försonade hela världen med sig genom Kristus." Wallins utformning förklaras av den tidigare flera gånger accentuerade kontrasten mellan "jord" och "himmel" och möjligen av att han i bakhuvudet haft också Jes. 45:8: "Drypen, I himlar därovan, och må skyarna låta rättfärdighet strömma ned. Må jorden öppna sig, och må dess frukt bliva frälsning." Wallin har s. a. s. omformat johannesprologens ord efter jesajaordets mönster — detta ord har traditionellt tillämpats på bebådelsen/inkarnationen. Jag tror inte man kan behålla "nåd och sanning" som subjekt. Jag för i stället uttryckligen in Ordet men knyter "nåd och san-

ning" klart samman med Ordet genom att införa orden "fyllt av", jfr Joh. 1:14 "han var fylld av nåd och sanning". Detta är visserligen sagt först om det människoblivna Ordet, liksom det först om honom heter "vi såg hans härlighet". Men Wallin tänker sig uppenbarligen både nåd, sanning och härlighet som något som redan finns i det preexistenta Ord som stiger ned till oss och förenas med människonaturen — så uttryckligen om "härlighet" i fortsättningen: r. 5–6 är en direkt utläggning av 1:14 "Ordet blev människa".

Vad avser Wallin med "det fromma hjertat" som vigs till "Guds Helga Andas boning"? (Obs., maskulinändelsen på *helge* Ande finns ej i Wallins original och har här avlägsnats, under anknytning till NT 1981.) Jag tror att Wallin här direkt tänker på bebådelseberättelsen Luk. 1:35 "Helig ande skall komma över dig", Marias barn ska därför kallas "Guds Son", jfr r. 7, bakom vilken dessutom ligger Gal. 4:4 "När tiden var inne sände Gud sin son, född av en kvinna ...". Detta skulle i så fall innebära att Wallin med "det fromma hjertat" liksom med "den som ... trodde" i 8:1–2 primärt har avsett Maria, men Maria som typ och representant för hela mänskligheten, liksom hon i 6:5 representerar "människonaturen". Sakligt sett vore det också otillfredsställande att redan i (6)2:3–4 föregripa inkarnationens följder snarare än att utlägga bebådelsen och inkarnationen. För att lyfta fram bebådelsemotivet i den svärgenomskådliga texten har jag föreslagit "en

jungfrus hjärta”.

Jag nämnde att Gal. 4:4 ligger under (6)2:7. Texten fortsätter i 4:5 "... för att han skulle friköpa dem som står under lagen ...". Här bör observeras att befrielsemotivet utvecklas av Wallin i följande vers. Med (6)2:8 har Wallin dock gått över till Hebréerbrevets utläggning av Kristi försoningsverk som huvudförlaga. Hebr. 9:12–15 ligger bakom både denna slutrad och den följande versens inledningsrader. I 9:14 heter det: "... hur mycket mer måste då inte blodet från Kristus, som i kraft av evig ande har framburit sig själv som ett felfritt offer åt Gud, rena våra samveten från döda gärningar så att vi kan tjäna den levande Guden."

V. 3 (=orig. v. 7). Här vänder inkarnationsrörelsen från förra versen under fortsatt anknytning till Hebréerbrevet. Kristus framför sig själv som ett evigt offer i den himmelska helgedomen inför Guds ansikte, och vi följer honom efter i hängiven offertjänst, med inriktning mot det eskatologiska slutmålet. Wallins psalm har stor inre slutenhet, och övergången mellan hans verser 6 och 7 är förmälig. Min version av de båda första versraderna följer mycket nära nya översättningen av Hebr. 9:12: "... har han en gång för alla trätt in i helgedomen och vunnit befrielse åt oss för evigt." Jag har i 3:4 fört in ordet "försoning" för att markera att det är fråga just om försoningsteologi i den här versen; formuleringarna i 3:1–2 kan annars verka kryptiska. Wallin har "funnit" och "vunnit" i nu nämnd ordning, men det omvända svarar mycket bättre både mot Hebr. 9:12 och mot 1:2 "söka efter friden" – "frid i hans försoning funnit" ger ett direkt svar på detta.

I versens senare del för Wallin in efterföljelsen som en konsekvens av försoningsoffret, jfr Hebr. 9:14 "... så att vi kan tjäna den levande Guden". I stället för konsekutivsats har jag valt böneform.

V. 4 (=orig. v. 8). Denna avslutande Kristusvers är särskilt älskad och kräver särskild pietet. Första meningen är lång och lätt att förlora sig i. Den utlägger Elisabets ord om den havande Ma-

ria, Luk. 1:45: "Salig hon som trodde." Som redan framhållits låter Wallin Maria här stå som typ för alla troende. "Sannan Gud" föreslår jag utbytt mot "Gud, vår Gud". Uttrycket kan bilda en vilopunkt för tanken (och melodin har här långa toner) innan man går över till ledet om den som Gud sände.

I versens senare del är problemet femte radens utfyllnadsord "är vorden" som ska rimma på "jorden". Naturligast är här att gå direkt in i bibelordet (Joh. 14:7 "Jag är vägen, sanningen och livet") genom att börja "Jesus Kristus, du är vägen". Därmed måste rimmet i 4:7 få en ny lösning. Wallin utlägger här Apg. 4:12. Nya texten lyder: "Hos ingen annan finns frälsningen, och ingenstans bland människor under himlen finns något annat namn som kan rädda oss." Wallins formuleringar är bättre igenkännbara i äldre översättningen, där namnet sägs vara "givet". Det är konstigt att Wallin utelämnar den viktiga informationen att namnet är givet *till frälsning* (räddning). Wallins genomgående kontrast himmel-jord har vidare lett till visst självsvåld i återgivningen av texten. Denna säger ingenting om hur det förhåller sig "i himlen", och det är faktiskt en teologisk förmätenhet att uttala sig om den saken. Jag har gått närmare texten och bl. a. tagit upp dess egen poetiska formulering "under himlen".

HURU LÄNGE SKALL MITT HJÄRTA

Orig. J. O. Wallin 1816

1 Huru länge skall mitt hjerta

Sucka, söka efter friden,
Och, med ousäglig smärta,
Aldrig finna den i tiden?
Huru länge skall mitt öga
Efter ljus förgäfvets spana
I det molnbetäckta höga
Och på lefnans dunkla bana?

2 Tanken sig ej reda mäktar
Ur det mörker som mig höljer;
Viljan vacklande försmäktar
I den vanmakt som mig följer;
Och, hvad hjertat eftersträfvat,
Af mitt samvet förevites;
Mellan lif och död jag sväfvat,
Mellan jord och himmel slites.

- 3 Svåra fallen, skild från Herran,
Den vid stoftet bundna anden
Ser sin Faders boning fjerran;
Och förmår ej lösa banden.
Men han anar Fadrens mening;
Och den hemligt närda sorgen,
Med hans trängtan i förening,
Är hans återlösnings borgen.
- 4 Stilla, heligt dunkla minne
Af ett Eden som försvunnit!
Tysta aning i mitt sinne
Om ett mål som ej är hunnit!
Viser mig den väg till lifvet,
Som oss uppenbar är vorden;
Tolker Ordet, som är skrifvet
Uti himlen och på jorden.
- 5 Himlens, jordens och mitt hjertas
Profetia sig fullbordar.
Ej af tvivel skall jag smärtas;
Herrans, Herrans Ande ordar:
"Flydda äro nattens väkter,
Öfver Zion uppgår ljuset,
Och för jordens fallna slägter
Öppnas åter fadershuset."
- 6 Ner i dödligheten stiga
Nåd och sanning och försoning,
Och det fromma hjertat viga
Till Guds Helga Andas boning.
Sig med menniskonaturen
Herrans herrlighet förenar,
Och Guds Son, af qvinnans burens,
Blir det offer som oss renar.
- 7 I det heligsta ingången,
Han och min förlossning funnit,
Och åt mig, i synder fången,
Frid och frihet återvunnit:
Att jag kärleksfull och trogen
Skulle i hans fotspår sträfva
Och, till ändan redobogen,
Verlden dö och Gudi lefva.
- 8 Salig, salig den som kände,
Den som trodde dig allena,
Sannan Gud, och den du sände,
Att med dig oss än förena.
Jesu Christe! Du är vorden
Vägen, sanningen och lifvet;
Och, i himlen och på jorden,
Är ej annat namn oss gifvet.

Rev. A. Frostenson 1980

- 1 Länga, länge har mitt hjärta
sökt och längtat efter friden,
sökt i oro och i smärta,
aldrig funnit den i tiden.
Du, o Gud, dess rop besvarar.
Vanmakt du i visshet vänder.
Du din vilja uppenbarar,
när din Son till oss du sänder.
- (6) 2 Ner till oss som ängslas stiger
han med kärlek och försoning,
och hans Ande hjärtat viger
till sitt tempel och sin boning.
Sig med menniskonaturen
Herrens härlighet förenar,
och Guds Son, av kvinnans burens,
blir det offer som oss renar.
- (7) 3 I det heligaste rummet
han gått in och frihet vunnit.
Åt min själ i synder bunden
ger han friden som försvunnit.
Aldrig mer jag nu vill svika
honom som bär allas börda,
honom som för mig fick lida
och för min skull gick i döden.
- (8) 4 Salig, salig den som kände,
den som trodde dig allena,
du, all sannings Gud, som sände
den som oss med dig förenar.
Jesus Kristus, du har blivit
vägen, sanningen och livet.
Här på jorden och i himlen
är ej annat namn oss gifvet.

Rev. R. Holte 1982

- 1 Varför måste här mitt hjärta
sucka, söka efter friden?
Varför stiger rop av smärta
upp ur kaos, nöd i tiden?
Fast jag målet tyst kan ana,
famlar viljan, vacklar, vänder.
Var ges ljus på dunkel bana?
Blott i Ordet, Gud oss sänder.
- (6) 2 Till oss vilna ner det stiger
fyllt av sanning, nåd, försoning
och en jungfrus hjärta viger
till Guds helga Andes boning.
Sig med menniskonaturen
Herrens härlighet förenar,
och Guds Son, av kvinnans burens,
blir det offer som oss renar.

(7) 3 I Guds helgedom ingången
min befrielse han vunnit.
Jag, som var i synder fången,
frid i hans försoning funnit.
I hans fotsår lär mig sträva
alltmer kärleksfull och trogen.
Gud, för dig blott vill jag leva:
gör mig för ditt rike mogen.

(8) 4 Salig, salig den som kände,
den som trodde dig allena,
Gud, vår Gud, och den du sände
för att oss med dig förena.
Jesus Kristus, du är vägen,
du är sanningen och livet.
Under himlen vi ej äger
annat namn, till frälsning givet.

Ragnar Holte

Några marginalanteckningar till teologin i Psalmer och visor 82

Uppgiften som jag fick av red. var att behandla teologin i den nya samlingen av Psalmer och visor. Visserligen finns där teologiska ämnen och tankar som är markanta och återkommande. Men materialet är inte så enhetligt att det medger en strikt teologisk systematisering. Det rör sig om ett samlingsverk, där många röster gör sig hörda. Därför kan det knappast bli fråga om annat än några spridda teologiska iakttagelser, "marginalanteckningar" till den samling om drygt 150 nummer som nu har börjat fungera till berikande av sången i kyrkolivet.

Man kan till att börja med allmänt notera, att vissa i den gamla psalmdiktningen betydelsefulla teologiska motiv spelar mindre roll i den nya samlingen. Dit hör uttryck för syndanöd och förkrosselse, bot och omvändelse, betonandet av människans oförmåga, uppfattningen av jordelivet såsom präglad av vedermödor. Ämnen som dessa saknas inte i de nya psalmerna, men det är uppenbart att de inte inspirerar till poesi så som förr.

Man kan göra en del iakttagelser, om man jämför rubrikerna i den gamla psalmboken med rubrikerna i Psalmer och visor. I förra fallet är "det kristna livet" inordnat under de klassiska överskrifterna från "nådens ordning" – "Kallelse och upplysning", "Bättring och omvändelse" osv. Motsvarande överrubrik i den nya samlingen är "Att leva av tro", och som underrubriker finner man t. ex. "Stillhet-meditation", "Sökande-tvivel", "Överlåtelse" etc.

"Psalmer och visor 82" startar med avdelningarna: Treenighet, Fader, Son och Ande. Olov Hartman har versifierat Te Deum: "Gud, vår Gud vi lovar dig" (751). På ett skickligt sätt har han lyckats få med de viktigaste formuleringarna

i ursprungstexten men har också överraskande ålderdomliga formuleringar t. ex. i v. 5 där det på tal om inkarnationen heter om Kristus "skydde ej det moderliv Jungfrun gav till borg åt dig". Skickligt gjord är Hartmans transskription av Franciskus Solsång (836) och den intressanta översättningen "O du som skapar rymd och jord" (763), den sistnämnda också en treenighetspsalm, fast den placerats in i en annan avdelning. (Treenigmönstret utgör f. ö. formschema för flera andra psalmer.) När det gäller Hartmans texter, kan man lägga märke till att han är den författare som mest teologiserar. Ett exempel kan visa att dogmatik *kan* sättas på vers:

Konungslig frihet blev oss skänkt,
men vi begärde bli som du.
Då blev envar sin egen gud
och levde inkrökt i sig själv.
Då blev vår värld ett fångelse,
och där var döden härskare,
tills livets Segerfurste kom,
bröt ner dess mur och frigav oss. (763:2)

Ibland blir hans formuleringar väl kryptiska, och han kan överraska med en teologisk utsaga som följande:

... att Gud och vi
i Kristus stritt mot dödens våld,
i Kristus vunnit denna strid. (763:3)

"Gud och vi . . ." Han menar väl de båda naturerna i Kristus, men det verkar som synergism. Frostensons texter är troligen lika rika på teologisk substans som Hartmans, men de är öppnare, mjukare, mer tillgängliga.

När det gäller Guds bilden, så är tanken på Gud såsom skaparen ofta åter-

kommande. I ett par texter använder författarna sig av den moderna naturvetenskapens språk. Kerstin Anér skriver: "Du som har i dina händer Vintergatans hemlighet, du som skapade atomer, du som sprängde solens skal" (755). Och Lars Åke Lundberg:

Ett kosmos utan gräns och slut
med avstånd ingen mäter ut,
i detta rum, oändlighet,
vi söker dig, barmhärtighet. (832)

Den sistnämnda psalmen innehåller en hel kosmogoni (fast v. 3 kunde möjligen undvaras).

Det finns många som har skrivit om kosmisk teologi, både på vers och prosa. Hos psalmdiktarna blir kosmos storhet en lovsång till Gud, men också en bakgrund till hans paradoxala barmhärtighet.

Det är möjligt att liknande tankegångar ligger bakom orden i Artur Lundkvists mycket omskrivna "Djupen sätter han i skälkning" (756) med de svårtydda orden "finns ej annan hjälp mot Gud än Gud". Klarare beskrives Guds upphöjdhed och majestät i Peter Dass' klassiska "Herre Gud, dit dyre navn og aere" (879) som trotsar alla översättningsförsök och nu finns med på norska och som innehåller de kända raderna

Gud er Gud, om alle land lå öde,
Gud er Gud, om alle mann var døde.

Något av samma stämning råder i en Frostensonöversättning om inkarnationen: "Himlen håller andan, jorden skälver" (831).

Avdelningen med psalmer om Kristus har överskriften "Jesus, vår Herre och Broder". Den pietistiska försoningsteologin finns antydd men spelar inte samma dominerande roll som i äldre psalmer. Jesus uppfattas helst såsom vår broder. Viktig är tanken att han är närvarande. "Han är vår broder *här*" står det i Bo Setterlinds "Det är sant att Jesus lever" (757), en psalm som ger uttryck åt en varm och mjuk Jesusfromhet. Och Frostenson skriver "Varför gick vi bort att söka dig som alltid hos oss var" (810).

Preexistensen betonas – "Han fanns från begynnelsen" (752). Han återspeglar Guds härlighet och är "alltings ursprung och mål" (840):

Han oss en synlig bild har gett
av gudomsmakten ingen sett,
född av Fadern: halleluja!
Osynligt, synligt, allt blev till
att tjäna, verka som han vill.

Ett vanligt tema i nutida predikan och teologi är Kristi nedstigande till de nedersta. Identifikation med dem är temat i en Hallqvist-text "Här på jorden var Jesus en av de annorlunda" (765), själv en av dem som människor stänger ute. Han betecknas som "vännen" som kommer en till mötes i medmänsklig gestalt:

Ej så som man råkar
en främling på gatan
– nej så som man ser på en vän,
en vän man har drömt om
i nätter och dagar
och äntligen finner igen. (849)

I kyrkoårspsalmerna

kompletteras bilden. Ps. o. V. 76 innehöll många jul- och påskpsalmer, här finns några värdefulla psalmer för fastan. En av Frostensons bästa texter återkommer i något reviderat skick (sedan behandlingen i kyrkomötet 1976) med anslaget "Domen över världen går" (791). Den rymmer en del markanta och centrala formuleringar t. ex. "korset där Guds kärlek blöder", "han vårt skuldbrev sönderrev på försoningsdagen", "allt i dig förändrat". En annan psalm av samme förf. 787 uttrycker syndabekännelsen i termer av förebräelse och ångslan. Britt G. Hallqvist har skrivit en parafra på Improperierna (788) efter fransk förebild med liknande tematik.

Bland övriga kyrkoårspsalmer av teologiskt intresse kan nämnas den nu accepterade Maria-psalmen av Setterlind "Var hälsad, Herrens moder" (786) – kyrkomötets (ganska småaktiga) anmärkningar gällde bl. a. uttrycket "Barmhärtighetens moder" som nu ändrats till "Du goda Jesu Moder" (!). Vidare Hartmans svåra men

intressanta Mikaelipsalm "Änglar, skapelsemakter" (792). Ett citat kan exemplifiera hans suggestiva men svårtolkade formuleringar:

Gud och himmelens änglar
bygger hemligt ett rike
av barn och benådad längtan.
Riket uppenbaras
när ytorna brister.

För de s. k. förrättningarna

har åtskilligt nytt framkommit, doppsalmer (769–776, även andra t. ex. 815), vigselfsalmer (780–783) och psalmer för jordfästning (841–851). Tyvärr finns inga psalmer för konfirmation, men sådana lär vara att vänta.

Av doppsalmerna är endast *en* svenskt original, nämligen Tore Littmarks föredömligt enkla "Ett liv ur dina händer" (773). Bakom de skenbart odogmatiska raderna finns mycket av teologisk substans. Där finns bl. a. en viktig förknippning mellan barndop och bekräftelse:

Du räcker dina händer
i dopet till vårt barn.
O, låt det en gång säga
i tro sitt "ja" till dig.

De övriga doppsalmerna är översatta av Hallqvist och Norberg. I första rummet kan nämnas norrmannen Svein Ellingsens "Med vår glädje över livets under" (772), där man finner flera av de centrala dopmotiven (pånyttfödelsen, löftesorden, nådegåvan) framställda på ett allmänmänskligt förståeligt sätt. Två doppsalmer utgår från texter av engelsmannen Fred Kaan. Båda öppnar perspektivet bakåt mot Gudsgärningar i GT – Noas räddning undan syndafloden, Moses upplyftande ur vattnet, vandrigen genom Röda Havet – allt motiv som man ser på gamla dopfuntar. Dessa psalmer är kanske alltför massiva för att kunna sjungas vid ett vanligt barndop, men de är fyllda av väsentlig dopteologi.

Den av Eva Norberg översatta Kingotexten (769) verkar rätt traditionell, medan hennes översättningar från engelska original har många

innehållsmättade formuleringar, särskilt 770 där sambandet mellan korset och dopet markeras.

Mysterium: ett korstrå blev
till segertecken bytt,
när Kristus dödens makt fördrev
och gav oss livet nytt.

I detta tecken nu vi står
och dopets löfte hör:
att vi med Kristus leva får
när vi med honom dör.

Vigselfsalmerna är emotsedda med speciella förväntningar, eftersom det hittills rätt en markant brist inom detta område. Här publiceras nu fyra nya svenska texter. Därjämte finner man bland de danska psalmerna Grundtvigs kända "Det er så yndigt at følges ad" (875), varmt mänsklig, fri från teologiska djupsinnigheter. Som ett kuriosum kan nämnas att den från början skrevs till ett silverbröllop. Det ska bli intressant att se hur pass stor användning den kommer att få i Sverige.

Jan Arvid Hellströms vigselfsalm "Som mannen och kvinnan" (781) har redan blivit känd och uppskattad. Den handlar bl. a. om hur "glädjen tillsammans" ska öppna sig mot andra såsom "en gudstjänst på jorden". Gösta Wredes psalm "Se livet vill blomma" (782) ställer in kärleken i skapelsens sammanhang. Så även Oosterhuis' av Åke Löfgren översatta "Gud skapade av jord" (780) som utgår från att skaparen i begynnelsen gjorde

två människor för varann
som avbild av sig själv
till kvinna och till man.
Så ska ni nu tillsammans bli
den enhet ni är skapta till.

Till förrättningspsalmerna hör också Hartmans prästvigningspsalm (767). Den undviker att anknyta till ämbets teorier och -teologier och tar i stället upp fyra bibelställen, bl. a. 1 Kon. 19 om profetmanteln, här överfört på Kristus – "de som tar mot din mantel, Krist'".

Bland nattvardspsalterna finner man Britt G. Hallqvists tidigare bordlagda "Jag kom inte hit för att jag tror" (779) där de ursprungliga slutraderna "Herre Jesus, låt mej ta emot/ mitt i otron dej som vin och bröd" fått en av kyrkomötet önskad utslätad formulering.

Ett drag av inomvärldslighet

kännetecknar mycket av nutida kristendomstolkning. Som en motrörelse mot religiös subjektivitet och mot hinsidesinriktning har nya strömningar fört fram trons sociala och politiska dimensioner, ibland i anslutning till viss sekulariseringsteologi. Tendensen kan spåras i de nya psalmerna. "Leva i världen, omvänd till verklighet" (830), som Britt G. Hallqvist uttrycker det. Frostensons på sin tid omstridda "gerillapsalm" har kommit med i en bearbetning som tagit bort något av dess ursprungliga konkretion. I den nya versionen står det

Vi tror du är med
bland dem som för fred
för frihet och rätt
och fattigas sak
ger livet i dag. (826)

Under rubriken "Fred-frihet-rättvisa" finns vidare en äldre text om Babels torn (829), om "broderskapet nerifrån" som ska rasera tornet. Förhoppningen gäller rättvisa och frihet. I Lars Thunbergs kvällspsalm formuleras bönen:

Låt rätten blomma,
där orätt råder!
Gör fången fri och bryt våldet ned! (800)

Den ekologiska aspekten kommer till tals. Jonas Jonson uttrycker den som en bön:

Innan natten kommer
vill jag bedja
för den jord vi fått
men smutsat, skövlät. (803)

"Gör havet och floderna rena" står det hos Bo Setterlind (834), som t. o. m. har fått med en antydning om satelliterna och deras hot "håll

världsalltet fritt ifrån krig".

Den mänskliga aktiviteten, viljan till insats, betonas. "Du oss gav förtroende och medansvar" (824). "Skicka oss till att ena din mänsklighet . . . led oss att bygga en värld av rättfärdighet" (823).

Det är de konkreta insatserna som behövs. Vardagslivet blir viktigt. Den moderna staden skildras i ett par av psalmerna. "Det ljusnar sakta" (798), en psalm av dansken K. L. Aastrup, talar om hur det är för de flesta om mornarna, "då klockan tickar om knog och jäkt" och ljuset stiger genom skorstensröken. Men vardagens värld är också Guds värld:

Blott sten och asfalt
och dock en åker
där Herren går
är stadens gator.

Psalmer om de yttersta tingen

och om det eviga livet är påfallande många. Man finner dem under numren 841 – 851. Men även i andra sammanhang t. ex. Jakob Knudsens morgonpsalm (804), som också handlar om evighetens morgon. Den mest sjungna psalmen inom detta ämnesområde tycks bli Britt G. Hallqvists "De skall gå till den heliga staden" (837), en visa om det kristna hoppet, genomlyst av evighetsglädje, där återseendet är ett viktigt inslag:

De skall möta de trofasta vänner
som de miste på jorden en gång.
De skall leka med änglar och helgon
i Guds paradiset,
de skall dansa där . . .

Att leka och dansa i himlen — ingen av de gamla psalmerna uttryckte sig så. Men i de nya psalmerna har just leken blivit ett vanligt ord för att beskriva saligheten. I en översättning från engelskan står det om himlen

Där leker vi som glada barn en gång
på paradisisk mark med alla helgon (848)

Och Frostenson skriver i en av sina finaste tex-

ter, "Jag skall gråtande kasta mig ner" (851):

Jag hör skratten från lekande barn
och jag själv är ett barn i Guds famn.

Psalmerna i denna avdelning är i stor utsträckning tröstepsalmer, avsedda att vara till hjälp för människor i sorg. Där talas om "ett hem långt bortom sorgens hemland" (848) om en värld av ljus och frid, där "de frågor som tystnat har fått sina svar" (844). Där står vår Far "uppå tröskeln till sitt hus" (850) och välkomnar vänligt sina barn:

Och din blick du lyfter upp
emot Gud, och han ler.
Och du hör hans röst:
"Var välkommen, barn!"

En av psalmerna är en förbön att läsas vid gränsen för den som gått bort. Det är Britt G. Hallqvist som står för texten där det bl. a. heter:

Tröstens Gud, Fader för alla,
vännen lämnar vi nu i din hand.
Följ oss i vardagen, hjälp oss att möta
nya dagar i tron på dig. (845)

Tryggheten ligger i trons visshet att "Livet är gömt hos Gud ... ingen är glömd av Gud". Frostenson skriver:

Ont och gott, vad än mig sker,
du o Gud en mening ger. (842)

Den djupaste grunden till denna livsinställning är förlåtelsen, varom Setterlind skriver i psalmen om vilan i Gud (844). Slutraderna lyder:

Den ende du är som vår synd kan försona.
Med dig, utan fruktan, vi lever och dör.

Inge Löfström

”Gjennom norske briller” Randbemerkninger til svensk salmebokfornyelse

Redaksjonen for *Svenskt Gudstjänstliv* har bedt om en kommentar til arbeidet med å fornye den svenske salmeboken. Det er jo ærefullt som utlending å motta et slikt oppdrag, men det reiser allikevel straks en rekke motforestillinger. Når man begynner å vite noe om hvor lett det er å trå feil i bedømmelsen av et salmebokarbeide i ens eget land, fordi man ikke fullt ut kjenner alle nødvendige forutsetninger av historisk, kirkelig, litterær og musikalsk art, skal man være mer enn forsiktig med å kommentere det arbeid som utføres i et annet land. Det følgende bør derfor, selv når det har form av påstand, mer leses som formodninger og spørsmål.

Den aktuelle anledning er utgivelsen av ”Psalmer och visor del 2” (POV 2). Men denne salmesamlingen er bare en del av arbeidet med en total fornyelse av den svenske salmeboken. De følgende iakttagelser og refleksjoner med bakgrunn i et arbeid med omtrent de samme problemer i omtrent samme tidsrom i Norge vil derfor også i en viss grad omfatte ”Psalmer och visor del 1” og ”Förslag angående bearbetning m. m. av psalmerna i 1937 års psalmbok/1939 års koralbok (SOU 1981:50 band 2)”. Fremstillingen må konsentreres om noen punkter, og jeg velger *innslaget til norsk salmediktning og melodistoffet*.

Norske salmer

Når man sammenholder innholdsfortegnelsene i POV 1 og 2, får man et inntrykk av retningen i forhold til Den svenska psalmboken 1937 (DSPs 37). Det å finne frem til en rimelig ordning av salmeboken er noe man nesten aldri blir ferdig med å overveie. Skal salmeboken ordnes nedenfra eller ovenfra? Med andre ord: Skal salme-

ne velges først, og ordningen av boken fremkomme som summen av tematiseringene av de enkelte salmer eller skal man først sette opp en logisk og stringent ordning, for så å finne salmer å fylle de enkelte rubrikker med?

Mellom disse to ytterpunkter finnes det en hel skala av muligheter, hvis man da ikke heller skal kalle det en hengemyr. Ikke før har man landet på én mulighet, så dukker de kritiske innvendningene opp. I en frustrert meningsytring til det norske salmebokarbeidet foreslår en prest å stryke hele rubriseringen og heller ordne salmene alfabetisk — så slipper man problemene og kan spare den plassen det alfabetiske registeret tar!

Den mest iøynefallende tendens i POV 1/2 ved siden av enkeltrubrikker som er preget av samtidens uttrykksmåte, er en sterkere trinitarisk struktur. Mens DSPs 37 møter en med det mer almene ”Guds majestät och härlighet”, begynner POV med ”Treenighet” og ”Fader, Son och Ande”.

I Norge har salmebøkene tidligere vært ordnet etter de enkelte søndager i kirkeåret. Det norske salmebokforslaget (Norsk salmebok (NOU 1981:40) — heretter F 81) har forlatt denne tradisjonen og gått over til en ordning etter sak, som i store trekk minner om DSPs 37. I høringsuttalelsene etterlyses imidlertid nettopp en klarere trinitarisk struktur. Samtidig ser det ut til å gå i retning av at det store avsnittet med salmer til kirkeårets perioder og karakteristiske enkeltdager blir plassert først. Dette bringer oss nærmere Evangelisches Kirchengesangbuch (EKG) og samtidig tilbake til det ærværdige utgangspunktet for rekken av våre kirkesalmebøker, Thomissöns salmebok fra 1569.

En rubrikkgruppe i POV 2 fortjener å nevnes spesielt, fordi den representerer noe nytt i svensk salmeboktradisjon. Bak i boken finner man 5 "Psalmer på danska", 5 på norsk, 5 på finsk og 6 "Negro spirituals" på engelsk. Til tross for at DSPs 37 gjengir Te Deum og Dies irae på latin, representerer dette noe nytt i svensk salmeboktradisjon, fordi i alle fall de danske, norske og engelske salmene – i motsetning til de nevnte latinske – antagelig er tenkt som noe vanlige kirkefolk skal kunne begripe og bruke på linje med morsmålssalmene. Og når man tenker på i hvor liten grad svenske salmebøker hittil har benyttet seg av dansk og norsk salmediktning, er skrittet betydelig.

I Norge har vi gjennom en hundreårsperiode blitt vant til å synge på svensk, fordi de sangene som kom med svenske vekkelsesbevegelser ofte ble tatt opp i de kristelige organisasjonenes og frikirkenes sangsamlinger uten å oversettes. Kveldsalmene "Så går en dag än från vår tid" og "Bred dina vida vingar" kan man i store deler av landet stemme opp uten böker og regne med at mange kan dem utenat.

Med salmeboktillegget "Salmer 1973" ble sang på svensk og dansk ført inn i gudstjenesten. Reaksjonene på dette gav inntrykk av at menighetene var delt i omtrent like store grupper for og mot. Mens motstanderne av fremmede språk i salmeboken mener at bibel, salmebok og gudstjeneste *på morsmålet* er en ukrenkelig hovedsak, retter den andre gruppen oppmerksomheten mot de litterære verdier. Oversettelse fører nesten alltid til forringelse, og det er helt unødvendig å påføre seg selv et slikt tap når det gjelder svenske og danske salme. Det skal i alle fall ikke mer enn noen få ordforklaringer til for at alle forstår originaltekstene.

Salmebokkomiteens løsning ble å la et utvalg av de mest typiske (i noen tilfelle også særlig "uoversettelige") svenske og danske stå i et eget kapittel, "Salmer på svensk og dansk". På den måten er de med i salmeboken uten å stå innimellom morsmålssalmene til irritasjon.

To av de fem norske salmene i POV 2 er

hentet fra det klassiske repertoar. "Herre Gud, ditt dyre navn og ære" (Petter Dass) er selvskreven. Den er norsk salmesangs kjenningsmelodi, den eneste norske salmen som etter hvert er kjent "i hele verden". At M. B. Landstad må være representert, er også selvsagt. Og etter som DSPs fra før av har både "Jeg løfter opp til Gud min sang" (nr 49) og "Jeg vet meg en sövn i Jesu navn" (nr 574), finnes det gode grunner for valget av "Gud er nådig", en lys og fin salme som synges med stor kjærlighet i norske gudstjenester.

Med valget av disse salmene har man også på en treffende måte fått representert de to melodikildene som er mest typisk for norsk kirkesang. Petter Dass er fast forbundet med *norsk folketo*ne, og Landstad og L. M. Lindeman var sammen om å fornye norsk kirkesang i forrige århundre. "Gud er nådig" gir et meget godt inntrykk av det som særpreger Lindemans koraler: Staselig som fjellheimen og strålende av lys slik det gnistrer over vidda en vinterdag. Noen egentlig parallell til *den lindemanske dur-tonalitet* kjenner jeg ikke fra noe lands koralbok. Særpreget ligger i kombinasjonen av en ofte meget høyreist melodifaktur og en egenartet harmoniseringsteknikk. Det er i melodier som disse – "Gud er nådig", "Kjærlighet er lysets kilde", "Som törstige hjort monne skrike" o. a. – man finner Lindeman på sitt aller beste, til tross for at hans mestermelodi, "Kirken den er et gammelt hus", er dorisk (se 1939 års Koralbok nr 163 og POV 2 nr 767).

To av salmene er hentet fra den seneste tids salmesang. Ronald Fangens tekst "Guds menighet er jordens største under" er riktignok fra 1942, men sitt virkelige gjennomslag fikk den først med Anfinn Öiens melodi fra 1967. Nå er den en av de salmene i "Salmer 1973" som synges aller mest. Eyvind Skeies salme "En dag skal Herrens skaperdrømme møte" har et tema som er sjeldent i moderne salmediktning, nemlig Kristi gjenkomst til dom. Motivet fremstilles her på en spesiell bakgrunn: forholdet mellom Guds visjon og vilje og menneskets virkelighet. Mötet

mellom disse er regnskapets og dommens dag. Skeies tekst fikk øyeblikkelig en like helstøpt melodi av Trond Kverno. Senere ble det av forskjellige grunner nødvendig å skaffe en annen melodi, og Hovland komponerte sin. POV 2, 883 bruker begge melodiene, og slik ser det ut til at det vil bli i den norske salmeboken også. (Det er en liten notasjonsfeil i POV 2, 883a: Man har forlenget den første opptakten i Kvernos melodi fra kvartnote til halvnote uten å stryke den tilsvarende kvartpausen i slutten av melodien.)

I vers 4 i Skeies salme het det opprinnelig "Og han som hang på korset, tornekronet, skal løfte verden opp til Gud, forsonet". Da det kom innvendinger av teologisk art mot denne formuleringen, forandret Skeie den selv til "Ved ham som hang på korset, tornekronet, skal verden med sin skaper bli forsonet". Det utvalget som har bearbeidet F 81 på grunnlag av høringsuttalelsene, mener imidlertid at innvendingene mot originalformen beror på en mistolkning, samtidig som den nye formuleringen i seg selv er uklar. De går derfor inn for at salmeboken bør gjenoppta forfatterens opprinnelige form.

Valget av O. T. Moes "Jesus, det eneste" som en av fem salmer fra norsk salmediktning gjennom alle tider, virker i alle fall i første omgang overraskende. Mange har vel vært vant til å betrakte denne som en nokså ubetydelig og helst litt sentimental salme som helst dukker opp i norsk kirkeliv som et problem for strenge kirke musikere i begravelser, hvor den er meget yndet som solosang på grunn av Christian Sindings romansemelodi. Men det er verd å merke seg at i og med POV 2 finnes denne norske salmen både i Danmark, Finland og Sverige. Kanskje kan våre nordiske venner, som ser saken mer uheldig, gi hjelp til en riktigere vurdering av denne salmen.

Skulle man peke på en salmedikter og en salme som mangler, måtte det være Johan Nordahl Brun med sine to lapidariske, ja, nesten runeaktige påskevers "Jesus lever, graven brast".

1 Jesus lever, graven brast!
Han stod opp med guddoms velde.
Trøsten står som klippen fast
at hans død og blod skal gjelde.
Lynet blinker, jorden bever,
graven brast, og Jesus lever!

2 Jeg har vunnet, Jesus vant,
døden oppslukt er til seier.
Jesus mørkets fyrste bandt,
jeg den kjøpte frihet eier.
Åpen har jeg himlen funnet,
Jesus vant, og jeg har vunnet!

Melodistoffet

Det første man merker seg når melodistoffet i POV 2 studeres gjennom norske briller, er at innslaget av melodier som vanlige kirkegjengere – i alle fall i Norge – erfaringsmessig vil være snare til å karakterisere som "vanskelige" og "ubegripelige", fortsatt er sterkt. Jeg tenker på melodier som 756, 777, 788, 790 og 811. I så måte er linjen fra POV 1 fortsatt.

I Norge har det vært svært vanskelig å vinne gehør for melodier som kan sies å ha et "moderne" preg, og det meste i F 81 som tenderer i denne retning, blir det slått ned på i høringsuttalelsene. F 81 inneholder vel egentlig bare 3 melodier med et klart uttalt samtidspreg, nemlig "Store Gud, vi lover deg" (33), "Lukk opp kirkens dører" (73 II) og "For alle helgner" (285), den første av Kverno, de to andre Hovland. Felles for disse er at de er tydelig tonale, men det modulatoriske element er kraftig forsterket. Hovlands melodier benytter seg faktisk av alle skalaens tolv toner (med unntak av en i 73 II).

Denne tilbakeholdenhet overfor eksperimentelle melodier kan imidlertid ikke uten videre tolkes som at den folkelige tradisjonisme har tatt strupetak på musikkutviklingen. For det første betraktes det som en ufravikelig grunnsetning at kirkesangen er *forsamlingsang*. Alle kirketider bør være representert i salmesangen, også når det gjelder melodistoffet. Men hvis vår egen tid ikke skulle makte å frembringe nye former som tilfredsstillende de nødvendige krav til funksjonalitet i fellessang, må man heller renonsere på

ønsket om å få samtiden representert. For det andre kan man spore en utvikling i denne retning hos de skapende musikere selv. Salmebokkomiteens henvendelser til norske komponister i 1979 resulterte i over 500 melodier, og de aller fleste av disse hadde et helt tradisjonelt preg. Dette vitner om en svingning bort fra modernismen, for mange av de komponistene som deltok, skrev annerledes for 10–15 år siden.

På en slik bakgrunn virker den linje man har valgt i POV 1–2, både dristigere og mer krevende, og man blir meget nysgjerrig etter å følge med i hvilke erfaringer svenske menigheter i årene fremover vil gjøre med dette melodimaterialet.

Det skal ikke være uventet at det finnes visse trekk som kan tyde på en lignende modererende tendens i forholdet mellom POV 1 og 2. Sven-Erik Bäck har levert melodier i POV 2 som har et helt annet folkelig preg enn de man fant i 1976-utgaven. Jeg tenker for eksempel på "Se, en gåvoflod går fram" (768) og "Han kommer, han är nära" (795). Disse melodiene har samtidig bevart en helt umiskjennelig "Bäcksk" stil. Etter min bedømmelse er de noe av det mest interessante POV 2 har å fremby melodisk sett. Det er virkelig et savn at Sven-Erik Bäck ikke er representert i det norske salmebokforslaget.

"Han kommer, han är nära" forekommer meg i det hele tatt å være den mest bemerkelsesverdige salmen i POV 2. At det kunne være mulig å synge *vekkelses-sangen* om igjen i vår tid på en så overbevisende måte, skulle man ikke ha trodd på forhånd. Hartman bruker riktignok helt andre midler enn mange av sine forgjengere. Her er ingenting av en Brorsons "salt og helvedlage", her er hverken Linderots eller Rosenii trusler eller de amerikanske vekkelsessangenes innbydende lokking. Når denne sangen griper så dypt i sjelen, er det fordi sangeren knytter til en opplevelse på det menneskelige plan som er kjent av alle, og gir den eskjatologiske dimensjoner. "Nå foregår det noe et annet sted som jeg er definitivt avskåret fra å bli med på. Og det verste er bevisstheten om at jeg hadde sjansen til å bli med, men benyttet den ikke!" Hvem har ikke opplevd dette i forbindelse med et selskap, en konsert o. l. Sangens nøkternt beskrivende ordelag munner ut i Mesterens egen formaning: "Våk derfor, for dere vet ikke dagen eller timen!"

En port som varit öppen långt borta stänges till.
Hur djupt är inte mörkret när himlen gått förbi.
Det gäller ta tillvara en stund som ingen vet.
Fördenskull: bed och vaka var dag som Herren ger.

Videre kan man peke på et par tekster som dukker opp på nytt i POV 2, men nå, i motsetning til tidligere, med melodier i utpreget populær stil. "Mina döda timmar" stod i forslaget til POV 1 med en melodi av Daniel Helldén. Det var en av de salmene som ikke overlevde kirkemøtebehandlingen. Nå finner man den i POV 2 med melodi av Kjell Lönnå (807). Lönnås melodi er skrevet med sikker sans for hva som slår an, og i og for seg meget vakker. Men Helldéns "vanskeligere" melodi gir en så veltruffet og genuin teksttolkning at savnet allikevel er stort.

Det andre eksempelet er mer ekstremt i begreps retninger. "För att du inte tog det gudomliga" står i POV 1 (617) med melodi av Ingmar Milveden. I et anhang i POV 2 kommer den samme salmen igjen med en melodi av Börge Ring. Etter min mening ligger begge to utenfor grensene for god forsamlingsang. Den første vil en vanlig kirkeforsamling antagelig kunne høre om igjen og om igjen uten å sitte igjen med den ringeste forestilling om hva de egentlig har hørt av intervaller og noteverdier. Med den andre er det motsatt. Den får man ikke ut av hodet igjen, fordi hele "melodien" egentlig bare består av en eneste figur, som ikke er satt inn i en organisk utvikling som fullføres i en tilfredsstillende avslutning.

Et annet trekk som springer en i øynene når en sammenligner det melodimaterialet som samtidig legges frem i Norge og Sverige, er at de svenske bøkene har et atskillig sterkere innslag av egne komponisters verker. I det norske salmebokforslaget er melodiene både til eldre og nyere salmer i stor utstrekning hentet fra all verdens salmesang. Det har vært en målsetning å "hente hjem" melodier som synges med begeistring i andre kirker.

En av de norske melodikonkurransene har resultert i en fin melodi til en salme av Britt G. Hallqvist ("Som torra marken dricker regn" med melodi av Conrad Baden, POV 2, 759). Motsatt noterer jeg meg at svenske komponister har gitt oss gode melodier til Svein Ellingsen-tekster (778, 785, 846). Som særlig gledelig vil jeg fremheve Roland Forsbergs vakre melodi til "Nu är livet gömt hos Gud" (846). Den står som lesesalme i F 81, fordi den manglet en helt velegnet melodi. På den annen side ser man med forundring at Rolf Karlsens melodi til "Din frid skall aldrig vika" (794), som Ellingsen selv har valgt som den treffende teksttolkning, er vraket til fordel for den *utjevne*de formen av Genève-melodien til Salme 130.

En av de svenske komponistene savner jeg, nemlig Valdemar Söderholm. Hans melodier til Frostenson-salmene "Tyst, likt dagg som faller" og "Seende blindhet" er noe av det vakreste jeg vet. Denne kombinasjonen av en viss romantisk sødme og vår egen tids tone virker meget lykkelig.

Blant de engelske melodikildene, som F 81 meget flittig har utnyttet, har POV 2 særlig konsentrert seg om den walisiske melodiskatten. Disse melodiene er som regel meget sangbare, og melodier som "Rhosymedre" (780 – velklingende sats av Harald Göransson!), "Cwm Rhondda" (818) og "Crugybar" (834) vil være et fint tilskudd til kirkesangen.

De to sistnevnte melodiene er noe tillempet i forhold til de vanligste engelske kildene. Når det gjelder Cwm Rhondda, består forandringen i å bytte om sopran- og tenorstemmen, slik at man i siste halvdel av melodien får en melodisk bevegelse som erstatning for en lang rekke tonegjen-tagelser. Originalformen er egentlig avhengig av at satsen klinger under, for at den skal ha noen mening. For denne forandringen kan man støtte seg på den amerikanske Lutheran Book of Worship og enkelte andre samlinger, og endringen virker god og berettiget. I Crugybar er det særlig rytmen som er endret, og den er så spesiell i den walisiske folketonen at også denne

endringen virker meget tiltalende.

Men noen ganger må man stusse over gjen-givelsen av melodier fra andre kilder. Vi sitter jo i dag med betydelige problemer på grunn av tidligere tiders hang til å endre melodier av grunner som alle har det til felles, at de som gjorde endringene, syntes de var innlysende. Kanskje får jeg på tradisjonell sjåvinistisk vis først nevne en liten detalj i en norsk folketone ("Det finns et hem" – 848). Her er den andre tonen i siste frase endret fra c till ass, muligens for å unngå den stigende seksten på ubetont stavelse. Med det samme jeg er ute for å forsvare norsk territorium, får jeg også nevne at den melodien som i SOU 1981:50 foreslås til DSPs 518 "Himlen är så härligt blå", er skrevet av nordmannen J. G. Meidell, og at den avslutningen folket bestandig har holdt fast på i uforsonlig tvekamp med organisten, er den originale (de to nestsiste tonene skal altså være sekst-kvint, ikke kvart-ters).

Dette er nå allikevel mindre betydelige ting. Helt uforståelig virker det derimot når man til salmen "För alla helgon" (DSPs 147) tar opp Vaughan Williams melodi "Sine nomine" – som må sies å høre til det ekumeniske grunnpensum – og så endrer den! Antagelig for å oppnå en naturligere tekstdeklamasjon har man forsynt den andre linjen (".. stått fast mot världen ..") med opptakt. Til dette er for det første det å si at kollisjonen mellom jambisk metrum og melodier som starter på betont taktdeel, er meget vanlig i den engelske salmeskatt. "Abide with me" er vel det mest kjente eksemplet. Skal man unngå dette fenomenet, blir det derfor mye verdifullt som enten må forbli ubrukt eller også hårdhendt endres. For det andre virker resultatet av endringen i dette tilfellet svært lite overbevisende. Den melodiske bevegelse stanser liksom opp på en høyst forvirrende måte.

Til Börre Knudsens tekst "Faraos härar hann opp oss vid stranden" bruker POV 2 (827) den tyske melodien "Lobet den Herren, o meine Seele", akkurat som de norske bøkene. Nå har den tyske og den norske teksten forskjellig metrum, så her må det i alle tilfelle en tillempning til.

Det foreligger en ved Thomas Laub i Den Danske Koralbog, mye brukt til Brorson-salmen "Guds igjenfødte, nylevende Sjæle", en annen form, som ligger nærmere den tyske, finnes i "Sangverk for Den Norske Kirke" (nr 195) og F 81 (nr 221) og nok en form, forskjellig fra disse, finnes i Lutheran Book of Worship (nr 539). Til POV 2 er imidlertid ingen av disse valgt, men vi presenteres for enda en tillempning.

I vår tid er det en sterk tendens til å søke seg tilbake til originalformen av eldre melodier. I arbeidet med F 81 har man, når originalformen er ukjent eller ikke finnes brukelig, i størst mulig grad forsøkt å finne former som er felles for andre kirkers bøker. Hensikten har vært å bidra til å overvinne det kaos av forskjellige gjengivelser av samme melodi som finnes i de eldre bøkene. Den felleskirkelige verdi som ligger i det å bruke hverandres salmer, forringes i betydelig grad når vi allikevel ikke synger dem likt. På den annen side er det selvsagt avgjørende viktig at en salme og en salmemelodi fungerer best mulig i den nære kirkelige kontekst hvor den skal brukes. Her må det skje en avveining mellom viktige hensyn. Kanskje kan man på dette punkt ane en noe ulik aksentuering i det svenske og det norske arbeidet.

Hvor vanskelig det ville være å låse seg i et prinsipp vil jeg illustrere med et eksempel på en tilbakeføring til originalformen som etter min mening er beklagelig. I SOU 1975:4 nr 670 finnes det en fri gjengivelse av "Salve Regina" til en praktfull melodi fra Mainz 1712. Av tekstlige grunner ble den – etter min mening avgjort med rette – strøket av kirkemötet. Den dukker imidlertid opp igjen i POV 2 på nr 786 med visse tekstrettelser. I denne utgaven er også melodien ført tilbake til sin opprinnelige skikkelse. Det har beklageligvis ført til at den har mistet den fengende rytmiske snert som den hadde i den første, tillempede utgaven. Hvor godt intuisjonen hadde arbeidet ved tilretteleggelsen av denne melodien, får man et tegn på når man sammenligner de to utgavene, som begge veksler mellom firetakt og tretakt. Mens den første utgaven tvers

gjennom alle taktskiftene lar seg taktere med halvnotespuls fra ende til annen, synes den andre utgaven meg å falle fra hverandre i brokker. Særlig umulig virker overgangen fra tretakt til firetakt ved ordet "Serafim" i omkvedet.

Mens salmesamlinger i tidligere tider gjerne hadde et meget lite melodirepertoar, slik at de samme koralene gikk igjen og igjen og om igjen, er det nå en tendens henimot det å gi hver salme sin egen melodi. Når man öker antallet melodier så mye som man kan se eksempler på i nye samlinger – og her går POV 1–2 lenger enn de fleste – er det av avgjørende betydning at det ikke blir en uendelig variasjon av de samme formelementer og melodiske figurer i det samme stilpreg. Meningen med å strebe etter å gi hver tekst sin melodi må nettopp være at hver salme skal få sin egen karakteristiske profil. Det gjelder derfor innenfor rammen av god forsamlingsang å öke stilvariasjonen så mye som mulig. En av de beste metoder for å oppnå dette er å oppsøke hittil ubenyttede melodikilder. POV 2 byr på interessante eksempler i så måte. Her finnes melodier fra Afrika (753), Kina (754a), Israel (802), Filippinene (808), India (819) og Sri Lanka (823a). Kanskje kan man i samme åndrett ta med de to fine franske folketonene (831 og 850) og den gaeliske folketonen (797). Særlig vil jeg fremheve den indiske og den israelske melodien. De har begge en egenartet stemning samtidig som de virker meget funksjonelle for forsamlingsang.

En annen i vår tid fremmedartet kilde som man hittil har vært flinkere til å utnytte i Sverige enn i Norge, er de såkalte gregorianske melodiene. Ikke minst blant hymnemelodiene er det mye fint stoff å hente. Men selv om POV 2 bringer noen slike (801a, 841) kan man på dette punkt spore en etter min mening overdreven tilbakeholdenhet. Riktignok har disse melodiene sin naturligste plass i tidebönnen, og vanlige forsamlingsmelodier – enn si slagere! – vil de aldri bli. Men det burde i alle fall legges til rette for at menigheter som ville ta seg bryet med å lære dem, kunne gjøre det på en enkel måte. I

denne sammenheng virker det særlig uforståelig at man i forslaget til POV 1 kunne unnvære den vakre melodien til Pange lingua (nr 675), en av de mest velegnede i sin art. Til gjengjeld har den endelige utgaven fått med "Morgonens rodnad" med gregoriansk melodi (682). Og meget høyt på min ønskeliste over hva som bør importeres, står "Evige konung" (622). Har man først fått oppleve den betagende skjønnhet denne salmen har når den synges med innlevelse av en større forsamling, glemmer man det ikke.

Man gjør gang på gang den erfaring at et lykkelig melodivalg kan være helt avgjørende for en salmes skjebne. Ofte ser det også ut til at et vellykket resultat kan være like avhengig av forsamlingenes luner som av en forutsigbar gunst. Et pussig tilfelle har vi i POV 2, 798. Til denne Aastrup-salmen – "Det ljusnar sakta" – bruker danskene en melodi av Walter Bjerborg, mens svenskene altså satser på en annen dansk melodi (Axel Madsen). I Norge hadde vi denne ute til konkurranse, og vi har valgt en melodi av Erling Nordberg (F 81 nr 750).

Ved en tysk salme har det også foregått en et karakteristisk melodiskifte. På nr 820 finnes en tekst som har sitt utgangspunkt i J. F. Raeders kjente "Harre, meine Seele". Men istedenfor den nokså sentimentale melodien denne salmen vanligvis er knyttet til, har den fått en flott koral i den pompöse stil, av Otto Olsson. Dette endrer helt salmens karakter. Det kan komme noe nytt og stort ut av slike dristige grep. Men i dette tilfelle kan det vel kanskje være tvilsomt om melodiens affekt svarer godt nok til teksten til at salmen kan forløses.

Hva skjuler det seg bak salmen "Ett kosmos utan gräns och slut"? Opplysningene som gis ved selve salmen (nr 832) og i registeret bak i musikkupplagan, er litt vanskelige å tolke. Men hvis dette rett og slett er en oversettelse av Joseph Addisons salme "The spacious firmament on high", må jeg anmelde savnet av noe av det melodistoffet denne vanligvis er knyttet til. Thalben-Balls melodi "Sirius" kunne nevnes, men først og fremst J. Sheeles' "London (Addi-

son's)". Som et apropos kan det nevnes at forslaget til POV 1 hadde en oversettelse av John Bunyans pilgrimssalme "Who would true valour see" ("Tron blir befäst och stärkt" SOU 1975:4 nr 743) som ikke kom videre til den endelige utgaven. Mon tro ikke dette kunne vært annerledes hvis salmen hadde fått beholde sin fengende engelske folkemelodi "Monks gate".

I det ovenstående er satt noen forsiktede spørsmålsteget ved det som oppleves som en tendens til ut over det nødvendige å gå egne veier. Jeg får da i redelighetens navn avslutte disse notatene i margin med et tilfelle hvor det er den norske komiteen som har tatt et særstandpunkt:

På et møte for de nordiske koralbokkomiteene i Helsingfors i januar 1980 ble det fra svensk side gjort rede for de vanskelighetene man med utgangspunkt i svensk koralboktradisjon hadde med å finne frem til en tilfredsstillende gjengivelse av den koralen som har sitt utgangspunkt i Heinrich Isaacs melodi "Innsbruck, ich muss dich lassen". Valget har stått mellom forskjellige utjevnete former – blant hvilke de som har vært aktuelle i Sverige, ble ansett for å være særlig skrøpelige – og en form med vekselrytme, som stammer fra Bartholomaeus Gesius 1605. Den norske salmebokkomiteen hadde på forhånd bestemt seg for å bruke Gesiusformen til oversettelsen av Paul Gerhardts "Nun ruhen alle Wälder" og den utjevnete formen som er kjent i Norge til de øvrige tekstene som skulle ha denne melodien.

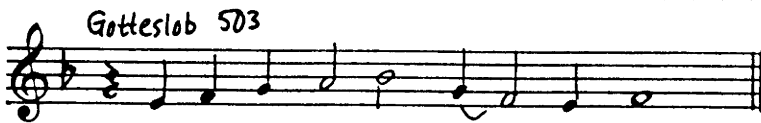
Den svenske komiteen risset opp det de følte som et dilemma, slik: De hittil brukte utjevnete former var for dårlige, å få innarbeidet en annen utjevnet form ble ikke ansett for mulig, Gesiusformen holdt man for å være for kormessig til menighetssang. I denne situasjonen foreslo den svenske komiteen i 1978 å bruke Isaacs originalform med en forenkling av sluttlinjen. På Helsingforsmøtet var det klart at Lutheran Book of Worship (for lutheranerne i Nord-Amerika) uavhengig av det svenske arbeidet var kommet frem til nøyaktig samme form, og Gotteslob (for de

tysktalende katolikken) var også kommet med Isaacs originalform, riktignok med en annen forklaring av sluttlinjen.

Da vi fra norsk side hørte dette, bestemte vi oss for ikke å stanse hos Gesius, men slå følge helt tilbake til Isaac selv. Det naturlige ville da ha vært å velge den svensk-amerikanske formen. Imidlertid har vi følt denne sistelinjen som en så utilfredsstillende løsning at vi har valgt å gå vår egen vei. I den svenske formen er det som om melodien plastiske bevegelser stanser opp i en litt for firkantet avslutning. Dertil kommer to detaljer som unødvendig sterkt forrykker det tonale tyngdepunkt i forhold til originalformen: Hos Isaac hever melodien seg i sluttlinjen til kvarten – men den *blir ikke liggende der*. Den "glir" liksom ned igjen og i denne bevegelsen streifer melodien bare såvidt tersen. Så langt

mener vi det er fullt mulig å følge Isaac. Å erstatte Isaacs avslutning med den "normale" kadensbevegelsen ters-sekund-prim blir på en måte altfor bastant, mens en dreiebevegelse fra grunn-tonen til sekunden med kvartforholdning (helst i alten) i dominantakkorden gir noe av den samme svevende fornemmelse som Isaacs langt utspundne avslutning.

Det er derfor fristende å la disse linjene munne ut i en utfordring til svenske kolleger om å overveie saken enda en gang. Vi takker for tipset om å vende tilbake til Isaac og tillater oss å returnere et tips om at det, så langt vi kan se, er mulig å komme enda nærmere utgangspunktet enn man har tenkt i første omgang. Ingen anstrengelser bør spares når det gjelder denne vidunderlige melodien.

F 81, 771

Lågorna är många . . .

Om musiken i Psalmer och visor 76/82

"Lågorna är många, ljuset är ett . . ." Detta citat från Ps. o. V. 76 kan stå som motto även över Ps. o. V. 82, som vi nu har att pröva några år, innan svenska kyrkan får en förhoppningsvis mer varaktig version av sin psalmbok. Många ställer sig frågan: Hur ska alla dessa lågor – i form av olika musikstilar från en mängd kulturmiljöer, olika i geografiskt, tidsmässigt och socialt hänseende, ja t. o. m. från olika generationer inom vår egen tid – ja, hur skall all denna musik kunna få en adekvat gestaltning, t. ex. i små församlingar med begränsade resurser?

Översikt och detaljer

För att få bättre överblick har vi delat in melodimaterialet i följande kategorier, epoker och stilar:

gregoriansk hymn, 2 st.

"klassisk koral", 1500 – 1800, 22 st.

"klassisk koral", 1800 – 1939, 11 st.

samtida, 1939 – , 64 st.

De sistnämnda kan i sin tur fördelas så:

traditionellt inspirerad stil, 28 st.

nyare konstmusikalisk stil i friare tonalitet, 20 st.

lugn traditionell visstil, 12 st.

mera rytmiskt vitala, afroamerikanskt influerade visor, 5 st.

folkliga melodier, 14 st. (varav från tredje världen 4 st.)

danska, norska och finska psalmer på originalspråket, vardera 5 st.

"negro spirituals" med engelsk text, 6 st.

bibelvisor (en samtida genre), 12 st.

nykomponerade psaltarpsalmer för kör/försångare med församlingsomkväde, 22 st.

Även om stilarna och uttryckssätten är många i vår pluralistiska kultur, är de alla levande sida vid sida och är ibland beroende av varandra. Men det är inte omöjligt att med utgångspunkt från respektive stil ändå göra en konstnärlig bedömning. De allra flesta sångerna motsvarar högt ställda kvalitetskrav. Några av de finaste pärlorna är: 751, 752, 764a och b, 772, 777, 786, 796, 797, 803, 806, 810, 818, 829, 833, 836, 837, 851b, och bland bibelvisorna: 904 och 906. Psaltarpsalmerna behandlas för sig i ett avsnitt nedan.

Några melodier är visserligen inte direkt dåliga men ger ett lamt intryck och saknar "lyft". Exempel:

765. Här ligger svagheten i de veka plagala kadenser som kommer dels före den melodiska omtagningen, dels i avslutningen.

773. För mycket entydigt C-dur i melodin. Den harmoniska krydda som satsen vill ge blir inte organisk utan kosmetisk, bl. a. beroende på att fras tre innehåller två g:n, vilket inte gör utvikningen till a-moll trovärdig.

774. Svag, stillastående första hälft. Likformighet kan ibland göra att melodin snarare blir svårare än lättare att lära. (Jfr nedan om psaltarpsalmerna.) Harmoniken spelar här en viktig roll för att få grepp om formen vilket fras tre och fyra antyder.

783a. Ålder är inget kvalitetskriterium i sig. Bland de svagare melodierna även i KB – 39.

805. Terspendling till meditativ text välfunnet, rogivande men tonaliteten blir instabil och oroar, då dominanttonen helt undviks i melodin. Slutvändningen problematisk.

- En "normalförsamling" sjunger faktiskt d!-fiss-g, och det känns onekligen naturligare att undvika den i sammanhanget skarpa dissonansen i näst sista takten.
807. För många frasslut på fissa med D-durakkord. Den melodiska upprepningen blir utan poäng med identisk harmonik.
- 826a. Tröttande rytmik som kräver desto mer av melodin och harmoniken. Den viktigaste harmoniska utvecklingen oorganisk.
- 832b. Denna utsökta Tallis-kanon för 8 stämmor blir poänglös i fyrstämmig koralsats och i synnerhet med gitarrackompanjemang. De upprepade tonikasluten för varje fras, nödvändiga i en kanon, blir ytterst monotona långt innan man kommit igenom de sex verserna.
- Några sånger har i sig svagheter — inkonsekvenser och obalans — som inte vägs upp av andra kvaliteer.
- Exempel:
- 755b. Det viktiga frasslutet efter den melodiska upprepningen för platt. Bättre med två ackord på frasens slutton: G—C. Inte heller nästa fras med den melodiska höjdpunkten får någon motsvarande harmonisk krydda. I stället kommer den mest karakteristiska vändningen i både melodi och harmonik i sista frasen, när bågen för länge sedan vänt. Melodins uppbyggnad ger därför ett obalanserat intryck.
760. Lite väl torftig sats. En svacka i R. Forsbergs produktion, som ju annars är rikt representerad i samlingen med gedigna alster. Man kan jämföra med 811 av T. Sörenson. Den har liknande ostinat uppbyggnad men bättre lyft i den harmoniska formen.
762. Ytterligare exempel på att alltför stor enkelhet och likformighet försvårar tillgängligheten. Refrängens både likhet och olikhet med versens början gör den svår att minnas. Jfr med 836, där harmoniken hjälper till att skapa en omväxlande dynamisk form.
782. Satsen visar en oklar hållning mellan modal harmonik och kadensering i början och mer traditionell dur-mollharmonik mot slutet, mest beroende på de plötsliga kromatiska utvecklingarna, dissonans i alten och giss i melodin.
788. Inte tillräckligt hållbar konstnärligt för att försvara en sådan svårtillgänglighet, främst beroende på en melodisk sparsamhet som blivit torftig. Rytmiken oregelbunden=svårtillgänglig både i vers och refräng, vilket gör inläringströskeln hög. Jfr med t. ex. Bäcks 822a som också är svår, men där ansträngningen ger utdelning.
- 823b. Versen avslutas med en lång kvintkedja — för att uppfordra till sång i refrängen? Att då hoppa över näst sista ledet (Gm) i sista takten resulterar i platt fall framför målnöret. Vad som sedan kanske är värre är refrängens betoning med både höjdtton och melism på det obetonade *hans* ande, *hans* son.
830. Ett bra melodiskt uppslag, som emellertid saknar stringens på slutet. Försök har gjorts att få frasslutet att korrespondera, men viljan att spänna harmoniska bågar har spräckt den melodiska konsekvensen i stället för att låta dem stödja varandra. Det är som att börja en strof med rimmade rader och sluta den med assonanser.
844. Melodi och sats för uttryckslösa. Längre melodier kräver ofta större uttrycksskala för att hålla ihop än kortare — antingen det sker genom motivisk kontrast eller variation eller att melodibågarna spänns medvetet. Då frasslutet på mitten är alltför vekt och den melodiska höjdpunkten kommer två gånger, skapas ingen dynamisk form. Sången ger mer ett intryck av oorganiskt hopsatta klyschor från tidens vanliga uttrycksätt. Jfr med Hovlands väckelseinspirerade nr 837.
- Det finns ytterligare några nummer, som fordarrar några kommentarer. Det gäller främst såda-

na saker, som har med metrik, andning och inlärning att göra.

763. "... en framfart utan gagn och mål" heter det i v. 1 i en lång fras, där det verkar omöjligt att hinna andas på markerade ställen om inte tempot ska bli lidande. En lite väl drastisk texttolkning.
778. En mycket bra melodi, men dominantslutet i fras två är inte helt lätt att hitta.
795. Överklivning i musiken mellan fras tre och fyra, som inte har någon motivering i texten. Verkar därför lite sökt.
799. Känns svårt att hitta bra tempo. Meditativ text, men långa fraser och mycket åttodelar.
814. Åttodelarna i altstämman försvårar andningen i just det frasslut, där man annars gärna skulle behöva tänja lite för att orka med hela sista långa frasen.
- 816b. En sång som verkar främst avsedd för ungdomskör, i refrängen med rytmsektion. Versen kontrasterar starkt med recitativisk solistisk prägel. I varje fall knappast församlingsmässig.

Följande nummer har på olika sätt någon oregelbundenhet i rytm eller metrik, som försvårar andning eller inlärning och som det verkar svårt att hitta nödvändig konstnärlig motivering för: 766, 770, 784, 792 både a och b.

Några sånger har kommit med i denna samling efter att först ha refuserats 1976: 756, 779, 786, 810, 811, 812, 817a, 824, 826b och 839. Några av dem är klassiker sedan första försökshäftet "71 psalmer och visor" 1971. Av dessa är det egentligen bara 824 som inger betänkligheter. Hela sången har en omedveten stilistisk hållning, där afroamerikanska influenser – synkoper och blue notes – blandas med traditionella koralharmoniseringsfloskler, främst i frassluten.

Om utförandet

Om man går till förordet kan man utläsa följande: de melodier som saknar sats anses olämpliga med orgelackompanjemang, och de sånger som

är försedda med ackordbeteckningar anses kunna utföras med piano eller t. ex. gitarr, bas och flöjt. Det ska vara en omdömessak för präst och kyrkomusiker att gemensamt avgöra vad som är lämpligt att bruka vid olika namngivna tillfällen. Man sätter m. a. o. stor tilltro till enskilda prästers och kyrkomusikers förmåga att förvalta detta material. Särskilt gäller det alla sånger med ackordbeteckningar. Denna typ av symboler används vanligen i musikstilar och musikerkretsar som arbetar med gehörstradering. Man blir då hänvisad till den aktuella musikens bakgrund, hur "kompet" utformas, även om de flesta har en bra stilkänsla. Förordet hänvisar till Koralmusik IV och V för att hitta förebilder till utformningen från liknande låtar. Men varför då inte med en gång ange hur man tänkt sig? Jämför man med den utskrivna satsen i de fall där båda möjligheterna anges, får man ändå inte någon trovärdig antydan. Inte sällan är det fråga om melodier inom afroamerikansk tradition eller närstående visstilar som fått en utslätad koralbokliknande sats, t. ex. 762, 803, 851b, 617b samt de flesta negro spirituals. Är det verkligen tänkt att dessa ska kunna spelas på orgel? De formligen skriker efter en rytmisk bakgrund. Det tycks vara så att en alltför stark vilja till kompromiss till förmån för bred, skiftande användbarhet har kommit att skymma musikens karaktär, konstnärliga stil och andliga verkningskraft. Därför kan en bedömning av musiken inte isoleras från dess användningsområden.

Om man vill få en aning om hur en del sånger med afroamerikansk tradition som grund rimligen kan gestaltas, kan man lyssna till en kassett med texthäfte utgiven på Gothia av Per Harling, kallad "Trons sånger, psalmer och visor". Den innehåller nämligen en rad sånger och psalmer från olika repertoarområden, och är främst avsedd för att i ungdomsarbetet presentera några av kyrkans mest kända sånger. Paradoxalt nog har här de traditionella psalmerna utsatts för motsvarande stilistiska våldtäkt. Den som till äventyrs tänkte göra ett traditionellt orgelpreludium till några av de gospelinspirerade numren i

Ps. o. V. 76 och 82, bör lyssna till versionen av Bereden väg eller Upp min tunga till komp från trummor, elbas och elpiano för att förstå hur ett stilbrott kan kännas åt andra hållet.

Beträffande ackompanjemangsgestaltningen vore det bättre att som i 811, 817a och 826 skriva ut ett ackompanjemang som klargör vad det är fråga om. I några gränsfall av lugnare viskaraktär, t. ex. 779, 797, 800, 812 och 830, utgör satserna tänkbara alternativ, liksom vi har några svenska folkvisor med orgelackompanjemang redan i 1939 års koralbok. Kanske skulle man med nyvunnen stilkänslighet i våra dagar utforma ackompanjemangen annorlunda även här (t. ex. 317, 365, 424, 438, 598 och 599), liksom man mer och mer övergått till reformationskorallernas restaurerade varianter. Man får f. ö. lätt stilkänslan avtrubbad genom att de flesta folkvisor nått oss första gången via olika konstmusikaliska arrangemang — alltsedan Haefners tid. Det är också han som är orsak till denna enhetliga, utslätade koralboksstil som vi vant oss vid i KB — 39. Denna har nu steg för steg uppluckrats genom utvecklingen sedan dess: koralrestaureeringen, väckelsemelodierna som accepterats som rumsrena och 60- och 70-talens stora våg av kristen visdiktning och komposition i de mest skilda stilarter.

Den allra viktigaste uppgiften för dem som säger sig vilja ansvara för kyrkomusiken bör nu vara att se till, att varje musikstil behandlas med konsekvens och respekt, som ett ärligt uttryck från den kulturmiljö, där den är framsprungen, samt att den blir använd i ett sammanhang, där den kommer till sin rätt. Även i det vardagliga umgänget människor emellan bör vi ju sträva efter att vara så ärliga mot varandra som möjligt för att ära vår Skapare som gjort oss så olika.

Också vår förmåga att uttrycka oss konstnärligt, i musik, tal och skrift, liksom vårt förstånd och vår förmåga till att utforma en gudstjänst till Guds ära och uppbyggelse för själen är delar av Guds verk, som vi ska vårda och förvalta. Nu är ju kyrkosplitteringen sedan gammalt ett faktum, men Gud, som förmår mer än vi kan göra och

tänka, visar i mångfalden att det finns flera sätt för en kristen att uttrycka sin tro på, och de har alla sitt värde — ja, berättigande. Men därav följer inte, att vilket uttryck som helst kan fylla vilken funktion som helst i vilket sammanhang som helst.

Mitt människovärde är inte beroende av om jag i ett land kan eller inte kan tala landets språk, men det är onekligen praktiskt att kunna göra sig förstådd, helst också i skiftningsrika nyanser. Svenska kyrkan har i den ”nya” gudstjänstordningen alltmer velat betona sambhörigheten med sin djupaste kulturtradition, med förtydligande av de olika delarnas funktion i mässan som helhet; med något av samma betraktelsesätt på liturgin som på ett konstverk. För att detta ska bli trovärdigt och få någon verkan är det nödvändigt att också musiken i gudstjänsten får tala ett någorlunda enhetligt språk. I princip vore det ju tänkbart att gestalta en helt igenom afroamerikansk mässa, men då med stilenlig musik *även till de ordinarie mässpartierna*.

En slutsats vi drar, är att det i Ps. o. V. 82 inte finns någon klar, medveten hållning i fråga om stil och användbarhet. I förordet utsägs, att alla sånger inte passar överallt, t. ex. i högmässan, men i notbilden kan man utläsa, att t. ex. en spiritual som egentligen talar ett helt annat musikspråk än musiken i GO 76, skulle kunna framföras där, då den påtvingats en orgelsats, som inte passar låten, men möjligen situationen. Man antyder alltså en medvetenhet om problemen men drar inte konsekvensen, erbjuder inte en lösning.

Om man menar, att den svenska psalmboken ska genomsyras av samma urvalsprinciper som Ps. o. V. 82 — att den ska inrymma sånger för *alla* tillfällen och situationer i församlingsarbetet (även besök av norska, danska, eller finska gäster), då finns det inte längre möjligheter att göra en separat kvalitetsbedömning av t. ex. musiken. Det kommer alltid tillfällen, då ”man” anser att en viss funktion eller situation måste styra, vara överordnade andra faktorer än vikten av högsta kvalitet vid sångvalet. I t. ex. barn- och

ungdomsarbetet sjungs ändå bibelvisor o. dyl. av minst sagt tvivelaktigt halt, även om några av de bästa får äran av att bli av kyrkomötet stadfästa.

Beträffande sångerna från tredje världen blir frågan om utförandet nästan olöslig. I utredningsförslaget sägs också att man egentligen ingenting vet om detta. Frågan om autenticitet, traditionstillhörighet eller kulturell påverkan av skilda slag, t. ex. från det missionerande samfundet, är så komplicerad och oklar att man överhuvudtaget kan ifrågasätta det speciella värde som just denna genre tillmättes av kyrkomötet. Denna typ av ytlig exotism bör inte höra hemma i kyrkan om den inte fördjupas i specialstudium av t. ex. afrikansk tradition, vilket aktualiserats av t. ex. Sjung med Afrika-projektet från Geijersskolan och sånggruppen Fjedurs sydafrikanska sånger.

Den bristande stilkänslan vid behandlingen av negro spirituals har redan berörts ovan.

Beträffande sångerna på danska, norska och finska kan väl sägas att det bara är naturligt att vi får tillfälle att bli lite mer bekanta med våra grannfolks kulturarv. Men det allra naturligaste är väl ändå att vi sjunger dem på svenska. Här bör den aspekten vägas in, att en "slutgiltig" psalmbok inte bör ha för många nummer. Då känns angelägenhetsgraden för skandinaviska psalmer ganska låg.

Psaltarpsalmer och cantica

Tanken på nykomposition av psaltarpsalmer för församlingsbruk i responsorialt utförande är spännande. Men projektet är ännu i sin linda och barnsjukdomar saknas inte. Man har velat hålla sig till vissa bestämda principer för uppbyggnaden; som minst: enstämmig och formelartad psaltarrecitation med ett lätt igenkännbart avstamp till församlingens omkväde. Resten har överlåtits åt tonsättarens fria gestaltning. Vid genomsjungandet av psaltarmaterialet kan man märka att det ställs en del andra bestämda krav i utformningen för att det ska fungera som en musikalisk helhet. Man önskar att det ska råda

balans mellan vers och omkväde så att växlingarna sker naturligt, ja nästan känns nödvändiga. Detta kan ske t. ex. genom att de kompletterar varandra melodiskt och harmoniskt. De mångfaldiga upprepningarna ställer stora krav på hållbarhet när man använder sig av traditionell dynamisk funktionsharmonik till skillnad från den gregorianska sångens meditativa i sig tidlösa karaktär. Melodisk komplettering kan t. ex. innebära att man använder olika tonmateriel eller register, att viktiga betoningar och frasslut inte hamnar på samma ton, eller att psalmens ev. recitationston ej får någon framskjuten plats i omkvädet.

Harmonisk komplettering kan ske dels genom direkt tonartsbyte som i 860 och 867 eller genom att utnyttja dualismen inom tonarten: dur-moll, dominant-förhållanden, som t. ex. i 871 och 859. 866 har en tröttsamt upprepad D-tonalitet som kräver en stor klangrikedom.

Balansen är förstas också beroende av en lugn andning i de rent tidsmässiga proportionerna. Ekenbergs omkväde i 869 är alldeles för kort liksom Huijbers 858 vilken dessutom har en felaktig textbetoning. Ansvar för proportionerna vilar förstas i lika hög grad på dem som väljer texten.

Särskild uppmärksamhet bör förstas ägnas åt behandlingen av själva psaltartexten i försångarpartierna. Det viktigaste bör ju vara att textens betoningsmönster får en riktig och naturlig musikalisk dräkt. Härvid uppstår ofta konflikter mellan å ena sidan vilja till formelmässighet och enhetlighet mellan verserna (renodlad i t. ex. 852, 856) och å andra sidan ett behov av genomkomponering som ger större möjlighet att ta fram skillnader i textbetoningar och karaktärer (t. ex. 868). Som regel gäller förstas att ju enklare formeln är ju lättare är den att anpassa efter varje vers (t. ex. 858). Det förvånar här att inte Ekenbergs enkla psalmformel i 861 är smidigare tillämpad med tanke på den rika kunskap och erfarenhet på detta område han manifesterat bl. a. i denna tidskrift nr 54/55. Varför har t. ex. andra vershalvornas betoningar fått så olika behandling i verserna 3–6? (Jfr särskilt v. 5 och

6, som ju uppvisar samma betoningsförhållande på slutet).

Små variationer i en annars enkel formel bör lätt kunna motiveras ur texten. Blir formeln däremot melodiskt mera karakteristisk, måste ingreppen bli så många — samtidigt som man vill göra dem så små som möjligt — så att de blir både onaturliga och svåra att hålla isär för exekutörerna, som oftast är amatörer (t. ex. 862 och 863). I det sistnämnda fallet hör det dessutom samman med att den oroliga harmoniska rytmen går emot både textens och melodins tyngdpunkter, vilka annars oftare sammanfaller. Ibland går tankarna till koralintrotus i MB-42, där text och musik oftast är dömda att leka kurragömma. Värre exempel, där text och musik är oense, finns i utredningsförslaget. Dessa har klokt nog kyrkomötet uteslutit. Intressant är att notera hur mycket naturligare en enkel omrytmisering av en melodi tycks fungera i gospelinspirerad stil, som i B. Snickars' 860. Man är s. a. s. från början inställd på rytmisk variation som stilmedel. Pahlmblads Magnificat, 872, utnyttjar harmoniken som variationsmedel mellan verserna, ett arbetssätt som kan användas mera i fortsättningen.

Det är naturligtvis lätt att sätta upp ouppnåeliga ideal, och ibland tvingas man acceptera en eller flera svagheter för vissa otvivelaktiga kvaliteter. Olika tillämpningar av principen tema med variationer tycks vara en framkomlig väg. Texten får då styra variationerna så att varje vers blir kongenial. Bland de hittills mest lyckade exemplen i detta hänseende får nämnas 852, 859, 865, 867, 869. Erfarenheterna från denna försökssamling kommer säkerligen att kunna bidra till att genren utvecklas och bli ett viktigt tillskott i församlingssångens förnyelse.

En förnyad församlingssång — Ps. o. V. ett viktigt bidrag

Det som har väglett oss vid bedömningen av sångsamlingen har främst varit övertygelsen, att det finns urskiljbara kvalitetskriterier, som kan

fördelas utefter en värdeskala, och att man så kan få fram en bedömning, som tål att diskutera — och försvara. Det kan tyckas petigt att vi i detaljgranskningen gått in och pekat på enstaka toner eller ackord, men det är vår uppfattning, att det är den enda framkomliga vägen för att konkretisera en kvalitetsbedömning. Värdeskalan man följer kan ju skifta, och det är väl det som kan bli mest ifrågasatt.

Här har vi placerat på minussidan: lam melodibåge utan "lyft", inkonsekvenser och obalans som ger svaghet, torftighet, omedvetet hanterade stilblandningar etc.

På plussidan ligger bl. a.: naturlig metrik, en på något sätt — melodiskt, rytmiskt, harmoniskt — profilerad melodi som inbjuder till inläring och underlättar memorering, att fraslängd och andningspauser är balanserade mot varandra och att ev. "svårigheter" i melodin har nödvändig konstnärlig motivering.

Vi tror inte att det är önskvärt att återgå till en utslätad "koralboksstil" enligt -39 års modell. Det är inte eftersträvansvärt att stöpa alla melodier oavsett ursprung och stil i samma harmoniska form. De enstaka tillfällen då Ps. o. V. 82 (och 76) förfaller till det, är dels några visor (typ "lugn folkvisa"), dels sånger från afroamerikansk tradition. Men är det inte värt att diskutera, om inte melodiernas verkningskraft minskar, om deras ursprungliga karaktär och stil skyms bort?

Vi önskar oss ett musikklimat i svenska kyrkan, där varje musikstil behandlas med konsekvens och respekt — och kunnighet. Psalmkommitténs musikaliska rådgivare har givit kyrkomusikerna ett rikt material att förvalta. Vikten av högsta kvalitet — alltså inte liktydigt med sofistikerad svårtillgänglighet — bör ständigt hållas fram, och varje tillfälle då någon annan bedömningsgrund för sångvalet fått segra bör vara ett hoppeligen högst tillfälligt misslyckande (eller en i sammanhanget befogad kompromiss, som dock inte bör upprepas).

Staffan Hedin
Maria Thyresson Hedin

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv

Koralveckan 1982

LPS koralvecka har alltid, till skillnad från andra liknande "veckor", bytt hemort från år till år. Många platser i vårt land har för en sommarvecka varit värdorter för en grupp människor, som haft intresset för den gregorianska sången som gemensam nämnare. År 1982 blev det första år färden till LPS-gemenskapen gick över riksgränsen. Samarbetet med Musica Sacra, som inleddes 1981, föll så väl ut att LPS styrelse accepterat en inbjudan att än ett år förena de båda samfundens sommarkurser, denna gång förlagd till Hardanger folkhögskola i Lofthus i Norge.

Lofthus ligger i det storslagna fjordlandskapet i västra Norge med Hardanger folkhögskola skönt belägen på den branta sluttningen till en bifjord till den stora Hardangerfjorden. Bakom skolan ett väldigt, evigt brusande vattenfall, framför skolan fjorden med snöklädda fjäll i bakgrunden. Längst nere vid stranden Lofthus kyrka, där tidebönerna sjöngs.

Temat för veckan var "Evangelierna i kyrkomusiken". Ett ämne som tydligt nog visade sig i den körörelitteratur kursdeltagarna fick bekanta sig med. Åldersspridningen på de c:a 100 deltagarna möjliggjorde en indelning i tre körer, blandad

kör, ungdomskör och barnkör. Den gregorianska sången och den blandade kören leddes av Folke Bohlin, barn- och ungdomskörerna av Eva Bohlin. På repertoaren stod bl. a. H. Schütz: Jag är det sanna vinträdet, O. Gibbons: This is the record of John, E. Hovland: Jerusalem och D. Buxtehude: Magnificat Anima Mea. Körerna medverkade vid musikgudstjänster i Lofthus, Utne och Kinsarvik.

Folke Bohlin presenterade vid den första kursdagens föredrag tidebönen och den gregorianska sången. Inbjudan till LPS-koralveckor hör-sammans alltid av någon för vilken tidegården är ny och den gregorianska musiken ett nytt tonspråk. Introduktion, som för den mer vane blir en repetition, är alltid nyttig, särskilt när vägvisaren är en av de i ämnet mest kunniga i Norden.

Åge Haavik, ordförande i Musica Sacra, höll två föredrag under veckan. Dessutom var han kursledare, underhållare och sammanhållande i kvällarnas s. k. husmus. Ett tillfälle för alla förmågor, musikaliska som verbala, att dela med sig av sina bästa sidor.

Vid sitt första föredrag presenterade Åge Haavik det norska koralboksarbetet, med historiska utflykter till tidigare koralböcker. Han visade ex-

empel på 1700-talets utjämnade långsamma sångsätt, som bidrog till att få församlingarna att sluta sjunga. Restaureringsförsök har gjorts under årens lopp, men aldrig särskilt lyckade. Det nya koralboksförslaget rymmer 570 melodier uttagna efter principen att varje melodi ska vara sångbar för en församling.

Haaviks andra föredrag behandlade "Evangeliernas nedslag i psalmböckerna". Han nämnde bl. a. att det till en början främst var i kätterska kretsar man intresserade sig för hymndiktning. Innehållet i en hymn är vanligen centrala kristna sanningar med mindre plats för den mänskliga känslan. Reformationens hymner hörde tätt ihop med predikan, en andra predikan på vers. Som exempel på evangeliska nedslag i diktningen nämndes bl. a. hur Peter Dass skrev om alla evangelierna på vers och hur Kingo omdiktat hela passionshistorien.

Om *Piae Cantiones*, den gamla latinska sångbokens, förhistoria, tillblivelse och spridning talade Folke Bohlin. Han berättade om hur boken

blev utgiven år 1582 och hur den spreds och fick betydelse för musiklivet i skolor i Finland och Sverige, och hur den sedermera kom till England och där användes bl. a. till Christmas Carols. Melodierna har under åren förändrats åtskilligt, vilket visar att sångerna levte i muntlig tradition.

Folke Bohlin hann med ytterligare ett föredrag innan det var dags att via Hardangervidda vända hemåt igen. Denna gång handlade det om "Musikhistoriska kommentarer till kursrepertoaren". Det inbegrep data om tonsättarna, en inblick i tiden kring de olika verkens tillkomst och då gällande musikaliska praxis.

En av kvällarna ägnade LPS-medlemmarna åt Sällskapetets årsmöte och en av dagarna företogs en vederkvickande båtfärd över fjorden. Välkomna pauser från föredrag och körarbete för att ge tillfälle till samtal och förbrödring kursdeltagarna emellan. Så god blev samvaron att man beslöt om ännu ett års samarbete och avskedet blev: Vi ses i Sverige 1983.

Anki Lindström

Sommerkurs 1983

Det var i år tredje året på rad at Laurentius Petri Sällskapet og Musica Sacra arrangerte sine tradisjonelle sommerkurs i fellesskap. I år var det Sveriges tur til å være vertskap, og stedet var Vassboskolan i Rättvik, tett ved Siljans bredd.

Det viste seg å være et fortreffelig kurssted, og da vi i tillegg fikk et uforlignelig sommervær, kunne man ikke få en bedre ytre ramme om sommerkurset eller "Koralveckan" som den blir kalt i Sverige.

Naturlig nok var årets kurs viet Martin Luther, og hadde fått som tittel: "Kirkemusikalsk fornyelse på Luthers tid og i vår tid." Dette års og de siste års glimrende kursleder Åge Haavik, kunne p. g. a. sykdom ikke komme för til siste halvdel av kurset. På meget kort varsel ble derfor Kjell Mörk Karlson overlatt rollen som kursleder, en rolle han fylte til alles tilfredshet.

Som vanlig var kurset lagt an med henblikk på en rimelig fordeling mellom praktisk musikalsk utøvelse i kor og orkester, foredrag, diskusjoner, innføring i gregoriansk sang og ikke minst, tidebønner.

Lærere og foredragsholdere var delvis fra den etterhvert faste stammen, men nye skudd var også kommet til.

Slik som "kursfamilien" etterhvert har fått tilskudd av lavere og lavere alderstrinn, har det blitt helt nødvendig å finne beskjeftigelse også for dem. Maria Thyresson Hedin hadde ansvaret for 5–7 åringene, og samlet dem til musikkstund 2 ganger om dagen. For de minste skolebarna ble det dannet kor med Tone Mörk Karlson som leder. Også i år var det diskantkor med Eva Bohlin som kyndig og dynamisk leder, og blandet kor med Folke Bohlin som dirigent.

Det var i år henholdsvis 6. og 7. gangen Folke

og Eva Bohlin var med på Musica Sacras sommerkurs. Mange er det etter hvert blitt som har fått nytte godt av deres kunnskaper, frydet seg over deres inspirerende korledelse og blitt beriket på andre måter i selskap med dem. Vi sier dem et varmt takk og ønsker dem velkommen til nye både 7 og 10 sommerkurs.

Orkester og instrumentalgrupper ble naturligvis også dannet. Oddbjörn Bauer ledet orkesteret, og det er av uvurderlig betydning å ha en stryker med hans kapasitet som lærer, noe som orkesterets fine prestasjoner er et bevis for.

Sylvi Kielland tok seg av en del av de mange blokkfløytespillende kursdeltagerne.

Undervisningen i sang og stemmebruk ble tatt hand om av Tore Haakensen. Som lærer i Liturgisk orgelspill var i år Arne Beck med for første gang, og hans undervisning ble satt stor pris på av dem som fulgte hans undervisning.

Det ble i løpet av årets kurs holdt 4 foredrag. Tre av dem hadde tilknytning til det aktuelle Lutherjubileet.

Folke Bohlin snakket på sin alltid levende og klare måte, om "Luther och församlingssången". Ragnar Holte var ikke mindre interessang da han foredro om "Nutida kyrkomusik ur luthersk perspektiv". I det 3. foredraget slapp Åge Haavik til med emnet: "Luther og Mariasangen". Som vanlig: Vel formulert og uhyre interessang. Altså 3 foredrag sentrert om kurssets hovedemne, men samtidig åpnet de for mange og kanskje nye perspektiver.

Det ble mange engagerede meningsutvekslinger etter foredragene. Spesielt var mange opptatt av hvordan den lutherske kirke kan ta vare på det genuint lutherske i dagens brokete situation, med stadig nye strømninger som prøver å kjem-

pe til seg en plass i vår kirke.

For mange var det fjerde foredraget ikke mindre aktuelt. Behovet for innføring i "Barnkørmotodik" viser seg å være så stor at Eva Bohlins foredrag alltid samler et stort og takknemli publikum.

Tradisjonen tro hadde vi også i år flere musikkandakter i løpet av uken. For alle ble det en opplevelse å få besøke flere av Dalarnas mange vakre kirker. Stedene som var valgt ut var: Mora, Leksand og naturlig nok, Rättvik.

Her fremførte vi luthertekster til musikk av komponister fra Luthers samtid, og rykende ferske komposisjoner, laget i løpet av kurset av Curt Lindström, Staffan Hedin og Kjell Mörk Karlén.

Jeg nevnte innledningsvis den ideelle rammen årets kurs hadde fått. Bl. a. lå skolan like ved Rättvik kirke, noe som gjorde at de fleste av tidebønnene kunne holdes der. Tidebønnene og gregoriansk sang har jo alltid hatt en sentral plass på kursene, og årets kurs var ikke noe unntak i så måte. Morgenbønn, middagsbønn, vesper og aftenbønn ble feiret vekselvis i kirken, på skolen eller endog i friluft. Like ved kirken, helt nede ved stranden, var det reist et kors vi samlet oss om en morgen ingen hadde nøkkel til kirken.

Søndagens höymesse ble også feiret i Rättvik kirke. I den forbindelse fikk vi oppleve en gammel skikk som fremdeles holdes i hevd. Kirkebå-

ter som ble rodd av kvinner og menn i sine vakre nasjonaldrakter.

Da søndagskvelden kom og vi hadde hatt vår avsluttende "Musikgudstjänst" i kirken, var det en flokk takknemlige kursdeltagere som samlet seg til kursets sista "Husmus". Været var om mulig, finere enn noen sinne denne uken. Derfor ble det helt naturlig at skolens vakre have og den varme kveld og nattluften ble ramme om musikk, folkedans, leker og takketalet. Bl. a. ble Eva og Folke Bohlin overrakt gave for sin mangeårige innsats. Likeledes ble Åge Haavik varmt takket og overrakt gave for det arbeid han har nedlagt som formann i Musica Sacra gjennom 5 år.

Når jeg nå mot slutten også forteller at til tross for det spekkede programmet, var det flere som på eget initiativ fikk tid til turer for å se flere av Dalarnas berømte og prektige orgler, håper jeg det meste er kommet med fra en strålende uke i Rättvik.

Med hensyn til neste års kurs er ennå ingen ting bestemt. Etter tre år i fellesskap, et fellesskap og samarbeid som har vært berikende for begge organisasjonene, er det nok ting som taler for at det vil bli arrangert separate kurs neste år.

Helt slutt, men ikke minst, hjertelig takk til arrangören og vertskap for vel gjennomført kurs. Og denne gangen tror jeg at jeg vil trekke fram Eva Bohlin som vel var den som hadde trukket i de fleste trådene.

Tore Haakensen

Verksamhetsberättelse för år 1981

Sällskapets styrelse utgjordes 1981 av professor Ragnar Holte, Uppsala, ordf., kyrkoherde Karl-Erik Wallin, Backaryd, vice ordf., teol. och fil. kand., musikdir., Gudrun Zethelius, Burträsk, sekreterare, fil. mag. Vivi Andersson, Lilla Edet, kassaförvaltare, rektor Albert Sjögren, Ransäter, docent Folke Bohlin, Lund och professor Lars Hartman, Uppsala.

Suppleanter i styrelsen har varit pastor Sören Bolander, Buenos Aires, musikdir. Curt Lindström, Borås, och musikdir. Maria Thyresson Hedin, Bromma.

Styrelsen sammanträdde i Lund den 13 januari och den 7 augusti i Ransäter.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31 dec. 1981 till 200 medlemmar.

Sällskapet ordnade den 8–10 maj i Lund ett symposium – ATT SJUNGA GREGORIANIK PÅ SVENSKA. Antalet deltagare var 35, varav en islänning, två norrmän och fem danskar. Föreläsare var docent Folke Bohlin, som även var sångledare, prof. Ragnar Holte, prof. Dan-Olof Stenlund, universitetslektor Torben Schousboe, Köpenhamn, fil. kand. Viveca Servatius, Stockholm, samt musikedirektörerna Judith Linder, Stockholm, Maria Thyresson Hedin och Curt Lindström och Per Gunnar Petersson, Älmhult. I domkyrkan sjöng deltagarna laudes och com-

pletorium samt introitus och communio i högmässan. Kursledare var Karl-Erik Wallin.

Koralveckan ägde rum på Geijerskolan, Ransäter och samlade hundratalet deltagare, varav c:a 75 norrmän. Veckan ägde rum 3–10 aug. som familjevecka i samarrangemang med den norska systerorganisationen Musica Sacra. Folke Bohlin ledde den gregorianska och blandade körsången och Eva Bohlin barnkören. Föreläsare var överkantor Leo Rosenblüth, Stockholm, prof. Ragnar Holte, pastor Åge Haavik, Norge, även kursledare, och kyrkoherde em. Sven-Oscar Berglund, som också ledde meditationer. Ledare för instrumentalmusiken var Kjell Mørk Karlsen, Norge. Veckan avslutades med musikgudstjänst i Karlstads domkyrka.

I RISK:s förbundsstämma i Härnösand 15–16 oktober deltog för LPS Ragnar Holte och Stina Källqvist. I olika funktioner deltog från styrelsen Gudrun Zethelius, Albert Sjögren och Folke Bohlin, den senare som inledare till en debatt.

Av de nytryck som är aktuella har "Körandakt" med delar ur completoriet hunnit utkomma. Den kom också som bilaga i tidningen Svensk Kyrkomusik.

Lofthus, Norge, den 3 juli 1982
Karl-Erik Wallin Gudrun Zethelius
Vice ordförande Sekreterare

Verksamhetsberättelse för år 1982

Sällskapets styrelse utgjordes 1982 av professor Ragnar Holte, Uppsala, ordf., kyrkoherde Karl-Erik Wallin, Backaryd, vice ordf., teol. och fil. kand., musikdirektör Gudrun Zethelius, Burträsk, sekreterare, fil. mag. Vivi Andersson, Lilla Edet, kassaförvaltare, rektor Albert Sjögren, Ransäter, docent Folke Bohlin, Lund, och professor Lars Hartman, Uppsala.

Suppleanter i styrelsen har varit (1) missionär Sören Bolander / musikdir. Gun Palmqvist (2) musikdir. Curt Lindström, Borås, och (3) musikdir. Maria Thyresson Hedin, Örebro.

Styrelsen sammanträdde i Lund den 18 jan. och i Lofthus, Norge, den 30 juni.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31 dec. 1982 till 200.

Sällskapets koralvecka ägde rum i Lofthus, Norge, 28 juni — 5 juli, som familjevecka, för andra året i följd i samarbete med den norska systerorganisationen Musica Sacra. Veckan samlade bortåt hundra deltagare, merparten normän. Barn och ungdomar utgjorde en fjärdedel av antalet. Folke Bohlin ledde den gregorian-

ska sången och den blandade körsången och Eva Bohlin ungdomskör och barnkör. Föreläsare var Folke Bohlin och kursledaren Åge Haavik. Övriga ledare och lärare var Oddbjörn Bauer, Curt Lindström och Kjell Mørk Karlsen. Musikgudstjänster firades i Lofthus, Utne och Kinsarvik samt högmässan i Lofthus.

Registret till de femtio första årgångarna av SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV (årg. 51) liksom årg. 54—55, Psaltarnummer, av Svenskt Gudstjänstliv utskickades till sällskapets medlemmar.

DEN SVENSKA TIDEGÅRDEN utkom i oförändrat nytryck av sjätte upplagan på bokförlaget Pro Veritate.

Styrelsen har i egenskap av RISK:s sektion för liturgi och musikvetenskap avgivit remissyttrande över handboksförslaget, SOU 1981: 65—69 Svenska Kyrkans Gudstjänst, Kyrkliga handlingar.

Rättvik den 6 augusti 1983

Ragnar Holte	Gudrun Zethelius
Ordförande	Sekreterare

INNEHÅLL

<i>Harald Riesenfeld</i> , NT 81 i gudstjänstbruk. En översättares synpunkter	3	till teologin i Psalmer och visor 1982	60
<i>Anders Ekenberg</i> , Bibelöversättning och liturgiskt bibelbruk. Några anteckningar	11	<i>Åge Haavik</i> , "Gjennom norske briller". Randbemerkninger til svensk salmeboks- fornyelse	65
<i>Göran Forkman</i> , Den svenska evangelie- boken 1983	22	<i>Staffan Hedin och Maria Thyresson Hedin</i> , Lågorna är många . . . Om musiken i Psalmer och visor 76/82	73
<i>Lars Eckerdal</i> , Kyrkohandbokens förnyelse. Svenska kyrkans officiella liturgiarbete	27	LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET FÖR SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV	
<i>Göran Gustafsson</i> , 1976 års gudstjänst- ordning — Var? Vad? Hur?	38	Koralveckan 1982 (Anki Lindström)	79
<i>Bernt Olsson</i> , Psalmens estetiska värden och psalmrevisionen	47	Sommerkurs 1983 (Tore Haakonsen)	81
<i>Ragnar Holte</i> , Huru länge skall mitt hjärta. Förslag till bearbetning av Wallins psalm	54	Verksamhetsberättelser för år 1981 och 1982	83
<i>Inge Löfström</i> , Några marginalanteckningar			

Svenska kyrkan har under de senaste åren fått en rad nya böcker: Nya Testamentet i nyöversättning, evangeliebok, kyrkohandbok och två psalmbokstillägg. I denna volym av årsboken *Svenskt gudstjänstliv* (årgång 56/57) behandlas alla dessa böcker. Det sker endera så att någon av de ansvariga för resp. bok skildrar dess tillkomst eller så att någon utifrån anlägger ett värderande perspektiv.

Två uppsalateologer belyser bibelöversättningens liturgiska konsekvenser. Professor *Harald Riesenfeld* ger en livfull inblick i översättarnas brottnig med olika hänsynstaganden och *Anders Ekenberg*, praktisk teolog och kyrkomusiker, visar hur den nya översättningen fogats in i det aktuella liturgiska arbetet på romersk-katolskt håll. För Svenska kyrkans och även en del frikyrkosamfunds del har översättningen bidragit till att behovet av en ny evangeliebok blivit akut. Lundadocenten kyrkoherde *Göran Forkman* informerar om evangelieboksreformen, som hittills ägnats förvånande liten uppmärksamhet i debatten.

Lars Eckerdal, t f professor i praktisk teologi och en av huvudpersonerna i kyrkohandbokskommittén ger en välbestyrkt exposé över den nya gudstjänstordningens mödosamma framväxt och professorn i religionssociologi *Göran Gustafsson*, också han i Lund, redovisar spännande statistik över användningen av 1976 års gudstjänstordning och dess olika alternativ.

De övriga fem artiklarna i årsboken berör psalmfrågan. Litteraturvetardocenten *Bernt Olsson* bedömer revideringen av äldre psalmer ur en ibland bortglömd synpunkt, nämligen den rent estetiska. Professor *Ragnar Holte* presenterar ett eget förslag till bearbetning av en älskad Wallinpsalm, varvid både estetiska och dogmatiska hänsyn spelat in. En läromässig granskning av det senaste psalmbokstillägget gör prosten *Inge Löfström*. I ett inlägg från sekreteraren i den norska psalmkommittén *Åge Haavik* diskuteras dels det norska psalmstoffet i de nya svenska samlingarna, dels melodivalet i dem. Musiken i Psalmer och visor 76/82 bedöms också utifrån klart redovisade kvalitetskriterier av *Maria Thyreson Hedin*, kyrkomusiker i Örebro, och hennes make, tonsättaren *Staffan Hedin*.